

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihj.hr

PREGLED TOPONIMIJE JUGOZAPADNOGA DIJELA POPOVA

U radu se, na temelju terenskoga istraživanja, obrađuje više oko 1.000 toponimskih različenica u jugozapadnome dijelu Popova, područja na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u dubrovačkome zaleđu, koje se spominje od 12. st. Navedeno je područje bilo izloženo velikim migracijama stanovništva zbog kojih ondje danas živi manji broj stanovnika nego koncem 15. st. U mjesnoj se toponimiji ogleda reljefna, biljna i životinjska raznolikost, gospodarska djelatnost puka te važnost mjesta na kojima se nalazi voda (osobito u brdskim predjelima), u njoj nahodimo prežitke predrimskoga (*Papava, Tmor*) i dalmatskoga supstrata (*Gustijerna, Mirje, Mjendeli, Pučina, Žukove bare*). Od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski koji se odrazio čak i u zemljopisnome nazivlju (*perčin* 'šiljato brdo', *surdup* 'klanac'), ali je utjecao i na tvorbu, što se odrazilo na velik udio toponimijskih polusloženica (npr. *Dukat kamenice, Pištet glavica, Pomaganje njiiva*). Zbog čestih je i obilnih migracija i velik dio toponima koji pripadaju temeljnomu hrvatskom jezičnom sloju mjesnome pučanstvu posve neproziran (npr. *Čajteši, Nereza, Okladca, Ostrog, Srba, Velja Vas*).

1. Uvod

Popovo, područje u neposrednome dubrovačkome zaleđu (*locus in retroterra Ragusii*), sa sjeverne je strane zatvoreno visokim vapnenačkim masivom, kroz Popovsko polje protječe rijeka Trebišnjica zbog čijega je plavljenja sve do najnovijih vremena prijelaz sa sjevera na jug bio nemoguć i do šest mjeseci, a s juga povijesna granica Dubrovačke Republike i Osmanlijskoga Carstva, tj. današnja hrvatsko-bosanskohercegovačka granica, koja neprirnodno razdvaja južni dio Popova od susjednoga Dubrovačkog primorja. U Popovu se izdvajaju dva temeljna potpodručja: *Dònjē pòlje* (obuhvaća područje od Zablatka kod Hutova na istoku do Ravna i Koteške vale na istoku; sjeverna je granica Hrasno, a južna državna granica) i *Gòrnjē pòlje* (istočno od Donjega polja; istočna je granica Lug, sjeverna Ljubinja, a južna državna granica).

Popovo je naseljeno od pretpovijesti. Ilirske su gradina razasute čitavim područjem, a u rimsko se doba, po mišljenju dijela povjesničara (Puljić-Škegro 2006: 28–31), na području današnje Trebimlje nalazio municipij *Dilluntum*. Nedugo nakon doseljenja Slaveni¹ u Popovu grade svoja utvrđena naselja (usp. toponime *Gradac*, *Ostrog* ili *Popovski grad*), a nakon pokrštavanja i sakralne objekte (od kojih je najvažnija predromanička crkva u Zavali). Blizina je Dubrovnika uvjetovala razvoj brojnih naselja i razmjerno blagostanje zbog kojega je samo na području župe Ravno u Popovu ušćevano čak osam srednjovjekovnih crkava (od kojih je pet i danas katoličkih, a za tri se pouzdano zna da su nekoć to bile, iako se u njima danas obavlja bogoslužje po istočnome obredu; Puljić 1997: 145), a dokoni su dubrovački vlastelini, poput Jakova Sorkočevića u drugoj polovici 16. st., ondje odlazili u lov pišući o Popovu kao o žitorodnu i vinorodnu kraju s obiljem ribe i divljači, vrhunskim klesarima i kuharima. U povijesnim se vrelima župa Popovo spominje u 12. st. kao jedna od devet srednjovjekovnih humskih župa (Šišić 1928: 327). Područje popovske župe obuhvaćalo je znatno veći prostor od područja na koje se danas odnosi toponim Popovo. Dijelilo se na manja upravna područje *Dònjē pòlje* (u kojemu neki autori izdvajaju Trebimlju kao samostalno potpodručje) i *Gòrnjē pòlje*, *Lùg* (područje obraslo niskim raslinjem uz Trebišnjicu koje se nalazi između današnjega Popova i Trebinja), *Bòbani* ili *Nàhija* (vlaški katun nazvan po vlaškomu rodu koji je nakon osmanlijskih osvajanja prerastao u samostalnu upravnu jedinicu – nahiju – iz koje se kadšto izdvaja područje *Žùrovići*, nazvano po istoimenome vlaškomu plemenu, a koje se nalazi u neposrednome zaleđu Rijeke dubrovačke; koncem srednjovjekovlja, prije vlaščkoga naseljivanja, navedeno se područje nazivalo *Pòvřš²*) i *Ljubinje*. Dio se pak Popova naslonjen na Bobane, koji obuhvaća sela *Kijev Dò*, *Belènići*, *Golùbinac* i *Òrahovī Dò*, neposredno nakon osmanlijskih osvajanja prozvao *Timār* (< *timar* ‘feudalni posjed’ < tur. *timar*).

Područje je Popova i čitave istočne Hercegovine u srednjovjekovlju bilo dijelom Huma koji se isprva nalazio pod vlašću hrvatskih kraljeva da bi tijekom povijesti često mijenjao gospodare. Kad se srpska država počela širiti na zapad, iskonski je katoličko područje istočne Hercegovine već koncem 12. st. zahvatio prvi val nametanja pravoslavlja. Prvi je val popravoslavljanja snažnije zahvatio tzv. Gornju Hercegovinu, tj. područje Nevesinja, Gacka, Bileće i

¹ Važno je naglasiti da stariji slavenski jezični sloj u Popovu očigledno pripada hrvatskome jezičnom korpusu. To je najrazvidnije po ikavizmima i šćakavizmima u toponimiji te po starijim leksičkim prežiticima kao što su *čret* ili *vas* koje ne nahodimo u istočnim južnoslavenskim područjima.

² Danas se tako naziva područje istočno od Bobana prema Trebinju.

Kalinovnika, te Tribuniju (područje oko današnjega Trebinja).³ U Popovu se pak pravoslavlje počelo širiti u znatnoj mjeri tek nakon osmanlijske okupacije. Odmah nakon osvajanja većega dijela Hercegovine Osmanlije sastavljaju popis pučanstva. Po popisu 1475. – 1477. u jugozapadnome Popovu spominju se naselja Orahovi Do (23 obitelj), Velja Vas (21 obitelj i 4 samca), Zavala (15 obitelji i 2 samca), Ravno (12 obitelji i 2 samca), Čvaljina (9 obitelji i 1 samac), Cicrina (2 obitelji) i Dvrsnica (2 obitelji). Vjerojatno je tomu dijelu Popova pripadalo i neubicirano selo Poljičani (10 obitelji i 2 samca), a spominje se i napušteno naselje Turkovići (Aličić 1985: 486–497). Zanimljivo je da se od današnjih većih popovskih sela ne spominje Trebimlja, što bi moglo značiti da u to doba još nije bila pod osmanlijskim nadzorom. Jugozapadni je dio Popova doba netom nakon osmanlijske okupacije mogao imati oko 850 stanovnika, no prema velikom porastu broja stanovnika Dubrovačke Republike u 15. st. i činjenice da je u Donjoj Hercegovini po popisu iz 1475. – 1477. zabilježeno 35,2 % napuštenih naselja lako je zaključiti da se dobar dio Popovaca iselio upravo na dubrovačko područje (usp. Krešić 2010: 123). U opustjela je sela (ponajprije susjednoga Luga i Bobana) naseljeno vlaško stanovništvo, a širenju je pravoslavlja u Popovu pridonijela i gradnja manastira u Zavali nešto prije 1514. K tome su i same Osmanlije 1516. donijele stroge zakone protiv katolika. Tako je 1516. donesen zakon da se poruše sve katoličke crkve izgrađene prije zauzimanja Hercegovine i da se poruše svi križevi postavljeni pored putova (Šabanović 1950: 165). Položaj je pravoslavaca pod osmanlijskom vlašću bio znatno povoljniji i zbog toga što je Srpska pravoslavna crkva prikupljala porez za Osmanlije te su katolici morali plaćati znatno veće iznose. Osmanlije su iskazivali nešto veću snošljivost prema pravoslavcima stoga što se čitava pravoslavna hijerarhija (uključujući i carigradskoga patrijarha) nalazila pod njihovom vlašću, dok su pape počesto nastojali potaknuti protuosmanlijska vojna djelovanja. Uskočki upadi 1538. i 1584. također su prorjeđivali katoličko pučanstvo u Popovu. Iz povijesnih vrela saznajemo za upade na Trebimlju, Velju Među, Ravno i Orahovi Do, a po predaji su u uskočkim napadima potpuno opustošena Doljani, Velja Sela i Golokordići. Početkom 17. st. Popovo zahvaća drugi i još snažniji val popravoslavljanja. Biskup Dominik Andrijašević 1627. izvješćuje kako je 360 obitelji iz Popova prešlo na pravoslavlje,

³ Iz povijesnih vrela saznajemo da se katoličanstvo i u tim krajevima održalo još nekoliko stoljeća. Tako kapucin fra Bernardin Pomazanić 1530. svjedoči o tome kako je u nekome selu između Bileće i Gacka susretao negdašnje „latine“ te kako su ga žene u samome Gacku molile da im blagoslovi vjerske predmete (Bazilije Pandžić 1959:31). K tome kod pravoslavaca u Berkovićima nalazimo prezime *Antunović*, a kako je sv. Antun Padovanski živio 1195. – 1231. (a teško je povjerovati da je prezime odraz štovanja sv. Antuna Egipatskog jer potvrde kršćanskoga imena *Antun* u srpskome antroponimijskom sustavu ne nalazimo u *Dečanskim hrisovuljama*, a u Hrvata prve potvrde nalazimo od 13. st.), jasno je da je prezime odraz katoličke prisutnosti i u dijelovima istočne Hercegovine u kojima danas gotovo da i nema katolika.

kako je u pravoslavne ruke prešlo 7 od 12 popovskih katoličkih crkava te kako vjernici iz Dubrava i Podveležja (oko 250 obitelji) nisu već 10 – 12 godina vidjeli katoličkoga svećenika. Samo je u Dračevu i Dubljanima u Gornjemu polju 1645. na pravoslavlje prešlo čak 60, a u Žurovićima 15 obitelji (Draganović 1937:27–28). Kakvo je stanje bilo po pojedinim selima, najrječitije govore dva popisa katoličkih vjernika iz 1624. i 1639. Iz njih je razvidno da se broj katolika u Dubljanima, Čvaljini i Kijevu Dolu u samo 15 godina smanjio čak tri puta.⁴ Iz istih je popisa razvidno da je, unatoč nepovoljnim prilikama, broj katolika u Bobanima, Žurovićima i okolici Trebinja i dalje znatan (godine 1624. u Trebinju je s najužom okolicom živjelo oko 230 katolika; usp. Jačov 1983: 401). Koncem 17. st., uz neprestane migracije prema dubrovačkome području, velik se dio Popovaca seli prema Neretvanskoj krajini. Prema podacima iz katoličkih matica neretvanskih župa razvidno je da su katolici u tome razdoblju živjeli i u selima Grmljani, Poljice, Diklići, Žakovo i Šćenica, koji su u posljednjih 300 godina nastanjeni isključivo pravoslavnim življem. Po popisu Sofijskog nadbiskupa Marka Andrijaševića u župama Trebimlja i Ravno 1733. živjelo je 204 katoličkih (71,08 %), 64 (22,30 %) pravoslavnih i 19 (6,62 %) muslimanskih obitelji. U tim je dvjema katoličkim župama živjelo ukupno 1548 katolika (Krešić 2006: 450–451). Udio je muslimana bio razmjerno malen, a islamizacija nije bila tako snažna, najvjerojatnije zbog blizine i utjecaja Dubrovačke Republike. Ipak, još je sredinom 18. st. katolička obitelj Josipović u Paraunićima prešla na islam i promijenila prezime u Šabanović (Kriste 1999: 202).⁵ U čitavome Popovu nalazile su se samo dvije džamije: u Dračevu (uništena 1890.) i Kotezima. Iako je popravoslavljivanje u tome razdoblju u najvećoj mjeri zaustavljeno, nadbiskup Andrijašević izvješćuje o još četiri katoličke obitelji koje su prešle na pravoslavlje (Krešić 2006: 451). Za vrijeme Hercegovackoga ustanka 1875. – 1878. u Dubrovačko primorje izbjeglo je 949 obitelji samo s područja Trebimlje (Kriste 2007: 145). Nakon dolaska pod austrougarsku vlast dolazi razdoblje napretka Popova. Godine 1901. u promet je puštena željeznička pruga Čapljina – Dubrovnik, a broj je stanovnika počeo rasti. Tako godine 1879. na području Popova (bez Čarića i Hutova) živi 5168 stanovnika, od čega

⁴ Prelasci su na pravoslavlje najčešće bili pragmatične prirode. Prvi je bio nedostatak svećenika. Na području je Trebinjsko-mrkanske biskupije početkom 16. st. ostalo tek nekoliko svećenika glagoljaša, a čak su i katolički svećenici, kad su bili primorani napustiti svoj puk, savjetovali svoje župljane da se za duhovnu pomoć obrate pravoslavnim svećenicima. Nadalje, trebinjsko-mrkanski biskup Antun Primović spominje čak 6 poreza koje je Pravoslavna crkva prikupljala od katolika, a na pravoslavlje se prelazilo čak i zbog promjene s julijanskoga na gregorijanski kalendar (Komadina 1988: 130–131).

⁵ Što je u potpunome nesuglasju s Hasandedićevom tvrdnjom da u Popovu 1624. ima oko 800 muslimanskih kuća. Uostalom, Popovo je 8.000 stanovnika doseglo tek u 20. st., a trebinjsko-mrkanski biskupi i popovski župnici u 15., 16. i 17. st. Gotovo uopće ne govore o islamizaciji, nego samo o popravoslavljivanju svojega vjerničkog puka.

2670 (51,67 %) katolika, 2410 (46,63%) pravoslavaca i 88 (1,70 %) muslimana. Unatoč progonima u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslavije broj Hrvata (ali i Srba) u Popovu raste. Tako je po popisu Ljube Mićevića (Filipović-Mićević) u Popovu (bez Hutova i Čarića) 1938. bilo ukupno 1275 kućanstava, od čega 630 (49,41 %) hrvatskih, 616 (48,31 %) srpskih i 25 (1,96 %) bošnjačkih, tj. oko 9 000 stanovnika. U Drugome svjetskom ratu stradao je velik broj Hrvata i Srba. I dok o srpskim žrtvama postoji opsežna literatura, hrvatske su žrtve do 1991. prešućivane. Po istraživanju *Saborske komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata* na području je župe Ravno stradalo 390 (32,17%), a na području župe Trebinjlja 223 (25,78%) Hrvata (Puljić-Vukorep-Bender 2001: 407, 605). Osim toga, Hrvati su 1947. trajno protjerani iz sela Dubljani u kojemu je 1937. živjelo čak 326 katolika (Kukrika 2006: 153), a 1948. bespravno im je oduzeta imovina te im je na taj način zauvijek onemogućen povratak. Nakon 1950. stanje se donekle normaliziralo. Godine 1961. na području je Općine Ravno (koja obuhvaća i Bobane, Žuroviće i dijelove Trebinjske šume) živjelo 5994 stanovnika, od čega 3215 (53,91%) Hrvata, 2654 (44,50 %) Srba i 22 (0,37%) Bošnjaka. Godine 1963. ukida se Općina Ravno, veći se dio naselja pripaja većinski srpskoj trebinjskoj općini, a selo Dobri Do neumskoj. Nakon ukidanja željezničke pruge Čapljinina – Dubrovnik 1976., koje je gospodarski uništilo jugoistočnu Hercegovinu, broj je stanovnika u Popovu počeo naglo opadati pa je 1991. na području općine Ravno živio samo 1771 stanovnik, od čega 917 (51,77 %) Srba, 800 (45,17 %) Hrvata i 21 Bošnjak (1,18 %), a udio je Hrvata u općini Trebinje s 11,54 % 1971. pao na 4,02 % 1991. (SBiH 252–260) Otjecanje su stanovništva dodatno ubrzala ratna zbivanja. Napadom na selo Ravno 3. listopada 1991. otpočeo je rat u BiH (iako većina povjesničara početak rata u BiH smješta u travanj 1992.), stanovništvo koje se zateklo u selu je zlostavljano, dijelom pobijeno, a dijelom poslano u logor u Bileći. Razorena su potom sela Trebinjlja, Velja Međa i Čvaljina. Dana 13. studenoga 1991. pripadnici JNA pobili su 8 staraca u Kijevu Dolu, što je prvi masovni zločin nad civilnim stanovništvom u BiH (više o tome u Raguž 2003). Jugozapadno Popovo i Bobane oslobodile su u svibnju i lipnju 1992. zajedničkom akcijom postrojbe HVO-a i HV-a. U jugozapadnome dijelu Popova nakon ratnih je zbivanja posve napušteno srpsko selo Dvrsnica, nekad veoma napućena sela Čvaljina i Zavala broje tek po desetak stanovnika, a negdašnje najveće popovsko selo Ravno, koje je 1961. imalo 661 stanovnika, danas nastanjuje tek 70-ak žitelja. Ništa bolje stanje nije ni u većinski srpskome Gornjemu polju u kojemu su Hrvati gotovo u potpunosti napustili sela koja su pripala tzv. Republici Srpskoj (Čavaš, Orašje, Prhinje, Do i Koteze), a Srbi spomenuta popovska sela koja su pripala Federaciji BiH (Poljica i Sedlare te sela u Bobanima). Danas, stoga, u Općini Ravno živi tek oko 500 Hrvata

(gotovo tri puta manje nego 1733., a 9 puta manje nego 1938.), oko 200 – 250 Srba te 10-ak Bošnjaka. Područje Općine Ravno jedno je od najrjeđe naseljenih područja u BiH jer na 447 km² žive oko 800 stanovnika, manje od 2 po km².

U ovome se radu iznosi toponimijska građa jugozapadnoga dijela Popova, omeđena sa zapada područjem Čarića, sa sjevera Trebišnjicom, s juga hrvatsko-bosanskohercegovačkom granicom, a s istoka Valom ili Dubravom između Zavale i Orahova Dola. Navedeno je područje tijekom čitave svoje povijesti bilo uglavnom naseljeno hrvatskim stanovništvom. Srbi su bili nastanjeni u istočnome dijelu toga području (bili su isključivi stanovnici u Dvrsnici, većina u Čvaljini i Zavali, a kao izrazita manjina nastanjivali su Ravno od 17. st. i Orahovi Do od 1925.). Bošnjaci su živjeli u zaseocima Trnčine, u Ravnu te nekoć u Veljoj Međi, Dvrsnici i Zavali. Godine 1991. u jugozapadnome je Popovu živjelo 1037 stanovnika, od čega 773 (74,54 %) Hrvata, 217 (20,93 %) Srba i 18 (1,74 %) Bošnjaka.⁶ Danas pak na istome području živi oko 500 stanovnika, gotovo isključivo Hrvata. Koliki je odljev stanovništva toga područja, dovoljno govori činjenica da je u Republici Hrvatskoj 1991. živjelo čak 1378 stanovnika rođenih u jugozapadnome Popovu (uglavnom na dubrovačkome području), gotovo tri puta više nego što ih danas živi u zavičaju, a taj je broj danas još veći. Upravo je zbog stalnoga odljeva popovskoga stanovništva posljednji trenutak da se uočava barem dio bogate onimijske baštine toga u velikoj mjeri napuštenoga kraja.

U projektu prikupljanja toponimijske baštine Popova za časopis Društva prijatelja starina „Hutovo“ *Vrutak*, koji je osmislio i vodio Stanislav Vukorep, sudjelovali su Vlaho Lakić (prikupljao građu za zaselak Pećinu), Marija Čokljat i Ivo Lučić (Ravno) te Mato Leto (Češljari). Njihova je vrijedna građa dopunjena dodatnim terenskim istraživanjem.⁷

⁶ Još 1961. na istome je području živjelo čak 2920 stanovnika, a davne 1733. područje je nastanjivalo 1209 katolika.

⁷ Na pomoći u radu i brojnim terenskim podatcima zahvaljujem Đuri Kristi (rođenom na Trebimlju, danas žitelju Dubrovniku), don Ivici Puljiću i Stanislavu Vukorepu, a na podatcima iz suvremene povijesti Popova Jakši Ragužu. Također zahvaljujem Toniju Repar i Alenu Bjelišu na svesrdnoj pomoći tijekom terenskoga istraživanja te akademiku Petru Šimunoviću na brojnim opaskama, mentorskome bdijenju i velikome zanimanju koje je iskazao za popovsku toponimiju.

2. Kratki dijalektološki prikaz mjesnih govora

Jezična je slika Popova veoma složena. Iako mjesni govori u Popovu pripadaju istočnohercegovačkomu štokavskom dijalektu, u njima nalazimo tragove starijega sustava koji nije nužno bio ijekavski. Tako sam u Korlatima (koji se nalaze 70-ak kilometara od granice ikavskih i ijekavskih govora) zabilježio toponim *Sačvišće*⁸. Šćakavizme bilježim i u istočnohercegovačkim govorima u Neretvanskoj krajini (*gòžđen, šćâp*). Danas napušteni doبرانjski zaselak *Bòbovište* 1589. zapisan je sa šćakavskim izgovorom *Bobovischia* (a šćakavski izgovor toga toponima početkom 20. st. bilježi i Carl Patsch; Patsch 2005/2006: 173), a u Hutovu toponim *Gradòvišća*. Zaselak je sela Trnčina Prijevor 1604. zabilježen s ikavskim izgovorom (*Privor*), natpisi na stećcima do 15. st. isključivo su ikavski, a i u mnogim povijesnim dokumentima s ovoga područja nailazimo na ikavski izgovor. Tako u dokumentu u kojemu se 1416. spominje Grgur Vukosalić, koji je vjerojatno imao posjede u Dubljanima, stoji: „*Segan lita (...) veće virovanie*” (Jireček 1892: 69).⁹ Nadalje, mnoga su popovska prezimena u maticama na početku 18. st. zabilježena s ikavskim izgovorom (*Stipurina*, danas *Šćepurina*; *Livaković*, danas *Ljèvāk*; *Bilopera*, danas *Bjelòpera*). Povjesničar Marko Vego u jednome od svojih radova tvrdi: »Iz ovog navedenog historijskog izvora se doznaje da su ljudi iz sela Trebimlja kod Ravnoga gajili pčele i po pisanju pojedinih riječi bili ikavci.« (Vego 1982: 118) Na drugome mjestu isti autor domeće: »Mjesto Trebinje izražava se kao Tribigna u ikavskom području iako je to područje ijekavsko. Možda je to prastari ostatak iz doba doseljenja južnih Slavena u te krajeve. Tako je i sa mnogim drugim riječima, što se vidi po mojim ispisima iz arhiva.« (Vego 1982: 120). Istražujući toponime kao »umnogome najstarije, najvrednije i najpouzdanije jezične spomenike« (Šimunović 2004: 262) počesto dobivamo podatke bez kojih je nemoguće razumjeti starija jezična stanja. Tako u danas posve ijekaviziranome Popovu toponimi koji odražavaju suvremeno jezično stanje (npr. *Đèd*) supostojе s onima koji odražavaju jezičnu povijest (npr. *Sačvišće*). Iz navedenoga je očigledno da je pitanje južne ijekavsko-ikavske granice prije osmanlijske najezde i dalje neriješeno te traži nova istraživanja.¹⁰

⁸ Mjesni su govori u Popovu i Zažablju očuvali iskonsku kračinu u sufiksu *-ište/-išće*.

⁹ Bitno je napomenuti da ikavske odraze *jata* nahodimo istočnije i sjevernije od prostora obuhvaćenog ovim radom. Tako je u Policama kod Trebinja pronađen natpis iz 1241. u kojem stoji (...) *prěstavi se rabъ (...) porikъlotъ županъ Pribilišъ (...)* (ZSS 3: 128). U Premilovu Polju kod Ljubinja zapisan je u 14. ili 15. st. sljedeći tekst: *I se leži Stipko Radosalićъ. /Bože, davno ti samъ lego i vele ti mi je ležati.* (ZSS 2: 39).

¹⁰ Opširnije o predmigracijskoj dijalektološkoj slici u Zažablju i značajkama mjesnih govora vidjeti u D. Vidović (2009c) i Halilović (1996.).

Muški su etnici na području jugozapadnoga Popova *Brèstičanin* (Brestica), *Cìcrinjānin* (Cicrina), *Čvāljanin* (Čvaljina), *Dobròdoljanin* (Dobri Do), *Dvřšnjānin* (Dvrsnica), *Gājičanin* (Gajic), *Grābovac* (Grabovi Do), *Òrovac* (Orahovi Do), *Pèćinār* (Pećina), *Rāvnanin* (Ravno), *Sřmìčanin* (Strmnica), *Trebīnjac* (Trebimlja), *Třnčinjanin* (Trnčina), *Túrkovičanin* (Turkovići), *Velèmedānin* (Velja Međa), *Zātmorjanin* (Zatmorje) i *Zāvaljanin* (Zavala). Ženskih je etnika čak i više jer su bili plodni i u nadijevanju osobnih nadimaka. Ženski etnici *Brèštička*, *Cìcrinka*, *Čvāoka*, *Dobròdōljka*, *Dvřsānjka*, *Gājička*, *Grābōvka*, *Òrōvka*, *Pèćīnka*, *Rāvānjka*, *Sřmìčka*, *Trebīnjka*, *Třmačka*, *Túrkovička*, *Zātmōrka* i *Zāvaoka* imaju svoje muške mocijske parnjake, a *Dūžička* (Dužica), *Křēmēnka* (Kremena Njiva) i *Prijēvōrka* (Prijevor) ih nemaju. Muslimanske se stanovnice Vojevića zovu *Vōjuše*, dok se katoličke nazivaju *Kulāšuše* (Kulaš je katolički rod u Vojevićima). Zanimljivi su i ženski etnik *Dūpka*, *Vèlička* (*Vèličāni*), *Gřmka* (*Gřmljāni*), *Sēdlārka* (*Sēdlāri*), *Drāčēvka* (*Drāčēvo*) i *Mřkōnjka* (*Mřkonjići*) koje navodi i Bjelanović (1978: 150). Njima svakako treba pribrojiti još i likove *Kōteška* (*Kōtezi*¹¹), *Pōljčka* (*Poljica*), *Gālička* (*Gāličići*)¹², *Kijēvka* (*Kijev Dō*¹³), *Čāvaška* (*Čāvaš*) i *Òraška* (*Òrašje*) u Popovu, *Prēviška* (*Prēviš*), *(H)ūtōvka* (*Hūtovo*), *(H)rāsānjka* (*Hrāsno*), *Vīdōnjka* (*Vīdonje*) i *Grādačka* (*Grādac*) u Zažablju te *Kalādūrdevička*/*Kalādūrka* (*Kalādūrdevići*) u Žurovićima i *Grēbačka* (*Grēpci*) u Bobanima¹⁴. Tvorbu ženskih etnika sufiksom *-ka* nahodimo i u Bukovici. Oni uvijek dolaze uz druge likove (najčešće one tvorene sufiksom *-anka*). Bjelanović drži da je uzrok rjeđe tvorbe ženskih etnika sufiksom *-ka* na novoštokavskome terenu između ostalog i to što kod većine takvih etnika nije moguće jasno razgraničiti imeničko i pridjevsko značenje te stoga nije moguće ostvariti jasnu obavijest, koja je cilj komunikacije (Bjelanović 1978: 77).

U Popovu i Zažablju ženski su pak etnici tvoreni sufiksom *-ka* u navedenim primjerima jedini u uporabi.¹⁵ U Popovu i Zažablju česta je i tvorba genitiva množine na *-i* nastala prema starome lokativu na *-i* (< *-ih*). Tako za stanovnike raznih sela u Popovu kažemo da su *iz Češljārī*, *iz Dubljānī*...

¹¹ Ojkonim se tumači prema apelativu *koteza* 'pojata, poljska kućica'.

¹² Sami Popovci selo češće zovu *Gāličići*.

¹³ Ojkonim je motiviran apelativom *kij* 'malj, čekić' (usp. ojkonim *Kijev* kod Knina i *Kijev* u Ukrajini).

¹⁴ Stanovnicu pak sela *Golūbinac* Popovci zovu *Golūbica*. Glavni mi je informant za mjesne likove etnika bio Đuro Kriste. Ovom mu prigodom zahvaljujem na mnogim važnim podacima.

¹⁵ Jedino je kod ženskoga etnika sela *Gradac* češći lik *Grāčānka* dok je lik *Gradačka* obilježen.

3. Povijesni toponim Popovo

Toponim se Popovo u povijesnim vrelima spominje od 12. st. Najstariji zabilježeni latinizirani lik *Papava* nahodimo u *Ljetopisu Popa Dukljanjina*, a u dokumentima Dubrovačke Republike u 13. i 14. st. nahodimo latinizirane likove *Papaua* i *Papoa*. Prilagođeni slavenski lik *Pòpovo* (potvrđen preko etnika *popŕvŕvska župa*) potvrđen je u Povelji kneza Miroslava. Hibridni lik tvoren od slavenske osnove i latinskoga naziva – *Popovičum* – često je zabilježen u notarskim knjigama iz 13. st. Toponim *Papava* vjerojatno je predrimski.¹⁶ Danas je u službenoj uporabi najčešće lik *Pòpovo pòlje* koji je u službenu uporabu ušao tijekom austrougarske uprave, no on nije pogodan za uporabu jer ga mjesno stanovništvo ne rabi. Toponim se *Popovo polje*, naime, odnosi na plavno krško polje kojim protječe ukroćena rijeka *Trèbišnjica*. Međutim, i to se krško polje mnogo češće naziva *Pòpovskò pòlje*, *Pòpovskā vāla* ili *Vāla*. Filipović i Mićević (1959: 18) bilježe i ime *Krīvā lūka* koje je danas gotovo iščezlo iz uporabe. Stanovnik se Popova naziva *Pòpovac*, stanovnica *Pòpōvka*, a ktetik je *pòpovskī*.

4. Ojkonimija jugozapadnoga dijela Popova

U srednjovjekovnim dokumentima ne nahodimo popis popovskih naselja. Prvi cjeloviti popis nahodimo na početku osmanlijske vladavine 1475. – 1477. Po tome su popisu naseljena bila naselja Cicrina, Čvaljina, Ravno, Velja Međa, Veli Vaš (vjerojatno današnja Velja Sela), Ravno, Vrsenica (današnja Dvrsnica) i Zavala. Među *mezrama* (napuštenim naseljima) spominju se i Turkovići. Vjerojatno se među naseljima koja nisu ubicirana nahode i neka napuštena naselja u jugozapadnome Popovu. Tako se u naselju Poljičani spominje toponim Nerazi do (Aličić 1985: 493), a kako u zavalskome zaseoku Češljari bilježim toponim Nereza, postoji mogućnost da je Poljičani starije ime Češljara. Današnja su popovska naselja uglavnom bila oblikovana već u 17. st. te se popisi naselja koje su činili trebinjsko-mrkanski biskupi i župnici ne razlikuju mnogo od popisa naselja nastalih prema službenim popisima stanovništva. Temeljna su naselja toga područja *Cicrina*, *Čvaljina*, *Dvrsnica*, *Orahovi Do*, *Ravno*, *Trebimlja*, *Trnčina*, *Velja Međa* i *Zavala*.

4.1. Cicrina

Uz granicu je s Hrvatskom smješteno selo *Cìcrina* koje čini više zaselaka u podnožju brda Bjeljave, Tmor i Međedica. Selo se u povijesnim vrelima

¹⁶ O imenu Popova postoji pučka predaja kako je gospodar Popova bio pop Luka koji je živio u utvrdi na Veličkoj glavici (Vukorep 2007: 32).

spominje osmanlijskome popisu 1475. – 1477. (Aličić 1985: 496) Tada u njemu žive obitelji Vukića, sina Pribislava i Radojka, sina Dulića. Selo se Cicrina spominje i 1651. kada se u župi Lisac u Dubrovačkome primorju kao vjenčani kum Đuri, sinu Petra Raičevića iz Strmice spominje Mileta Matijašević iz Cicrine (MVŽL: 12). Na brdu Gradac pronađeni su ulomci rimskoga crijepa, a na Bijelim njivama nalazilo se srednjovjekovno groblje (Patsch 2005/2006: 178). Na lokalitetu *Koruntina* nahodila se pak karantena koja je služila za nadzor nad putnicima koji su putovali u Dubrovačku Republiku (Kriste 1999: 154). Ojkonim bi se mogao povezati s biljnim nazivom *cicer* ‘slanutak’ (< lat. *cicer*; usp. alb. *qiqër*; Skok I: 249¹⁷) balkanskolatinskoga postanja iako ostaje neprotumačeno ispadanje vokala *e*. Povezivanje s apelativom *cicirina* ‘jaka studen’ teško je moguće.

Strmica (ojkonim je nastao poimeničenjem pridjeva *strm*) je pak omanje stočarsko naselje, zaselak Cicrine, koji se, po upisima iz lisačkih matica, u 17. st. nastanjivali Raiči, Raguži, Pavlovići, Nikolići i Mihajlovići (danas Konjevodi odseljeni u Hutovo). Kao samostalno se naselje spominje 1639. kad ga nastanjuju 4 obitelji (Jačov 1983: 401).

Godine 1661. spominje se i zaselak *Zätmōrje* (zabilježeno i kao *Satmor*) pri krštenju Petre, kćeri Vuke i Katarine (MKŽL: 32v). Zaselak je smješten pod brdom Tmorom koje razdvaja Popovo od Dubrovačkoga primorja. Zaselak je nastanjivao rod Potrebeca, koji je nastanjivao i obližnji napušteni zaselak *Kremēnā Njīva* (< *kremen* ‘kamen’).

Istočno od puta Cicrina – Zatmorje smjestio se najmlađi zaselak sela Cicrina *Gràbovī Dō* (< *grab*) koji se spominje 1739. (Kriste 1999: 177) Od bijeloga se graba nekoć pržio kvalitetan ugalj za kovačke vatre, od mladica se graba izrađivala užad za vezanje snopova žita, a grabov je šušanj služio kao prostirka stoci da bi se na koncu pretvarao u stajsko gnojivo.

4.2. Čvaljina

Na mjestu na kojemu se Vala ili Dubrava, udolina koja povezuje Popovo s Dubrovačkim primorjem, širi prema Popovu smjestilo se selo *Čvāljinā*. Apelativ *čvalje* u popovskoj toponimiji usporediv je s apelativom *žvalje*, koji u hrvatskoj toponimiji označuje dolinu. Čvaljina (*Sualigna*) u povijesnim se vrelima spominje od 1372. U dokumentu se spominje određeni Vojsalić koji je optužen da je ondje obavio pljačku (DAD 1/47). Godine 1420. u selu se spominje Radin Mravljanin (*Radin Mrauiān*; DAD 4/249), a 1475. – 1477. selo je nastanjivalo 9 obitelji (Aličić 1985: 489). U selu su donedavno živjeli Čihorići

¹⁷ Nada Vajs (2003: 344–346) nabraja hrvatske nazive *cicerica*, *cicerka*, *čičerka* i *čičvarda* za istu biljku.

za koje nije posve jasno jesu li u srodstvu sa srednjovjekovnim županskim rodnom Čihorić koji se spominje u 14. st. ili je riječ o doseljenim Vlasima (P. Anđelić 1999: 44) te jesu li svi današnji Čihorići u srodstvu. Naime, rod se Čihorić za osmanlijske vladavine raslojio, prezime Čihorić danas nose samo pravoslavci u Čvaljini i Zavali, ali su to prezime nosili i katolici doseljeni na dubrovačko područje iz Popova¹⁸ te se potomcima Čihorića drže i katolički rodovi Žarak i Pupe u Čvaljini. Na predjelu *Īvanovićina* kod pravoslavne crkve svetoga Đorđa po predaji se nekoć nalazilo selo, no vjerojatnije je riječ o lokalitetu nazvanome po katoličkoj crkvi sv. Ivana koja se spominje 1622. (Pandžić 1959: 111) Dijelovi su sela *Gòrnjā* i *Dònjā grādina*, *Dònjē sèlo* te *Gòlūbi* (pravoslavni rod u Čvaljini) i *Bóbići* (antroponim).

4.3. *Dvrsnica*

U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovina 1475. – 1477.* spominje se selo *Vrsenica* u kojemu stanuju obitelji dvojice braće – Radosava i Vućihne, Radojkovih sinova (Aličić 1985: 492). U povijesnim vrelima iz 17. i 18. st. selo se navodi pod današnjim imenom *Dvrsnica*, a rjeđe pod imenom *Drènjica*. Smješteno je ispod brda Bratogošac, a ispod sela nalaze se ostatci obrambene utvrde koju su preuzeli age Đikići i Muslibegovići. U selu je nekoć živjela brojna muslimanska zajednica te je u njemu ušćuvano muslimansko groblje. Savo Pujić (2003: 165) povezuje ojkonom s etnonimom *Daorsi*, što je malo vjerojatno. Čini mi se vjerojatnijim ime sela povezati s apelativom *zvrst* 'kamen od kojega se čini crijep' (Skok 3: 668). Dvrsnica je naime poznata po klesarima, u selu je bilo izrazito razvijeno i ribarstvo.

4.4. *Orahovi Do*

Pod imenom se *Orahovec* (*Oraxouech*) selo *Òrahovī Dò*, smješteno u uvali između Zavale i Slanoga kojom je prolazio srednjovjekovni karavanski put, spominje u jednome sudskome spisu iz 1284. kada jedan Orovac prijavljuje štetu na dubrovačkome sudu (Lučić 1988: 64). Selo se spominje i u nekoliko dokumenata iz 15. st. U dokumentu iz 1405. spominje se Novak Grgurić¹⁹

¹⁸ U Grgurićima u Slanome ušćuvana je predaja da su Čihorići u samostan sv. Jeronima u Slanome nosili za svaki Božić june fratrima te da su prešli na pravoslavlje nakon što su ih fratri jednom prigodom uvrijedili (Golušić 1991: 110). O snazi popravlavljanja u Popovu dostatno govori činjenica da je na pravoslavlje u selu prešao na i rod Perotić sa Šipana (zanimljivo je da su dugo slavili sv. Jovana, a sveti je Ivan bio titular čvaljinske katoličke crkve, a tek su poslije krsnu slavu promijenili na sv. Luku). Inače su Čvaljinu u 18. st. napustili katolički rodovi Brać i Tomašević, koji su se odselili u obližnju Cicrinu naseljenu isključivo katoličkim pukom.

¹⁹ S obzirom na često preseljavanje puka iz jugozapadnoga dijela Popova i Bobana u Slansko primorje, držim mogućim da je rodnim imenom *Grgurić* motiviran ojkonom *Grgurići* kod Slanoga.

(*Nouach Gergurich*), čovjek vojvode Sandalja, iz Horahina Dola (*Horachindol*; Anđelić 1999: 190), 1408. spominje se isti Novak Grgurić iz Orahova (*Orachouo*), sad čovjek Pokrajca Novakovića (*Pocraize Nouachouich*; DAD 36/ 10) iz istoga mjesta, a 1414. Radonja Pripković (*Radogna Pripchouich*) iz Orahova Dola (*Oracouodol*), čovjek Dobroslava Medvjedovića (*Dobroslaui Meduiedouich*; DAD 40/88). Godine 1468. u Orahovu Dolu spominje se i Ivan Tasovčić (1999: 97), a 1475. selo se naziva *Rahov Do* i nastanjuju ga 23 obitelji (Aličić 1985: 519). Obitelji se Novaković i Medvjedović spominju i poslije u povijesnim vrelima. Obitelj Maslarević iz Orahova Dola spominje se još 1718. (Sivrić 2003: 255), a današnji su Maslaći iz Donje Hercegovine (koji su nosili i prezimena Maslarević i Maslarđa) potomci Novakovića. Istaknutiji su članovi obitelji Medvjedović Tomo Medvjedović, barski biskup i primas Srbije (1599. – 1608.), te lješki biskup Benedikt Medvjedović (imenovan 1621.; Pandžić 1988: 95–99). Sa srednjovjekovnim rodnom Pokrajčić Boškoviće pak povezuje Marijan Sivrić (2003: 203) koji navodi da je prvi upis Boškovića u Orahovu Dolu zabilježen 1642. Orahov Do spalili su 1687. Osmanlije, a 1692. uskoci su tijekom mise ondje ubili don Iliju Boškovića (Kriste 1999: 37), strica Ruđera Boškovića. Obiteljska kuća Nikole Boškovića, Ruđerova oca, i danas je očuvana. Mjesno stanovništvo selo nazivlje i *Hòrahovī Dô*²⁰, a u povijesnim je vrelima zabilježeno i lik *Horahovo* te potalijančeno ime *Valle de Nucis*. Službeno je ime sela *Orahov Do* iako ga njegovi stanovnici nikada tako ne nazivlju, nego ga najčešće nazivaju *Òrovī Dô*. Ojkonimi su motivirani apelativom *orah* u Popovu (*Orašje*) i na trebinjskome području (*Orah*, *Orahovac* i *Orašje*) veoma česti.

Nedaleko od Orahova Dola nekoć se nalazilo selo *Bjèljave* nastalo uz zemljišta u vlasništvu zavalškoga manastira koja su mjesni katolici uzimali u zakup. S obzirom na to da se nedaleko od Orahova Dola nahode toponimi Iliino brdo (u čije se štovanje dijelom pretočio Perunov kult) i oronim *Crno* (mogući spomenak *Crniboga*) te s obzirom na postojanje više sličnih „sakralnih sklopova“ u Popovu na koje upozorava Ivo Lučić (2009: 351–352), čini se mogućim ojkonim *Bjèljave* smatrati prežitkom pretkršćanske slavenske duhovnosti, no ime je moguće povezati s zoonimom *Bjelava* (ime za bijelu kravu), a kako Bjeljave i jesu bile povremeno naselje u kojemu su se prvotno nalazili samo gospodarski objekti, ne treba odbaciti ni takvo tumačenje. Bjeljave se nazivaju i *Plitkī Dô*.

²⁰ U Popovu i susjednim Dubravama u hrvatskim se govorima razvilo sekundarno *h*, koje je često „u krajevima gdje proces gubljenja ovoga zadnjonepčanog konstriktiva nije bio dosljedan“ (Peco 1986: 96), i to u temeljnome hrvatskom leksiku (*hudovica* < psl. **vъdova*, *hřda* < psl. **rъdja*, *hřvat se* < psl. **rъvati*, *hřzat* < psl. **rъzati*), posuđenicama iz turskoga (*hâdet* < tur. *âdet*, *hât* < tur. *at*), pa čak i u antroponimijskome (neslužbene inačice svetačkoga imena *Ante/ Anto* i *Ilija*: *Hânto* < lat. *Antonius*, *Hilija* < lat. *Elias*) i toponimijskome sustavu (*Hòrahovī Dô* : orah)

4.5. *Ravno*

Najveće je popovsko selo i upravno središte *Rāvnō*. Selo se spominje 1438. kada se Vukac Milutinović (*Vōchaç Milotinouich*) obvezao na trogodišnju službu dubrovačkomu vlastelinu Nikoli Alojziju Gučetiću (DAD 52/271). Godine 1579. u Ravnu su Boško i dvojica Nikola iz roda Andrijaš (kasnije Andrijašević) izgradili crkvu Marijina rođenja (Puljić 1997: 145), a iz ranoga srednjovjekovlja najvjerojatnije potječe crkva sv. Mitra na Oblatu. Ravno je bilo naselje s najviše katolika po izvješćima iz 1624., 1639. i 1733. Po predaji se selo nekoć nazivalo *Čekićevo* i nalazilo se ispod današnjega naselja koje je nastalo nakon što je Čekićevo poharala kuga (Kriste 1999: 218). U matičnim se knjigama selo katkad naziva i *Plāsnā Glāvica* (danas je to dio sela), a dio ispitanika drži da je to i starije ime Ravna. Između imena *Ravno* i *Plasna Glavica* uistinu postoji semantička sveza. Ravno jest smješteno na zaravni, a apelativ *plas* označuje ravnicu obraslu travom. U selo postoje i toponimi *Plas* i *Plasa*. Od ostatka je sela donekle izdvojen zaselak *Zamūkušina* (< *Mukušina*) nazvan po obližnjemu brdu. Dijelovi su pak sela (osim već spomenute Plasne glavice i Zamukušine): *Dōnjē sēlo*, *Kōjīci* ili *Kōjīca māhala*, *Ōsredina* i *Stānica* ili *Štācija*. Iako je ojkonom *Ravno* nastao toponimizacijom od određenoga pridjeva, češće se sklanja po imeničkoj sklonidbi *o*-osnove srednjega roda (*Ravno* – *Ravna* – *u Ravnu*).

4.6. *Trebimlja/Trebinja*

Selo *Trebimlja/Trebinja* u povijesnim se vrelima spominje 1283. Zbog pogodnoga položaja ondje se razvilo rimsko naselje u kojemu se nahode ostatci mozaika, fresaka, terma, hramova i stambenih zgrada (Bojanovski 1973: 152), a Ivica Puljić i Ante Škegro (2006: 28–31) u njega smještaju rimski municipij *Dilluntum* (koji drugi povjesničari uglavnom smještaju u Stolac). U srednjovjekovlju je Trebimlja tvorila zasebnu seosku općinu unutar srednjovjekovne župe Popovo (P. Anđelić 1999: 32). Po dosadašnjim se povijesnim istraživanjima selo prvi put spominje davne 1301., i to kao *Tribinja* (spominje se *Croatinus de Tribigna*; Puljić 1994: 92), a navedeni lik nahodimo i u popisima izbjeglica iz Popova u selu Lisac za vrijeme Hercegovačkoga ustanka 1875. – 1878. Lik pak *Trebimlja* nahodimo od 1372. kada se spominje Branko Primilović *in villa de Trebimiglia* (Dinić 1967: 83).²¹ Ojkonom u sebi sadrži

²¹ Vjerojatno se na *Trebimlju/Trebinju* odnosi i velik dio srednjovjekovnih dokumenata koji se danas povezuju s Trebinjem s obzirom na to da su povijest istočne Hercegovine često proučavali ljudi koji nedovoljno poznaju teren i zbog toga što često susrećemo dokumente s oznakom *na Trebinju* (usp. Jireček 1892: 63). I danas *Trebinjani* i *Trebinjke* govore da odlaze *na Trebimlju/Trebinju* dok Trebinjci govore da žive *u Trebinju*. Dakako, navedene bi dokumente ponovno trebali provjeriti povjesničari i klasični filolozi, a valja imati na umu da se Trebinje

pridjevski sufiks *-in* koji je veoma čest pri tvorbi osobnih imena i prezimena u Donjoj Hercegovini (usp. *Kitin* < *Kita*²², *Rodin* < *Rodo* [< *Rodoslav*] itd.). Na temelju te činjenice možemo pretpostaviti da je u korijenu imena sela u povijesnim vrelima nepotvrđeni antroponim **Trebim/*Trebīn*. S obzirom na to da je pridjevski sufiks *-in* zbog razjednačivanja *b-n* > *b-m* (primjer toga razjednačivanja nahodimo u Popovu u likovima *Budin Do* i *Budim Do*²³) često prelazio u sufiks *-im*, koji je također u tim krajevima bio plodan u tvorbi osobnih imena i prezimena (usp. *Budim*, *Radim*, *Rotim*), razmjerno se rano pojavljuje i noviji lik *Trebimlja* u čijem je korijenu nepotvrđeni antroponim **Trebim*, vjerojatno nastao prema starijemu (i također nepotvrđenom liku **Trebīn*). Na tvorbeni je sufiks *-in/-im* dodan posvojni sufiks **-j* (s tim da je u liku *Trebimlja* skupina *-mj-* zbog provođenja 3. jotacije prešla u *-mlj-*; usp. *obje* < *oblje*²⁴). Lik bi pak *Trebimnja* jednostavno nastao ukrštanjem likova *Trebimlja* i *Trebīnja*. Prikažimo sad pregledno mogući dijakronijski postanak različitih likova ojkonima *Trebimlja/Trebīnja*:

- 1) **Trēbъ* > **Trebīn/*Tribin* + **-jъ* > **Trebīn'ja/*Tribin'ja* > *Trebīnja/Tribīnja*
- 2) **Trebīn* > **Trebim* + **-jъ* > **Trebīnja* > **Trebim* + epentetsko *l* + *ja* > *Trebimlja*
- 3) **Trebim* + *-nja* > *Trebimnja*.

Trebimlja/Trebīnja bi, dakle, označivala *Trebimovo/Trebīnovo* selo ili posjed.

Posebno je pak pitanje kojemu liku spomenutoga ojkonima dati prednost u službenoj uporabi. Za vrijeme Austro-Ugarske službeni je lik uglavnom bio *Trebimlja* (osim kod popisa stanovništva 1910.), u popisima stanovništva za Kraljevine Jugoslavije selo se službeno nazivalo *Trebīnja*, no izborna se jedinica nazivala *Trebimlja*. Od 1941. u službenoj je uporabi isključivo lik *Trebimlja*. Katolička crkva pak i danas župu naziva *Trebīnja*. Zbog stalnih promjena službenoga imena sela kao i zbog neprozirnosti značenja samoga imena nije čudno što i u običnome puku dolazi do dvojbi o tome koji lik imena sela rabiti. Tu bi dvojbu u svakom slučaju trebalo što prije otkloniti.²⁵

kao upravno središte razvilo razmjerno kasno, tek u 17. st.

²² Žensko osobno ime *Kita* potvrđeno je u ARj (5: 15).

²³ I u korijenu je imena spomenutoga zaseoka sela Zavala antroponim *Budin/Budim* < *Budimir/Budislav*. Za povijesne potvrde likova imena zaseoka vidi više u Puić 2003: 160.

²⁴ Potvrđeno u Popovu i Gabeli.

²⁵ Mjesno stanovništvo danas rabi isključivo lik *Trebīnja* iako se u službenim popisima pučanstva selo navodi pod imenom *Trebimlja*. Prvi je lik (*Trebīnja*) ranije potvrđen i vjerojatno izvorni (etnici i ktetici tvoreni su isključivo od toga lika: *Trēbījanin*, *Trēbīnjka*, *trebīnjskī*) te bi mu trebalo dati prednost. Ipak, dok se spomenuta dvojba ne ukloni, selo nazivam *Trebimljom* kako bih izbjegao komunikacijski šum zbog homonimije u kosim padežima s likovima ojkonima *Trebīnje* (na sudu bi, primjerice, svaka zabuna glede imena mogla skupno stajati neku

Selo se Trebimlja dijeli na dva veća podnaselja: *Dônjā* i *Gôrnjā Trebimlja*. Dijelovi su Donje Trebimlje *Šjākovići* ili *Pòdrānč vřh* (ondje se navodno nalazilo starije naselje koje se zvalo *Sělište*), *Bātine* i *Zvóne*, a dijelovi Gornje Trebimlje *Milíci*, *Brijěg* i *Glaváši*. Trebimlji pripadaju i današnja samostalna sela *Döbrī Dô*, *Dūžica*, *Pěcina*, *Türkovići* i *Zāgorac*.

Döbrī Dô smjestio u prodolini okruženoj brdima Ruštica, Treskavac, Ivan brdo, Orlović i Glizina gomila. Na lokalitetima Meteriz i Malo Prenslo nahodimo ostatke pretpovijesnih utvrda (Vukorep 1994: 110–114). Selo se prvi put spominje u lisačkim maticama 1642. (MKŽL: 3), a 1733. brojilo je 54 stanovnika (Krešić 2006: 449). Ojkonim je vjerojatno antroponimnoga postanja. Izvedenicama osobnoga imena *Dobromir/Dobroslav* motivirani su u Popovu i neposrednoj okolici ojkonimi *Dobrićevo*, *Dobromani*, *Dobrovo*, *Dobromiri* i *Dodanovići*.

Selo se *Dūžica* nekoć nahodilo na današnjemu lokalitetu *Dđlovi*, ali se zbog uskočkih upada stanovništvo preselilo na današnje mjesto (Kriste 1999: 133). Selo se spominje 1639. u izvješću trebinjsko-mrkanskoga biskupa Rastića kada su ga nastanjivale dvije obitelji (Jačov 1983: 401), ali se ne navodi kao posebno naselje u popisu iz 1733. Ojkonim pak *Duži* kod Trebinja Savo Pujić (2003: 167) povezuje s dužinom brazde koju volovi mogu uzorati bez predaha. To tumačenje vjerojatno vrijedi i za popovsku Dužicu.

Naselje *Pěcina* (< *pečina*) spominje se 1639. u popisu biskupa Rastića kada ga nastanjuje 6 obitelji (Jačov 1983: 401). Prijašnji je položaj sela bio nešto južnije, na lokalitetu *Östrvica* (Kriste 1999: 140). Sjeverno od Pećine nalazilo se manje rimsko naselje, a na putu od Pećine prema Trnčini pretpovijesna utvrda (Patsch 2005/2006: 178). Selo je prozvano po velikoj pećini koja se nalazi u blizini naselja.

Jedno je od većih trebinjskih sela *Türkovići*. Selo je vjerojatno prozvano po rodu Turković. U Popovu se 1372. spominje *Miroslau Radgostich Turchovich*, čovjek Grgura Nikolića, humskoga vlastelina (Dinić 1967: 45), a 1406. Vladislav Turković (Puljić-Vukorep 1994: 321). Spomenuti je rod nastanjivao Popovo prije osmanlijskih osvajanja, pa pridjevak Turković ne treba dovoditi u svezu s etnonimom *Turčin* nego s osobnim imenom *Turko* koje je motivirano

od stranaka u sporu). Taj sam komunikacijski šum osjetio i na vlastitoj koži. Naime, u više su mi znanstvenih članaka lektori mijenjali *Trebinju* u *Trebinje*. Svakako je današnje stanje u kojemu su u uporabi oba lika najgore za mjesno stanovništvo, pa dvojbu o službenome imenu naselja treba što prije riješiti, po mogućnosti u dogovoru s mjesnim stanovništvom. Opširnije o dvojbama oko službenoga imena naselja vidjeti u Kriste 1999: 11–13. Tijekom postupka prihvaćanja ovoga rada za objavljivanje obaviješten sam da je Općina Ravno, kojoj naselje pripada, odlučila selo nazvati *Trebinjom*, tako da ću ubuduće u znanstvenim radovima rabiti to ime.

apelativom *tur* 'bik'²⁶. Selo se Turkovići spominje 1475. (Aličić 1985: 604), i to kao *mezra*, pusto selište s utvrđenim posjedom. A da se na području Turkovića nalazilo i srednjovjekovno naselje, potvrđuje i činjenica da crkva sv. Petra u Turkovićima potječe iz predosmanlijskoga doba, a iz istoga su razdoblja ostatci crkvice na brdu Humac (Puljić 1997: 143).

Na putu od Pećine prema Trnčini smjestio se zaselak *Zàgorac* (< *zagora* 'područje iza gora') koji je 1639. brojio 5 obitelji (Jačov 1983: 401). U 18. st. nastanjivali su ga doseljenici koji su obrađivali aginsku zemlju na što podsjeća toponim *Turski do*.

Trebimlji pripadaju i napuštena naselja *Golòkòrdiçi* kod Pećine koji je nastanjivao rod Korda te naselje *Vëljã Sèla*.

Velika ili Velja Vas naselje je u Popovu koje se spominje u dokumentima od 1380. do 1466. (Filipović, Mićević 1959: 46): 1436. pod imenom Veliki Vlast (*Vèlichi Uast*; Vego 1957: 140), a u *Poimeničnom popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. zabilježeno je naselje Vela Vas u kojemu je živjela 21 obitelj (Aličić 1985: 490). Marko Vego drži da je riječ o selu Veličani, a isto mišljenje zastupa i Savo Pujic (2003: 161) koji drži da je toponim etničkoga postanja, tj. da su se Veličanima zvali stanovnici Velje Vasi i da je po njima Velja Vas dobila novo ime. Međutim, mnoga su srednjovjekovna popovska sela tvorena sufiksom *-ane/-ani* (npr. *Dòljāni*, *Drijènjani*, *Dùbljāni*, *Gřmljāni* i *Poljīčani*), koji je bio veoma plodan u tvorbi ojkonima etničkoga podrijetla u srednjovjekovlju, a nijedno od tih naselja nije promijenilo ime. Moguće je da su Veličani, kao i obližnji Turkovići, koji su također bili jedno od većih popovskih sela, nakon osmanlijske okupacije napušteni i nastanjeni tek poslije, možda čak i od stanovnika napuštenoga naselja *Vëljã Sèla*. Apelativ *vas* 'selo' očito je u predmigracijskome razdoblju bio živ u Popovu i susjednim krajevima, a u toponimiji se održao sve do 18. stoljeća kad se u obližnjemu Zažablju (naseljenom uglavnom stanovništvom iz Popova) spominju *Valvaz* (< *Velja Vas*; Glibota 2006: 141, današnje selo Vidonje), i *Malvaz* (< *Mala Vas*), današnje selo Goračići. U Dubrovačkome primorju dio se sela Točionik naziva *Dònja vās*. Uostalom, područje rasprostiranja odraza apelativa *vas* na hrvatskome povijesnom području pružalo i znatno istočnije od Rame i Neretve, rijeka do kojih, prema dosadašnjim toponomastičkim istraživanjima, nahodimo odraze apelativa *vas* u hrvatskoj toponimiji. Apelativom *vas* motivirani su tako i povijesni toponimi *Vela vas* u Glavatičevu kod Konjica (ime livade; Aličić 1985: 437), a odraze toga apelativa nahodimo i u tzv. Staroj Hercegovini – bilježim povijesni ojkonim *Velja Vas* kod Nikšića (Aličić 1985: 156, 437).

²⁶ Korijenom su *tur-* motivirani i mnogi hrvatski toponimi, npr. *Turija* (kod Vrgorca), *Turjaci* (kod Sinja) i *Turopolje*.

4.7. *Trnčina*

Trnčina je jedno od većih i prostranijih popovskih sela. Sastoji se od razmjerno velikoga broja zaselaka raštrkanih u docima između popovskih brda. Najveći je zaselak *Trnčina* u kojoj se nalazi crkva svetoga Đurđa, a zanimljivo je da se dio njiva pod selom naziva *Zmajevice*. Jurjeva borba sa zmajem uspořediva je s Perunovom borbom s Velesom kojega Gromovnik udara gromom (Katićić 1998: 305–306), a i sam se crni trn, po pučkome vjerovanju, pušta da raste u blizini kuća kako bi se zli duhovi na njega naboli. U povijesnim se vrelima *Trnčina* spominje 1639. kada u njoj živi 10 rodova (Jačov 1983: 401), a 1695. zabilježen je i lik *Trampčina* (Hrabak 1985: 43). Zaselak se kadšto naziva i *Dõnjã Trnčina*, a isto se ime odnosi na područje koje osim zaseoka *Trnčina* obuhvaća i zaselak *Prijëvor* (koji se spominje 1604. pod ikavskim imenom *Privor*) te napušteni zaseoci *Ćórci*, *Gójkovice* i *Súšci* koji su bili u posjedu slanskoga samostana, ali su ih uništili uskoci. Nedaleko od Sušaka nalazio se vlaški katun *Kütlovići*. Navedeni se zaselak spominje još 1465. kada ga je nastanjivao rod Tasovac koji se nakon osmanlijske okupacije preselio u Slano (Sivrić 1999: 98).

Ostali zaseoci sela *Trnčina* nazivaju se *Gõrnjã Trnčina*. Među njima se izdvaja zaselak *Rũpnĩ Dõ* (< *rupa*). Selo se u povijesnim vrelima nazivalo i *Ljũba* (< **ljub*- ‘blato, kal’). U njemu se nahodi srednjovjekovna crkva sv. Nikole koja se u povijesnim vrelima spominje od 1622., a na Rokovoj glavici nalazila se crkva sv. Roka koja se u povijesnim vrelima spominje od 1624. Iz *Rupnoga Dola* potječe rod Andrijašević iz kojega potječu dva biskupa: skadarski biskup Dominik Andrijašević (1572. – 1632.) i sofijski biskup don Marko Andrijašević koji je živio na prijelazu 17. u 18. st. Upravo se po rodu Andrijašević selo nazivalo i *Andrijãši*. U popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića iz 1733. spominju se još i zaseoci *Planik* (danas *Plãnjak* < *plana* ‘pasište’), *Võjevići* (< *Võjević*), *Gãjĩc* (< *gaj*), *Paraũnići* i *Brëstica* (Krešić 2006: 450). U zaseocima *Paraunići* i *Vojevići* živi uglavnom muslimansko stanovništvo. Najstariji su današnji stanovnici *Paraunića* (rod se *Paraunić* spominje u Dubrovniku 1666.; Sivrić 2003: 274) *Šãbanovići* koji potječu od katolika Josipovića. Islamizirali su se vjerojatno polovicom 18. st. jer su selo 1733. nastanjivale samo dvije katoličke obitelji (Krešić 2006: 450). Na brdu *Lisac* nedaleko od *Vojevića* nalazila se srednjovjekovna crkva svete Ane koju su Osmanlije oskvrnuli, pa je izgrađena nova crkva u Popovskome polju. Osim većinskih katolika zaselak naseljuju i islamizirani Bojčići. Selo *Brestica* nalazi se pak uz veliku istoimenu lokvu na kojoj se pojila stoka. O važnosti te lokve dostatno govori činjenica da se hidronim apelativizirao te postao općom imenicom za lokvu. Nedaleko od *Brestice* nahodi se napušteni zaselak *Tõcĩlje* (nazvan po rodu koji se odselio na Pelješac), a ispod brda *Stãrã* nekoć se nalazilo istoimeno naselje.

4.8. *Velja Međa*

Selo *Věljā Međa* (*Vělia Megia*) spominje se 1434. kada su Radivoj Obradović iz Bančica, Boljeta Novaković i Vladimir Lugojević optuženi za krađu šest krava i 18 perpera (DAD 10/179). Godine 1475. – 1477. selo nastanjuje 6 obitelji (Aličić 1985: 519), u selu se nalazi srednjovjekovna katolička crkva sv. Ivana Evanđelista, koja se u povijesnim vrelima spominje 1622., a nakon osmanlijske okupacije i čestih uskočkih napada, u kojima su potpuno uništena obližnja Velja Sela, stanovništvo se uglavnom seli na Bratogošac u zaselak *Póbrđe*, koji se spominje u popovskim maticama početkom 18. st. U selu u posljednjih 300 godina žive isključivo katolici, no da je nekoć u selu bilo pravoslavaca i muslimana, potvrđuju njihova groblja i povijesni podatci iz 17. st. po kojima su crkvu u Veljoj Međi *preuzeli šizmatici*. Ojkonim se dovodi u svezu s apelativom *međa* ‘granica između posjeda’.

4.9. *Zavala*

Selo se *Zāvāla* (*Çaualla*) u povijesnim vrelima spominje od 1372. Dokument spominje Božitka (*Bositichum*) i Bogdana Pribišića (*Bogdanum Pribissich*) te Pribinu Gojkovića (*Pribignam Goycouich*; DAD 1/41). Pučka etimologija ime sela dovodi u svezu s položajem sela „za popovskom valom“, no odraze srednjovjekovni mletački apelativ *vala* koji odgovara hrvatskim apelativima koji *do, prodol(ina), uvāla*, pa čak i *polje*, a koji je prenesen iz obalne toponimije, razmjerno je kasno potvrđen u istočnoj Hercegovini, pa je ojkonim uputnije izvoditi od apelativa *zavāla* ‘udolina omeđena visokim uzvisinama’ jer on veoma dobro opisuje položaj sela smještenoga između brda Ostroga i Klisure. Zavala je bila srednjovjekovno popovsko upravno (ondje se nalazio srednjovjekovni Popovski grad) i duhovno središte. Naime, u Zavali nahodimo 45 stećaka (Patsch 2005/2006: 180), a nahodimo i ostatke predromaničke crkve nedaleko od koje je podignut pravoslavni manastir Vavedenja Presvete Bogorodice²⁷ koji se u povijesnim vrelima spominje 1514. (Ćorović 1999: 160) Na lokalitetu *Petkovića* nalazila se katolička crkva svete Petra koja se u povijesnim vrelima spominje 1525. kada ju je pohodio franjevac Siksto iz obližnjega Slanog i koja je predmetom višestoljetnoga sporenja između mjesnoga pravoslavnoga i katoličkoga puka, a koju, ponajprije zbog motiva pletera, pojedini povjesničari datiraju u razdoblje 8. – 10. st. (Ćorović 1999: 173)²⁸ Nedaleko od ruševine te crkve nalaze se i ostatci crkve sv. Petke. Selo se kadšto nazivalo i *Čèngīci* po uglednome muslimanskom rodu koji je gospodario velikim dijelom Popova.

²⁷ Na temelju je tih arheoloških ostataka Srpska pravoslavna crkva neargumentirano pomicala izgradnju manastira na rani srednji vijek.

²⁸ Da je riječ o veličanstvenoj građevini, svjedočio je i Ljubo Mićević koji je na Petkovići naišao na dvadesetak „grčkih ploča“ (Filipović-Mićević 1959: 148).

Zavali pripadaju i tri zaseoka od kojih su dva, smještena u udolinama na obroncima popovskih brda, nastanjena isključivo srpskim stanovništvom (*Bùdim/Bùdin Dô* i *Muhàreva/Mâreva Ljût*), a jedan hrvatskim (*Čěšljāri*). Sva su tri ojkonima antroponimnoga postanja.

Selo se *Budin Do* (< *Budin* < *Budimir/Budislav*) spominje 1694. pri dodjeli zemljišta mletačkim zaslužnicima u Popovu i Zažablju (Hrabak 1985: 33). Pridjevski sufiks *-in* često je u hercegovačkoj antroponimiji prelazio u sufiks *-im* (usp. *Radim, Rotim*), najvjerojatnije kako bi se izbjeglo miješanje posvojnoga pridjeva i antroponima tvorenoga sufiksom *-in* (slično je i s nastavkom *-ić* koji je nastao kako bi se antroponimi tvoreni nastavkom *-ić* razjednačili od hipokoristika te pridjevaka i prezimena).

Po predaji je pak selo *Muhareva/Mareva Ljut* nekoć nastanjivao rod *Muharica* (< *Muharem*). U povijesnim se vrelima selo spominje 1694. (Hrabak 1985: 40)

Uspomena je na rod *Češljarić* (< *češljār* ‘osoba koja izrađuje češljeve’) ušćuvana u ojkonimu *Češljari*. Selo se nalazi u Dubravi ili Vali, na putu od Zavale prema Orahovu Dolu. Rod se *Češljarić* 1719. spominje u Orahovu Dolu, a dvorječno prezime *Češljarić Nikolić* od 1721. nosili su mnogi iseljenici iz Popova (u *Češljarima* je 1732. rođen bogoslov Ivan Nikolić) u Dubrovniku (2003: 218, 272, 368). Iz navedenoga je razvidno da je rod *Češljarić* nastao raslojavanjem roda *Nikolić*. Osim prema Dubrovniku pripadnici su se toga roda selili i prema Stocu u kojemu se spominju 1721. (MKŽG: 22) *Nikolići* su inače bili srednjovjekovni popovski velikaši, tako da je selo bilo jamačno nastanjeno mnogo prije 1694. kad se spominje u povijesnim vrelima (Hrabak 1985: 44). Po popisu iz 1733. selo je nastanjivalo 35 katolika (Krešić 2006: 450), a nakon posljednjih je ratnih zbivanja posve napušteno. Sudeći po povijesnoj toponimiji, moguće je da se na područje *Češljara* nalazilo srednjovjekovno naselje *Poljičani*.

5. Značenjska razredba toponima

U ovome odlomku donosim tumačenje toponima jugozapadnoga dijela Popova. Uz toponim donosim osnovni podatak, a u bilješkama pod osnovnim tekstom donosim dodatna objašnjenja. Uz toponime navodim i kratice mjesta u kojima ih nalazimo:

CI = Cicrina (Cicrina, Kremena Njiva, Strmica, Zatmorje)

ČV = Čvaljina

DV = Dvrsnica

OD = Orahovi Do (Bjeljave, Orahovi Do)

RA = Ravno

TČ = Trnčina (Brestica, Donja Trnčina, Gajic, Paraunići, Planjak, Prijevor, Rupni Do, Vojevići)

TR = Trebimlja (Dobri Do, Donja Trebimlja, Dužica, Gornja Trebimlja, Pećina, Turkovići, Zagorac)

VM = Velja Međa (Pobrđe, Velja Međa)

ZA = Zavala (Budim Do, Češljari, Muhareva Ljut, Zavala)

5.1. toponimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta

5.1.1 zemljopisni nazivi u toponimiji (toponomastički apelativi i izvedenice):

5.1.1.1. toponomastički nazivi: *Bânj lâz* (< *banja*²⁹ 'lokva'; RA), *Bâre* (ČV, RA, TČ, TR, ZA), *Bârevac* (TR), *Bârice* (VM), *Bòljača* (usp. *boljun*³⁰ 'vrelo'; TR), *Brijêg* (< *brijeg* 'uzvisina s blagim padinama'; ČV, TR, ZA), *Brôd* (< *brod* 'gaz'; ČV), *Bròdskê strùge* (TR), *Čajteši* (usp. *Čatež* < *čr[e]t*³¹ 'močvarno područje'; TR), *Dóci* (ČV), *Dóla* (usp. *Dolina*; ČV), *Dòlac* (ZA), *Dòlina* (ZA), *Dòline* (TR, ZA), *Dòlovi* (TR, ZA), *Găčkô brdo* (< *gat* 'nasip'; TČ), *Gâz* (ZA), *Glâvica* (ZA), *Glâvice* (OD), *Ispòd spîlâ* (TČ), *Ĵâma* (OD, TR), *Húmac* (< *hum* 'omanji brijeg pod travom'; TČ, TR), *Kâlužê* (VM), *Klânci* (TR), *Kóčina* (< *Kaočina* < *kao* 'blato'; DV), *Kòsa* (< *kosa* 'padina/strana brda'; ZA), *Krâj* (< *kraj* 'predio između korita rijeke i gorskoga vijenca'; ZA), *Lòkva* (TR), *Lòkve* (DV), *Lúka* (< *luka* 'vodoplavno zemljište'; ZA), *Lùžnîk* (< *luž* 'mokrina'; RA), *Lùžnîci* (RA), *Ljúba* (< **ljub*- 'blato, kal'; TČ), *Mâjdan* (< *majdan*³² 'livada'; TR), *Mâjdani* (DV), *Mèjdan* (TČ), *Mòčilo* (ZA), *Mòčôna* (CI), *Mòračina* (< *morača* 'močvara'; RA), *Mòrašnica* (TR), *Nà bari* (CI), *Nà lokvi* (CI), *Nâklo* (< *naklo* 'mokrina'; TR, ZA), *Nâplavi* (< *naplav* 'vodoplavno zemljište'; DV, RA), *Òbale* (RA), *Òblât* (usp. *oblatan* 'blatan'; ARJ 8: 389; RA), *Òtoci* (RA, TR, VM), *Òtok* (OD),

²⁹ Usp. lat. *balnea*. Na hrvatskome povijesnom području apelativ *banja* označivao je i topla vrela (Brozović Rončević 1997: 19), no kako takvih vrela u Popovu nema, to tumačenje treba odbaciti.

³⁰ Apelativ *boljun* 'vrelo' nastao je poimeničenjem latinskoga participa *bulliens* glagola *bullire* 'vreti, izvirati' (Šimunović 1992: 48). Naselje se Boljuni nedaleko od Stoca spominje od 15. st., a danas se tako naziva predio između Stoca i Hrasna.

³¹ U hrvatskoj toponimiji odraze apelativa *čret* i *čretište*, kojima se označuju močvarni tereni, nahodimo uglavnom na kajkavskome području (Brozović Rončević 1999: 10), no očito je područje rasprostiranja navedenih apelativa nekoć bilo šire. Tako se u Dabarskome polju sjeverno od Stoca 1475. – 1477. spominje naselje *Čateši Dabrica* (D. Vidović 2010: 214). Danas su apelativi *čret* i *čretište* mjesnome stanovništvu posve neprozirni.

³² Iako apelativ *majdan* obično označuje negdašnje bojno polje, a u Zažablju i grobište, u popovskoj toponimiji apelativ *majdan* najčešće označuje običnu livadu.

Pêc (RA), *Pêci* (DV), *Pêcina* (TR), *Pláne* (< *plana*³³ ‘pasište’; ČV), *Plànjak* (usp. *Plane*; TČ), *Plàs* (< *plas* ‘ravnicu obrasla travom’; RA), *Plàsa* (usp. *Plas*; RA), *Plásnā Glāvica* (RA), *Pòbrde* (< *pobrde* < *podbrde*; VM), *Pòdbablja* (< *baba* ‘veliki kamen, hridina’; TR), *Pòljane* (CI, ČV, RA), *Pòlja* (TR), *Pòlje* (OD), *Pòratak* (< *ratak*³⁴ < *rt/ratac* ‘početak kose’; ZA), *Pòtočina* (ČV), *Prénslo* (usp. *preslijež*³⁵ ‘uleknuće između dvaju brda’; VM), *Prijëvor* (< *prijëvor* ‘usjedlina između dvaju brda’; TČ), *Pròdò* (CI, ZA), *Provalija* (TČ), *Ràvni* (< *ravan* ‘zaravan’; TČ), *Rìvina* (< *rivina* ‘potok, korito’; ZA), *Rìvine* (RA), *Rùdina* (< *rudina* ‘zelena zaravan u kršu’; ZA), *Rùjavice* (< *ruja*³⁶ ‘ponikva s vodom’; RA), *Samògrad* (< *samograd* ‘oštra uzvisina okružena dolinama’; ZA), *Slâp* (ZA), *Spìle* (DV, RA, TČ), *Strâne* (ČV, OD), *Strùga* (< *struga* ‘jaruga, prokop’; TČ, ZA), *Strùge* (RA, TR, ZA), *Sùrdup* (usp. tur. *surduk*³⁷ ‘klanac’; ZA), *Sùrdupi* (TČ), *Ùdoli* (RA), *Ùnište* (< *unište* ‘obrađiva zaravan’; VM), *Ûzdřt* (< *rat* ‘brijeg’; RA, TČ), *Vàla* (< mlet. *valle*; ZA), *Vìrnice bàre* (TR), *Vìrovi* (DV), *Vòde* (CI), *Vřsta* (< *vrsta* ‘istaknuti brijeg’; ZA), *Vřučac* (ZA), *Zàgorac* (< *zagora* ‘područje okruženo gorama’; TR), *Zàvala* (usp. *zavalje* ‘područje omeđeno visokim uzvisinama’; TR, ZA)

Unutar skupine toponima koja obuhvaća toponimijske apelative i njihove izvedenice najviše je toponima koji se odnose na morfološke oblike krša te odraza hidronimijskih apelativa. U toponimiji su jugozapadnoga dijela Popova tako ušćuvani hrvatski apelativi *do*, *dola*, *dolac*, *dolina*, *gat*, *jama*, *plas*, *pobrde* (< *podbrde*), *polje*, *prenslo* ‘uleknuće između dvaju brda’, *prijëvor*, *prodo*, *provalija*, *ravan*, *rudina*, *udo*, *zagora* i *zavala*, srednjovjekovni mletački apelativ *vale* koji odgovara hrvatskim apelativima *do*, *prodol(ina)*, *uvala*, pa čak i *polje*, a koji je prenesen iz obalne toponimije, ušćuvani su i tročlani niz sinonimnih apelativa *peč* – *pečina* – *spila* (od kojih su dva hrvatskoga, a jedan grčkoga postanja primljen romanskim posredništvom), dvočlani sinonimni niz apelativa *klanac* – *surdup* (prvi je hrvatskoga, a drugi adstratnoga, najvjerojatnije turskoga postanja) te *plasa* – *ravan* kojima se nastojalo nadomjestiti manjak apelativa koji su se prometnuli u toponime. Apelativ *kraj* u Neretvanskoj krajini i

³³ Na neretvanskome području apelativ *plana* označuje i prostor koji su lovci uredili za gniježđenje ptica selica.

³⁴ S obzirom na to da u mjesnim govorima ne postoji apelativ *rt/rat*, pučka etimologija tome doskače na način da mijenja lik toponima *Poratak*, *Poredak* ili *Poretak* (‘prvi vrh u gorskom vijencu’). Moguće je da se i u Popovu nekoć rabio apelativ *red* ‘kamen živac’, pa je došlo do ukrštanja apelativa *rt/rat* i *red*.

³⁵ Apelativi *preslo* i *prenslo* upućuje na apelativ *preslijež* (ARJ II: 710).

³⁶ Iako apelativ *ruja* nije zabilježen u Popovu, položaj zemljopisnoga objekta nedvojbeno pokazuje da je riječ o odrazu spomenutoga hidronimijskoga apelativa.

³⁷ U Vojvodini se pak apelativ *surduk* izvodi od mađarskoga *szurdok* ‘provalija, klanac’ (Brozović Rončević 2003: II), pa ne treba posve odbaciti ni tu mogućnost. Kako toponim nije potvrđen u starijim razdobljima, ipak dajem prednost tumačenju od turskoga apelativa.

Popovu označuje predio između korita rijeke (u ovome slučaju Trebišnjice) i gorskoga vijenca (visokih brdskih vapnenačkih masiva koji omeđuju sjeverni i južni dio Popovskoga polja).

Veliki broj odraza hidronimijskih naziva nahodimo uglavnom u bezvodnijemu brdskom dijelu Popova. Ondje nahodimo uglavnom odraze naziva blatišta. U popovskoj su se toponimiji odrazili hrvatski nazivi *bara* (koji u Donjoj Herecegovini često označuju i plodne njive, a ne samo vodoplavno područje), *blato*, *kaluža*, *kao*, *luka*, *luž*, *luž*, **ljub-*, *morava*, *naklo* ili *naplav* te romanski naziv *banj*. U popovskoj je toponimiji zabilježen i toponim *Čajteši* koji se dovodi u svezu s hidronimnom osnovom *čret* zabilježenom uglavnom u sjevernim hrvatskim krajevima (najjužnije u okolici Gline³⁸; usp. Brozović Rončević 1999: 11). Nazivima su vrelišta motivirani pak toponimi *Rujevac*, *Slap*, *Vir* i *Vručac* (usp. *vrutak*), zbirališta vode *Lokva*, *Močona* i *Močilo* (< *močilo* ‘mala lokva’), *vir* (*Virnice bare*) te *voda*, protočnih voda toponim *Potočina*, a mjesta na kojima se prelazi preko vode apeltivima *brod* i *gaz*. Zemljišta se u Popovskome polju okružena vodom nazivaju *otocima*.

Odrizi su oronimijskih apelativa znatno rjeđi nego u susjednome Zažablju (bilježimo apelative *brijeg*, *glavica*, *humac*, *kosa* i *strana* te apelativ *vrsta* ‘istaknuti brijeg’). Nekoć je u Popovu morao biti živ i apelativ *rat* ‘početak kose’ koji je nestao iz svakodnevnoga govora. Razmjerno su rijetki i odrazi apelativnih osnova koji upućuju na prisutnost ili odsutnost biljnoga pokrova (izdvajam apelativ turskoga podrijetla *majdan* čijom se toponimizacijom imenuju livade).

5.1.1.2. toponomastičke metafore: *Bàdnji* (ČV), *Bisage* (ČV), *Bòvān* (usp. *balvan*³⁹ ‘golem kamen’; ZA), *Būrilac* (< *burilo*⁴⁰ ‘drveni sud za vodu’; TČ), *Čvāljina* (ČV), *Čvāošnik* (ČV), *Dūpci* (RA), *Kāpa* (RA, TČ), *Kòšarice* (RA), *Kòtlarica* (CI), *Kòtlarice* (DV), *Kòtō* (ZA), *Kòtūši* (RA), *Krīvē bòkulje*⁴¹ (< *bok*; TR), *Krsta* (TČ), *Kūk* (ZA), *Kūtō* (RA), *Lice* (ZA), *Lòpār* (ZA), *Lòpata* (ČV, RA), *Lòptenice* (< *lopata*; RA), *Medustūpište* (< *stup*⁴²; VM), *Òbōjci* (DV),

³⁸ Akademik Petar Šimunović usmeno mi je priopćio da je apelativ zabilježio tijekom svojih istraživanja u ličkoj toponimiji.

³⁹ Riječ *balvan* došla je iz turkijskoga *balbal* ‘nadgrobni stup’ i u praslavenski je najvjerojatnije ušla iz avarskog jezika (Skok I: 103). Na južnoslavenskim prostorima u ranijima razdobljima apelativ obično označuje idola ili mjesto na kojemu se idola štuje (Ivanova 1982: 44), no kasnije je mogla nastati i metaforizacijom koju sam već naveo.

⁴⁰ Vojmir Vinja (I: 44) apelativ *burilo* s osnovom **burro* usporedivom sa španjolskim *borrachia* i salentinskim *vrurro* ‘krčag’.

⁴¹ Bokulja je inače u Bosni i krava velikih bokova (RSKNJ 2: 44).

⁴² U Hercegovini je *stup* ‘obrađivo zemljište u vlasništvu jednoga vlasnika’, što je prežitak rodovskoga društva kada se na zemljište postavljao stup kao znak zauzetosti zemljišta (Šimunović 2004: 192).

Òglavak (< *oglavak* ‘povodanj za volove; ZA), *Òglāvci* (RA, TR), *Pàzua* (RA), *Pèrcin* (< *perčin* ‘šiljak’ < *perčin* ‘čuperak kose na vrhu glave ili zatiljku’ < tur. *perçem*; TR), *Pokrivènik* (ZA), *Ràssoje* (< *rasoha* ‘račvasta udolina’ < *soha*⁴³; TR), *Ràssovatī dō* (VM), *Rēp* (< *rep* ‘prevlaka’; TR), *Sèdlo* (TR), *Skalīni* (TR), *Stóci* (< *stolac* ‘usjedlina’; RA), *Stòžine* (< *stožina* ‘veliki komad drveta posred stoga’; TR, ZA), *Šèdalo* (ZA), *Tanūri* (< *tanur* ‘tanjur’; usp. starotal. *tagliadore*; Skok 3: 439; RA), *Vīganj* (< *viganj* ‘mijeh kojim se puše da bi se raspirila kovačka vatra’⁴⁴; ZA), *Vrátlo* (< *vratilo* < *vrata*; ZA), *Vrātñjīk* (RA), *Za prènslo* (CI), *Ždrijélo* (< *ždrijelo* ‘uski prolaz’; TR)

Izvori su toponimijskih metafora veoma raznoliki. U popovskoj toponimiji tako nahodimo nazive raznoraznih sudova u kojima se čuvaju prehrambeni i drugi proizvodi (*badanj*, *bisage*, *burilo*, *košara*), potom kuhinjski nazivi (*koto* ‘kotao’, *kotlarica*/*kotuša*/*kuto* ‘zaimača’, *lopar*, *tanur* ‘tanjur’) i odjevnih predmeta (*kapa*, *obojci*). Bilježimo i odraze naziva koji su u uporabi u poljodjelstvu (*lopata*, *stožina*), stočarstvu i konjogojstvu (*čvalje*, *oglavak*, *sedlo*, *šedalo*) i u obrtništvu (*viganj* ‘kovački mijeh’) te ostalih predmeta iz svakodnevnice uporabe (*dubac*, *rasoha*, *stolac*). Naziv za poklopac na zdencu (*pokrivènik*) izvor je motivacije pojedinih hidronima. Čest su izvor metaforizacije i nazivi dijelova ljudskoga tijela (*bok*, *krsta*, *kuk*, *lice*, *pazua* ‘pazuha’, *ždrijelo* te turcizam *perčin* koji, kao apelativ *bubreg* u Zažablju i na dubrovačkome području, označuje šiljasta brda) i životinjskoga tijela (*rep*).

5.1.2. toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode

5.1.2.1. toponimi prema smještaju zemljopisnog objekta: *Čèline* (ZA), *Hlād-nica* (< *hladnica* ‘tenda’; TČ), *Kràjnĵā dōlina* (TR), *Kràjnĵā kàmenica* (TR), *Lūkorijēč* (ČV, ZA), *Lūkorijēči* (CI, TČ), *Međūpute* (ČV), *Nàratnice* (VM), *Neprobīc* (OD, RA), *Nuglārice* (DV), *Nūgli* (DV), *Nūglo* (RA), *Òkuči* (< *okuč* ‘okuka, zavoj’; RA, TR), *Òsinjā nĵĵva* (< *osinj* ‘osjen’; ZA), *Ósoje* (TR, ZA), *Ōsredina* (RA), *Pòdbrežnica* (ZA), *Pòkrājnica* (TČ, ZA), *Pòkrājnice* (ČV, DV, TR), *Pòstjenice* (RA), *Premàkućnice* (DV), *Pribōjna* (VM), *Prijēkē nĵĵve* (DV), *Priputnice* (TR), *Prisoje* (TR, ZA), *Pròdorina* (: *prodrijeti*; ZA), *Přvanjē dōline* (TČ), *Srèdače* (TČ), *Srèdnjice* (RA), *Zábřĵe* (ZA), *Závřĵe* (TČ), *Závřšnice* (CI, ČV)

Osim toponima kod kojih se smještaj zemljopisnoga objekta određuje pridjevom ili prefiksom (*krajnji*, *prv(anj)i*, *srednji*; *među-*, *pod-*, *prema-*, *pri-*, *sred-*, *za-*) ili je njegov smješta vidljiv već iz okamenjenoga naziva koji se toponimizirao (npr. *nuglo*), veći je dio toponima iz ove skupine motiviran (ne)izloženošću zemljopisnoga objekta Sunčevim zrakama (*Čeline*, *Hladnica*,

⁴³ Soha je inače i starohrvatski poganski idol. Prvotno je apelativ označivao granu.

⁴⁴ Na Braču apelativ *viganj* označuje ‘blagi pristranak’ (Šimunović 2004: 227).

Osinja njiva, Osoje, Prisoje), a manji i neizloženošću zemljopisnoga objekta udarima vjetra (*Neprobić*). Složenica *Lukoriječ* označuje plodne njive smještene uz rijeku.

5.1.2.2. toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (izravni i metaforični): *Bijelā gréda* (TČ, ZA), *Bijelā vlāka* (TR), *Bijelē grūde* (RA), *Bijelē njīve* (CI), *Bijelī brijēg* (TR), *Bjelave* (CI), *Bjeljave* (OD), *Blizna* (CI), *Bliznica* (TR), *Bliznice* (TR), *Blizānskō brdo* (CI), *Crnō* (OD), *Crnulje* (TR), *Crnjava* (ZA), *Debelā gréda* (ZA), *Diljke* (< *dilji* ‘dugačak’; OD, ZA), *Dōbrā glāvica* (RA), *Dubina* (ČV), *Dubinskā glāvica* (RA), *Dubokā dōlina* (TR), *Dubokī dō* (TR), *Dubokī dōlac* (RA), *Dūgā dōlina* (ZA), *Dūgē dōline* (RA, ZA), *Dūgī dōlac* (RA), *Dūgī dōli* (ČV), *Kolōteči* (ČV), *Krīvā vlāka*⁴⁵ (ZA), *Krivača* (TČ), *Krivače* (TČ), *Krīvī klānac* (ZA), *Òblō brdo* (TR), *Okrūglice* (RA), *Òstrvica* (TR), *Òstrovica* (TR), *Òštrā glāvica* (ZA), *Òštrī kùk* (ZA), *Rāvnā dōlina* (TR), *Rāvnī brijēg* (TČ), *Rāvnō* (RA), *Rūpa* (TR), *Rūpe* (ČV, TČ, ZA), *Rūpnā dōla* (CI), *Rūpnī Dō* (TČ), *Strmòglāvnice* (TR), *Trī òblīne* (OD), *Vēljāk* (ČV), *Visjela* (: *visjeti*; ZA)

Pridjev *bliz* odrazio se u popovskoj toponimiji i u hidronimiji kao naziv za dvostruka vrela, ali i u oronimiji kao naziv za uzvisinu s dvama vrhovima. Većina je toponima iz ove skupine pridjevskoga postanja s tim da neki pridjevi u toponimiji poprimaju posebna značenja, primjerice: *bijel* (u hidronimiji označuje svijetle i čiste vode, a u oronimiji brda okrenuta Suncu), *crn* (antonim pridjeva *bijel*), *debeo* ‘širok’, *dilji* ‘izdužen’, *dobar* ‘plodan’, *gol* ‘ogoljen, bez biljnoga pokrova’ ili *kriv* ‘lijevi, nepogodan za obradu’. U istaknutim toponimima motiviranim pridjevima *bijel* i *crn* moguće je tražiti prežitke štovanja slavenskih božanstava Bjeloboga i Crnoboga, osobito u hidronimiji. Na to se treba osobito osvrnuti u hidronimiji jer imena vrela motivirana pridjevom *crn* upućuju na kovitlace.⁴⁶

5.1.2.3. toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode: *Bāba* (< *baba*⁴⁷ ‘veliki kamen, hridina’; TR), *Bābin dōlac* (RA), *Bābin dō* (TR), *Bānjica*

⁴⁵ Pridjev *kriv* može značiti ‘lijevi’, ali može nositi i pejorativno značenje, pa bi toponimi *Kriva vlaka* ili *Krive bokulje* mogli označivati i mjesta nepogodna za uzgoj poljoprivrednih kultura.

⁴⁶ Vrela i zdenci počesto su mjesta oko kojih se vežu predaje i ispredaju priče. U krajevima istočno od Neretve česte su priče o utapanju djevojaka u pojedinim vrelima. Uz dupski je zdenac *Dubočaj* vezana priča po kojoj se u njemu utopio bogataš kojemu su novci ispali u zdenac i za kojima je ronio dok se u svojoj pohlepi nije utopio. Apelativ *dubočaj* označuje i ‘halapljiva, nezasitna čovjeka’.

⁴⁷ *Baba* je ujedno i ime ženskoga demona, personifikacija ženskoga pretka, možda eufemizam za božanstvo plodnosti (Brozović Rončević 1987: 123). U Zažablju nailazimo na mnogobrojne prežitke pretkršćanskih hrvatskih vjerovanja, tako da ni mogućnost da je dio toponima motiviranih apelativom *baba* zapravo odraz negdašnjega duhovnog života,

(< *banjica*⁴⁸ ‘mlako vrelo’; RA), *Blizumila* (RA), *Bògavica* (RA), *Brùšanj* (usp. *brus* ‘litica’; ČV), *Bùćinac* (< *buk* ‘slap’ < *bučati*; RA), *Crnā ljūt* (VM), *Crñnica* (ZA), *Crvenā péc* (ZA), *Crvenē stijēne* (RA), *Crvenī brijēg* (TČ), *Čistā strána* (ZA), *Čistē lǎstve* (VM), *Čistō pòlje* (TČ), *Dòvoljica* (ZA), *Gláčice* (< *gláčica* ‘ploča’; ZA), *Gnjèčina* (< *glječ* ‘plodno zemljište’; usp. *gnječ* ‘dobro ugojen dječak’; ARj 3: 221; TR), *Gòlā glàvica* (ZA), *Gòlō břdo* (OD, RA), *Gòlobrijēg* (TČ, TR), *Gréda* (< *greda* ‘uočljiva stijena’; PT), *Grùde* (< *gruda* ‘okruglast grumen’; CI, ČV, DV, TR), *Hríd* (RA), *Jàvič* (< *javiti* ‘cijediti, kapati’; TR), *Kàmēn* (TČ, ZA), *Kàmenā* (DV), *Klísura* (ZA), *Kòsmātovica* (< *kosmat* ‘šumovit’; RA), *Kremēnā Njīva* (CI), *Kršak* (< *krš*; CI), *Ljūt* (*ljut* ‘živac-kamen’, ‘litica’; TR), *Mèkī dō* (TR), *Mòkrā glàvica* (RA), *Mòkrī dō* (CI, TČ, ZA), *Mòkrī dōlovi* (TR), *Mòkrō kòrito* (RA), *Mřčājevica* (< *mřk* ‘obrastao crnogoricom’; RA), *Mřkē plòče* (TR), *Nèreza* (usp. *nerěz* ‘pustopoljina, neobradivo zemljište’; ZA), *Nèvòljne nřive* (OD), *Òmašine* (< *omašit* ‘oskudan’; ARj 8: 908; TR), *Pèlijēš* (< *peles* ‘siv’; TR), *Pèlijēši* (CI), *Pèlijēšnice* (ČV, RA), *Pištet* (DV, ZA), *Pištet glàvica* (TR), *Pjèšcatē nřive* (TR), *Pjèščina* (ZA), *Pjèšivac* (ZA), *Pjèštitevā dòlina* (ZA), *Płitkī dō* (CI, ČV, TČ), *Plòča* (ZA), *Pòdmiláčje* (< *mil* ‘pijesak’; TR), *Podòsoje* (TR), *Pòlice* (< *pòla* ‘ravna stijena’; RA), *Přhinje* (RA), *Přžnji* (usp. *pržina* ‘pijesak’; RA), *Rèpišta* (< *repište* < *řepa* ‘hrpa kamenja’⁴⁹; RA), *Rùjnac* (< *rujan*⁵⁰; ZA), *Rùštica* (< *hrust*⁵¹ ‘kamenjar’ < lat. *frustum*; TR), *Sínac* (TR), *Sínci* (TR), *Slànā dòlina* (TR), *Sřba* (< *srbati* ‘srkati, sopatati’; ČV), *Střmica* (CI), *Střmice* (CI), *Sùhā lòkva* (TČ), *Ščēnica*⁵² (< *ščena* ‘stijena’; ZA), *Škřipine* (< *škřip* ‘pukotina među stijenama’ < dalm. *scrūpu*), *Timor* (usp. *timor*⁵³ ‘kamenjar’; TČ), *Tmòr* (CI),

ne treba odbaciti. Osim toga, jedan je dio toponima koji sadržavaju apelativ *baba* vjerojatno antroponimnoga postanja.

⁴⁸ Dunja Brozović Rončević (1997: 19) navodi kako je banjica hladnija od banje. Na popovskome području na Trebimlji nahodimo ostatke rimskih terma, a na topla vrela upućuje i toponim *Tòplica* u Hrasnu. U Popovu i Zažablju nema termalnih vrela, postoje tek vrela u kojima voda izvire iz većih dubina, pa je temperatura vode nešto viša od temperature tekućica.

⁴⁹ Petar Skok drži da je riječ ilirskoga postanja (Skok 3: 145).

⁵⁰ Toponim *Rùjnica* nahodimo i na desnoj obali Neretve uz Babinu gomilu (dio je toponima motiviranih apelativom *baba* prežitak štovanja slavenskoga ženskog poganskog božanstva) te kod Zelenikovca (u blizini *Rujnice* nalazi se brdo Treskavac, čije je ime prežitak Perunova kulta). Budući da je riječ o istaknutim vrhuncima na kojima su mogla biti poganska svetišta i s obzirom na to da se uz navedene lokalitete nalaze i drugi lokaliteti čija su imena uvjetovana slavenskom mitologijom, moguće je u toponimima *Rujnica* u Neretvanskoj krajini i Popovu tražiti prežitke štovanja Rujevita, slavenskoga boga rata.

⁵¹ Petar Skok (3: 176) drži da je riječ o predrimskoj riječi.

⁵² Za ojkonim *Ščēnica* u Bobanima zabilježen je lik *Sjenica*. Lako je moguće da je lik *Sjenica* bio neproziran novodoseljenom vlaškom stanovništvu te da su ga zamijenili sebi razumljivijim imenom.

⁵³ Petar Skok (Skok 3: 470) drži toponim ilirskim prežitkom.

Zèlenā glàvica (ZA), *Zèlenī dōci* (OD), *Žèdnā gláva* (OD), *Žřvanj* (usp. *žrny 'kamen'; ČV)

Najveći se dio toponima iz ove skupine odnosi na nazive na različite vrste stijena i stjenovitih područja. Tako su se u toponimiji jugozapadnoga dijela Popova odrazili apelativi *baba*, *brus*, *greda*, *gruda*, *hrid*, *hrust*, *kamen*, *klisura*, *kremen*, *krš*, *ljut*, *pola* 'ravna stijena', *repa* (usp. *řepa* 'hrpa kamenja'), *ščena* 'stijena', *škrip* 'pukotina među stijenama', *timor* 'kamenjar' i *žřvanj* 'kamen'. Usporedno postoje apelativi kojima se označuju zemljopisni objekti na kojima se nahode glatke stijene. Apelativi *mil* (< *měľb*), *pijasak* i *pržanj* odnose se na pjeskovita tla, nazivima su tala nepogodnih za obradbu uvjetovani toponimi *Bogavica*, *Nevoljne njiwe* i *Omašine* te toponim *Nereza*, u kojemu je ušćuvan danas neprozirni apelativ *nerězřb* kojim se označivalo pustopoljinu, nepogodnima su se smatrala i plitka tla (usp. toponim *Plitki do*), a pogodnima tla u kojima je ušćuvan apelativ *gnječ* te pridjev *dovoljan* (*Dovoljica*). Odsutnošću su ili prisutnošću biljnoga pokrova uvjetovani toponimi kao što su *Čista strana*, *Golobrijeg* (< *gol* 'ogoljen'), *Kosmatovica* (< *kosmat* 'šumovit'), *Mrke ploče* (< *mrk* 'vlažan i obrastao biljem koje uspijeva na vlažnim područjima), *Peliješ* (< *peles* 'siv, vlažan'), *Pješivac* (< *pješiv* < *plješiv* 'ogoljen'), *Sinac* (usp. *sinj* 'siv') ili *Zelena glavica* (< *zelen* 'pokriven vegetacijom'). I u ovoj skupini toponima nahodimo brojne prežitke hidronimnih osnova kojima su imenovana povremena zbirališta vode (*Suha lokva*) i potoci (*Mokro korito*), vrela iz kojih voda curi (*Źavič*) i slana vrela (*Slana dolina*), nahodimo hidronime onomatopejskoga postanja (*Bučinovac*, *Pištet*, *Srba*), a označena su i izrazito bezvodna mjesta (*Žedna glava*).

5.1.3. toponimi određeni položajem/odnosom prema drugim toponimima:

Bārice (DV), *Birvaktile* (< tur. *birvaktile* 'nekoć, jednom'; TR), *Čātrnja kod prāstārōg cēra* (TR), *Čātrnja na Kūku* (ZA), *Čātrnja pōd Brijēščem* (TR), *Čātrnja ū Ploči* (ZA), *Čātrnja ū Pločnīm gūvnima* (TR), *Čātrnja u Stōžinam* (TR), *Čātrnja za Gūvnom* (TR), *Dō pōd kuće* (TR), *Dōčine* (TR), *Dōlina u Vratlu* (ZA), *Dōnjā gōra* (TR), *Dōnjā grādina* (ČV), *Dōnjā grēda* (ZA), *Dōnjā lūka* (RA), *Dōnjā ògrada* (DV), *Dōnjā Pētkovica* (ZA), *Dōnjā Slānā dōlina* (TR), *Dōnjā Trebimlja* (TR), *Dōnjē dōline* (ZA), *Dōnjē sēlo* (ČV, ZA), *Dōnjē vratlo* (ZA), *Dūbokā Slānā dōlina* (TR), *Dōnjā Trnčina* (TČ), *Dōnjā Vīnogradina* (TR), *Dōnjī brijēg* (ZA), *Dōnjī dō* (TČ, TR), *Dōnjī dōci* (RA), *Dōnjī vīnogrād* (DV), *Gōlī Dōnjī brijēg* (TR), *Gōmilice* (TR), *Gōmiline* (ZA), *Gōrnjā čātrnja* (CI, TČ), *Gōrnjā gōra* (TR), *Gōrnjā grādina* (ČV), *Gōrnjā grēda* (ZA), *Gōrnjā lūka* (RA), *Gōrnjā Pētkovica* (ZA), *Gōrnjā Trebimlja* (TR), *Gōrnjā Trnčina* (TČ), *Gōrnjā Vīnogradina* (TR), *Gōrnjā vlāka* (TR), *Gōrnjē vratlo* (ZA), *Gōrnjē dōline* (ZA), *Gōrnjī brijēg* (ZA), *Gōrnjī dō* (TR), *Gōrnjī pōd* (TR), *Gōrnjī vīnogrād* (DV),

Grádac (ZA), Gràdinica (TR), Ispòd kùcā (TČ), Iznad Pòtkrājnjicā (ZA), Ĵàmica (RA), Kálac (RA), Lokvètine (CI), Mālā čàtrnja (CI), Mālā gòmila (TR), Mālā plòča (TR), Mālē bòkulje (TR), Mālē rùpe (TR), Mālī nàmetak (TR), Mālī Òblāt (RA), Mālī strùg (TR), Mālī Trèštenik (RA), Mālō břdo (TR), Mālō jèzero (ZA), Mālō prènslo (TR), Međù kućistem (TR), Međukućista (TR), Meduòblāće (RA), Nàd lokvòm (ZA), Nàdno dòla (ZA), Nàpēc (TR), Nàvr Stòžinā (ZA), Nòvā čàtrnja (TR), Nòvā vòda (CI), Ògrade ù Parēvce (TR), Ogùmānje (RA), Òtočice (ČV), Òtok dònjī (ZA), Òtok gòrnjī (ZA), Pēcina pod Gràdinòm (TR), Pēcina pod Òblīm břdom (TR), Pišetine (TR), Pòbrežnice (ČV, DV), Pòd Brijèg (ZA), Pòd Čvaljinòm (OD), Pòd Dūb (ZA), Pod gòmile (TR), Pòd grādom (CI), Pòd Kukom (TR), Pòd lokvòm (ČV), Pòd Novīm pútem (TR), Pòd ogradam (ZA), Pòd ogradòm (DV), Pod Prisojem (TČ), Pòd Vèličānim (OD), Pòd Vinogrād (ZA), Podčèline (ZA), Podgràdina (ČV, TR), Pòdgūvnice (DV), Podòblatnice (RA), Pòdòrlice (ZA), Podòsoje (TR), Podòsòjnice (ČV), Podòšca (ZA), Podòtine (ZA), Podòvoljica (ZA), Podùmānje (OD), Pòdvrće (RA), Podzèlènje (RA), Pògradca (RA), Pògrāde (ZA), Potpēcina (ZA), Potpēcūrina (TR), Potpjèščina (ZA), Pòtpod (ZA), Pòtprišeke (OD), Potprisoje (TČ), Prèdūbje (RA), Prètpēc (TR), Prèpèce (TR), Pritorak (TR), Srèdnjī dijéli (ČV), Srèdnjī đio (ZA), Srèdnjī dólī (ČV), Stārā (TČ), Stārā čàtrnja (TR), Stārā lòkva (CI), Stārā tráva (TR), Stārā vòda (TR), Stārē glāvice (RA), Stārē lāzine (ČV), Stārī vřt (ZA), Starina (ZA), Strūžine (RA), Tèžine (RA), Tèžinice (RA), Û kraju (ZA), Ûsputnice (ČV, TR), Vèlikā čàtrnja (CI), Vèlikā dóca (RA), Vèlikā gòmila (TR), Vèlikē bòkulje (TR), Vèlikē nřive (CI, ČV, OD, RA, TČ), Vèlikē rùpe (TR), Vèlikī nàmetak (TR), Vèlikī Òblāt (RA), Vèlikī rāt (CI), Vèlikī strùg (TR), Vèlikī tór (ZA), Vèlikī Trèštenik (RA), Vèlikī vřh (TR), Vèlikō jèzero (ZA), Vèlikō prènslo (TR), Vèljā gràdina (ZA), Vèljā Mèda (VM), Za gúvno (TR), Za gúvno strūge (TR), Za gúvnóm čàtrnja (VM), Za Kòsòm (ZA), Zà pojatòm (TR), Za Stòžine (ZA), Zà Torovi (TR), Zàbabin dō (TR), Zaborálja (ZA), Zàbrèžje (TR), Zàdašnjica (ZA), Zàdòlina (ZA), Zàžždān (ZA), Zaglāvice (TČ), Zàgradca (RA), Zàgrūde (TR), Zàgumnica (TČ), Zàgūvnice (RA), Zàhambāri (RA), Zamùkušina (RA), Zamùkušine (RA), Zàograde (ZA), Zàmedina (ZA), Zàpèce (TR), Zaràdāčje (TR), Zàrimičje (RA), Zàrupe (ZA), Zàslāp (RA), Zàslāpača (ZA), Zàtmōrje (CI)

Dvorječni se odnosni toponimi najčešće tvore od pridjeva i imenice (npr. *Donja Petkovic*), pri čemu se odnos među samim toponimima najčešće iskazuje antonimnim parovima pridjeva, pri čemu antonimni par *gornji – donji* izražava prostorne⁵⁴, *mali – veliki*⁵⁵ (rjeđe *velji*) kvalitativne, a *stari –*

⁵⁴ Antonimni par *gornji – donji* susrećemo kod dvorječnih toponima (npr. *Donja luka* i *Gornja luka*). U ojkonomiji pridjev *gornji* ne označuje uvijek položaj na višoj nadmorskoj visini, a u Popovskome polju označuje apelativ *donji* označuje područje bliže *Zablátku*.

⁵⁵ Primjerice, *Mali Treštenik/Veliki Treštenik*.

novi vremenske odnose.⁵⁶ Antonimni su nizovi maksimalno tročlani (*mali* – *srednji* – *veliki*) zbog znatnog ograničenja mogućnosti stupnjevanja antonima u toponimiji (Francić-Mihaljević 1997–1998: 88). Postoje i toponimi kod kojih antonimna sastavnica izostaje (tj. ona je \emptyset ⁵⁷). Kod dvorječnih se toponima tvorenih od prijedloga i imenice antonimija iskazuje antonimnim prijedlozima (npr. *Nad lokvom* i *Pod lokvom*). U Popovu je, kao i na Braču, u tvorbi toponima najučestaliji prijedlog *pod* koji označuje mjesto pod proplankom koje je pogodno za obradu (usp. Šimunović 2004: 203). Veliko slovo na drugome članu toponimijske sintagme (bila ona dvorječna ili višerječna) znak je da je u mjesnoj toponimiji uščuvan i toponim kojima su antonimni toponimi motivirani (npr. *Petkovic*, *Gornja Petkovic* i *Donja Petkovic*). Prostorni se odnosi u jednorječnim istokorijenskim toponimima iskazuju prefiksima *nad-* i *pred-* (*Napeć* i *Pretpeć*) te sufiksima *-ica* i *-ina* (*Gomilica* i *Gomilina*). Vremenski se odnosi iskazuju i posuđenicama. Na Trebimlju tako bilježimo i toponim *Stara čatrnja* te njegovu svojevrsnu prevedenicu *Birvaktile* (< tur. *birvaktile* ‘nekoć, jednom’).

5.1.4. toponimi motivirani nazivima biljaka te biljnih zajednica i plodova:

Bòrōvci (< *bor*⁵⁸ ‘*Pinus halpensis*’; TR), *Brèstica* (< *brijest*⁵⁹ ‘*Ulmus campestris*’; TČ, TR), *Brèstovī dōlac* (RA), *Brestōvīk* (DV), *Brijēšće* (TR), *Břštan* (< *brštan* ‘bršljan, *Hedera helix* L.’; ZA), *Cêrje* (< *cer* ‘*Quercus cerris*’ < lat. *cerrus*; RA), *Cèrovac* (TČ), *Cèrovī dō* (RA), *Cèrōvci* (ČV), *Cìcrina* (< *cicer* ‘slanutak’; CI), *Cřnī dūb* (TR), *Drāče* (< *drača* ‘*Paliurus spina-christi*’; ČV), *Drāčēvci* (TR), *Drāčēve nřve* (ČV, ZA), *Drāčēvī dōlac* (RA), *Drāčice* (TR), *Drāčuša* (ZA), *Drēnovica* (< *drijen* ‘*Cornus mas*’; TR), *Drijēn* (TČ, ZA), *Drijēnje* (RA), *Dūb* (< *dub* ‘hrast’; ZA), *Dūba* (CI), *Dūbrava* (< *dubrava* ‘bjelogorična šuma’; OD, ZA), *Gāj* (< *gaj* ‘uzgojena šuma’; RA), *Gājic* (TČ), *Glōgovac* (< *glog* ‘*Crategus mongyna*’; TČ), *Grābjāci* (< *grab* ‘*Carpinus orientalis*’; RA), *Grābove dōline* (ZA), *Grābove ògrade* (ZA), *Grābovī Dō* (CI), *Grābovī dō* (ZA), *Grābovī dōli* (ČV), *Grabōvište* (TR), *Ispod zelēnīkā* (< *zelenika* ‘*Phyllirea latifolia*’; RA), *řāgodnīk* (< *jagodnik* ‘planika, *Arbutus unedo* L.’; ČV), *řāmbutine* (<

⁵⁶ Primjerice, *Nova čatrnja*/*Stara čatrnja*.

⁵⁷ Tako je, primjerice, u odnosu *Slana dolina* i *Donja Slana Dolina* te *Gradina* i *Velja gradina*. Ne nahodimo toponime **Gornja Slana dolina* ili **Mala gradina*. Kod jednorječnih toponima nahodimo primjer *Grude* i *Zagruđe*. Ne postoji toponim **Predgruđe*.

⁵⁸ U prošlosti je *bor* označivao tamnu šumu, pa je moguće da apelativ *bor* (barem na susjednome gradačkom području) uščuvan upravo u tome značenju, osobito ako imamo na umu da na gradačkome području crni i primorski bor nisu samonikle vrste nego su zasađeni na Radojuši (Žukovice) i Brestovoj glavici (Moševići; usp. Katić 2009: 430).

⁵⁹ U Trebimlju bilježim i apelativ (sic!) *brèstica* ‘pojilo’ (potvrđeno i u Kriste 2007: 215). Apelativ je nastao prema imenu pojila. Brijest je u pučkome vjerovanju (kao i drijen) simbol zdravlja, a obično se brestova stabla nahode uz lokve i druga manja zbirališta vode.

hambutina ‘žbunje’; RA), *Ĵāsēn* (< *jasen*⁶⁰ ‘Oleaceae Fraxinus’; ZA), *Ĵāsēnje* (RA), *Kāpine* (< *kapina* ‘kupina, Rubus ulmifolius’; TR), *Klādovī dō* (< *klada*; TR), *Kōmolj* (< *komolj* ‘divlji pelin, Artemisia vulgaris’; TR), *Kōmolji* (TR), *Košćelice* (< *koščela* ‘Celtis australis’; RA), *Krūševica* (< *kruška* ‘Pyrus’; TČ, ZA), *Krūševine* (RA), *Kūpinova lāzina* (usp. *Kapine*; ZA), *Lijēsne strūge* (< **lēsz* ‘lisnata šuma’; ČV, TČ), *Lipovac* (< *lipa*⁶¹ ‘Tilia’; ZA), *Lipōvčine* (usp. *Lipovac*; ZA), *Lisac* (usp. *lisac/lisac* ‘vrsta trave’; RA, TČ, TR), *Lisnā glāvica* (< osl. **lēsz* ‘lisnata šuma’; VM), *Ljěšnjāci* (RA), *Mētvenī dōlac* (< *metvica* ‘Mentha’; RA), *Mjēndeli* (< *mjendel* ‘bajam’; ZA), *Ōbāljenice* (RA), *Ōdūbje* (RA), *Ōrahovī Dō* (< *orah* ‘Juglans’; OD), *Oskōruše* (< *oskoruša* ‘Sorbus domestica’; CI), *Pāpratnīk* (< *paprat* ‘Pteridopyta’; TČ), *Pāsāk* (< *pasjak* ‘vrsta zelja’; ČV), *Pečūri* (ČV), *Pōd kriješvōm* (< *kriješva* ‘trešnja, Cerasus’ < vlat. *ceresea*; TR), *Podzelēnike* (RA), *Prāpratnī dō* (< *paprat* ‘Pteridophyta’; ČV), *Rāstovice* (< *rast* < *hrast* ‘Quercus’; OD), *Siljeva dōla* (< *silj/silj* ‘vrsta divljega žita, Seselis’; VM), *Siljevac* (OD), *Sitnica* (< *sita* ‘žukva; Junceus’; TČ), *Sitnjī kào* (OD), *Smōkovi dōlac* (< *smokva*⁶² ‘Ficus’; RA), *Smrčnā ljūt* (< *smrča* ‘Pistacia lentiscus’; RA), *Smrijēk* (< *smrijek* ‘Juniperus oxidendrus’; ZA), *Šūpljā kljēna* (< *klijen*⁶³ ‘Acer campestre’; TR), *Šušnjatī dō* (< *šušanj* ‘nisko raslinje’; TČ), *Sérin dō* (< *sijerak*⁶⁴ ‘sirak, metlika, Sorghum vulgare’; RA), *Třnčina* (< *trn*⁶⁵ ‘Prunus spinosa’; TR), *Třnovac* (CI), *Třnovī dō* (VM), *Vrān ĵāsēni* (RA), *Zādračnice* (RA), *Zělēnje* (RA, ZA), *Žira* (TR), *Žūkove bāre* (< *žuka* ‘Junceus’; TR)

U toponimiji su se jugozapadnoga dijela Popova odrazili mnogobrojni apelativi koji upućuju na postojanje raznorodnih vrsta stablašica (*bor*, *cer*, *drijen*, *dub*, *grab*, *hrast*, *jasen*, *kljen*, *koščela*, *kriješva* ‘trešnja’, *kruška*, *lipa*, *mjendel* ‘bajam’, *orah*, *oskoruša*, *smokva* i *smreka*), a znatno je manje odraza naziva grmolikih

⁶⁰ Jasenovina je služila za ispitivanje je li voda pitka. U lokvu ili kamenicu stavljala se jasenova grana i ako bi pustila boju, to je značilo da je voda zdrava. Od crnog se pak jasena dobivala crna boja kojom se bojilo vunene kabanice i predu.

⁶¹ Lipa je sveto slavensko stablo. Nekoć je bilo uobičajeno vjerovanje da grančica lipe štiti od groma i požara uščuvano u uzrečici: *Cvjetokitna lipo, tebe u tvojoj srdi, niti Perun žarkom strijelom ne nagrdi*.

⁶² Iako se toponimi motivirani apelativom *smokva* najčešće odnose na predio zasađen istoimenim voćem, dio ih je moguće povezati sa slavenskom osnovom *smokъ* ‘zloduh, zmaj’, poglavito one, poput toponima *Smokvetine* u Neumu, koji se odnose na zbirališta vode, odnosno na njihovo okruženje (usp. Šimunović 2004: 196). Moguće je da je i jedan dio toponima motiviran apelativom *smok* ‘mliječne prerađevine’.

⁶³ U starim su kljenovim deblima pčelari smještali ulišta.

⁶⁴ Od sijerka se pravio i kruh težak za probavu pa se, da bi kruh postao ukusniji, sijerak miješao s raži.

⁶⁵ Dio je toponima koji sadražavaju naziv biljke *trn* vjerojatno motiviran pučkim vjerovanjem da se crni trn (ili trnjina, *Prunus spinosa*) pušta da raste u blizini kuća kako bi se zli duhovi na njih naboli.

(*bršljan*, *paprat* i *zelenika* te sinonimni apelativi *sita* i *žukva*) i ljekovitih biljaka (*komolj* i *metvica*). Manji je dio toponima uvjetovan plodovima pojedinih biljaka (*Žira*). Biljnim su zajednicama motivirani pak toponimi *Dubrava* i *Gaj*.

5.1.5. toponimi motivirani nazivima životinja i životinjskih staništa:

Bjeloušice (ZA), *Brglijēš* (TR), *Brložnō brdo* (RA), *Golubīnka* (< *golub*⁶⁶; TR), *Gūbavice* (< *gubavica* ‘vrsta žabe’; ZA), *Ježevac* (TR), *Košuta dōlina* (RA), *Košutice* (RA), *Kōsōvčine* (TČ), *Kōsove dōline* (ČV), *Kosōvine* (TČ), *Kūnjā grādina* (CI), *Lisičine* (RA), *Ljūnjevac* (usp. *lunj* ‘vrsta ptice grabežljivice’ CI), *Māčkovice* (TR), *Mečīnak* (< *mečīnak* ‘medvjedi brlog’; TR), *Mēdedica* (CI), *Mravinjāk* (ZA), *Ōrlīca* (ZA), *Orlovići* (TR, ZA), *Ōšljī dōlac* (RA), *Pijavice* (RA), *Vučijāk* (RA), *Vukōdō* (TČ), *Zēčjā glāvica* (RA), *Zēčjā vlāka* (ZA), *Zmīnice* (ZA)

Najveći je dio toponima iz ove skupine motiviran nazivima divljih životinja (*jež*, *košuta*, *kuna*, *lisica*, *medvjed*, *vuk* i *zec*), gmazova i vodenih nametnika (*bjelouška*, *gubavica*, *pijavica* i *zmija*) te ptica (*brglješ* ‘brgljez’, *golub*, *kos*, *lunj* i *orao*). U popovskoj se toponimiji ušćuvao i danas mjesnome pučanstvu posve neproziran apelativ *osao* ‘magarac’ (*Ōšljī dolac*). Nazivima staništa divljih životinja i kukaca uvjetovani su toponimi *Brložno brdo*, *Mečīnak* i *Mravinjāk*. Dio bi toponima iz ove skupine (osobito motiviranih nazivima ptica te životinjskim nazivima *vuk* i *zec*) mogao biti i antroponimnoga postanja.

5.1.6. toponimi motivirani prirodnim pojavama: *Zāljetnica* (< *zaletjeti se*; ZA)

5.2. zemljopisna imena od drugih toponima:

Dōljāšnice (TR), *Hūmačkā glāvica* (TR), *Kāndije* (RA), *Kōteškī vīrovi* (RA), *Lūkače* (ZA), *Lūkavac* (ZA), *Mēduše* (TČ), *Rāvanjskī slāp* (RA)

U ovoj su se skupini toponima odrazili mjesni ojkonomi *Doljani*, *Kotezi*, *Ravno* i *Velja Meda*, anojkonimi (*Humac* i *Luke*), ali i nesonim *Kandija* (Kreta) kao spomen na Kandijski rat u kojemu je Popovo poharano.

5.3. toponimi motivirani ljudskom djelatnošću

5.3.1. toponimi prema izgrađenim objektima, zdanjima

5.3.1.1. gospodarski objekti: *Čātrnja* (< *čatrnja* < psl. *čьtьrnja < lat. *cisterna*⁶⁷; TR), *Dūkat kāmēnice* (RA), *Gūstijērna* (OD, TR), *Gūvna* (TČ), *Gūvnine* (OD),

⁶⁶ Petar Šimunović (2004: 199) napominje da se slični toponimi mogu povezivati i sa starim oblikom pridjeva *dubok* – *glōbokъ*. Golubinka je jama u Dobranjama.

⁶⁷ Riječ je o izravnoj posuđenici iz latinskoga u kasni praslavenski (Gluhak 1995: 164).

Güvnište (DV), *Güvna* (RA, TR), *Güvnine* (TR), *Güvno* (ZA), *Kämenica* (ZA), *Kämenice* (ZA), *Klačina* (< *klačina* ‘vapnenica, mjesto na kojemu se gasi klak’ < dalm. *calcaina*; CI, ZA), *Klačine* (TČ), *Klačni vrt* (RA), *Krāj Žārkinē mlinice* (RA), *Křmēkovi sàladžovi* (TR), *Kučèrice* (< *kučèrica* ‘trošna poljska kućica’; ČV), *Küćice* (VM), *Küparice* (< *kupa* ‘crijep’; ZA), *Mršina pøjata* (TR), *Müla* (< lat. *möles*; Skok 2: 480; RA), *Pečēnā rūpa* (< *pečena rupa* ‘klačina, vapnenica’; TR), *Plitara* (< *plitara* ‘veća kamenica’; *plitara* ‘plitka zdjela’; ZA), *Plöčnā güvna* (TR), *Plokarište* (< *plokarište* ‘područje s pločnim guvnima’ < *ploka* ‘ploča’; VM), *Prëorskā güvna* (TČ), *Püčina* (< *pučina* ‘predio s više pučeva’ < *puč* ‘zdenac’ < dalm. *puteu* < lat. *puteus* ‘zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža’; ZA), *Püčine* (TR), *Stübbice* (usp. *stubalj* ‘ograđeno vrelo’; TR), *Studénac* (CI), *Šëskamenice* (< *šes* ‘sjesti’ + *kamenica*; TR)

U ovoj skupini toponima pretežu odrazi hidronimskih apelativa. Uglavnom je riječ o apelativima kojima se imenuju ograđena i uređena vrela hrvatskoga (*kamenica*, *plitara* i *studenac*) i latinskoga ili romanskoga postanja (*čatrnja*, *gustijerna* i *puč*). Apelativ *kamenica* u Popovu češće označuje zdenac nego prirodno udubljenje u kamenu u kojemu se skuplja kišnica. Na području Donje Hercegovine apelativ *plitara* označuje veće kamenice. U mjesnoj se toponimiji odrazio i graditeljski apelativ *klačina* ‘vapnenica’ te njegova hrvatska metaforična inačica *pečena rupa*. Poljoprivrednim su apelativima i nazivima povremenih ratarskih nastamba uvjetovani toponimi *Güvna*, *Kučèrice*, *Küćice* i *Mršina pøjata*. Na mjesta negdašnjih mlinova upućuje toponimi koji sadržavaju apelativ *mlinica*. Toponim *Mula* odnosi se na mjesto za privez *barčela* (čamaca) u Popovskome polju.

5.3.1.2. obrambeni objekti: *Grâd* (ZA), *Grâdac* (RA), *Gradàčac* (RA), *Grâdina* (< *gradina* ‘pretpovijesna utvrda’; ČV, OD, TČ, TR, VM), *Grâdine* (ZA), *Korüntina* (< *koruntina* ‘karantena’; CI), *Küla* (< *kula* ‘utvrda’ < tur. *kule*; OD), *Külinskā* (RA), *Metèriz* (< *meteriz* ‘opkop od zemlje, rov’ < tur. *meteris* ‘rov’; ČV, TR), *Obrvènik* (usp. *obrvati se* ‘obraniti se’; RA), *Östrog* (< *ostrog* ‘utvrda’; ČV, ZA), *Pod külôm* (DV), *Tóranj* (TR), *Värđište* (< *varda* ‘stražište’; usp. alb. *vardhë* ‘čuvar’ < lat. *guarda* ‘čuvaj se’; TČ), *Zävigrâd* (TČ), *Zävigrâdi* (< *zävijati* ‘hukati’; ČV)

Na temelju jezičnih podataka moguće je odrediti i vremenski slijed gradnje utvrda u Popovu. Utvrde su iz ilirskoga razdoblja motivirane slavenskim apelativom *gradina*, stražbenice iz istoga razdoblja romanskim apelativom *varda* ‘utvrda’, srednjovjekovne hrvatske utvrde slavenskim apelativima *grad(ac)* i *ostrog*, prežitak su gotovo četiristogodišnje osmanlijske vladavine toponimi *Kula* i *Meteriz*, a mletačke prisutnosti u neposrednome susjedstvu toponimi *Koruntina* i *Toranj*.

5.3.1.3. ruševine: *Mirje* (< dalm. *mūru* ‘zid’; RA), *Ōmedine* (TR)

Toponim *Mirje* izvodi se od apelativa *miri* ‘zidine’. Na lokalitetu *Omedina* nahode se pak ostatci zida. U Popovu i Zažablju apelativ *omedina* općenito označuje napušteno kućište.

5.3.2. toponimi prema obitavalištima te javnim prostorima i putovima:

Ćuprija (< *ćuprija* ‘most’ < tur. *köprü*; VM), *Kolovoda* (ZA), *Kr̄s* (< *krst* ‘raskrsnica’; RA, ZA), *Kr̄sca* (TR, VM), *Kr̄stovci* (ČV), *Kr̄sca* (TČ), *Kūcišta* (TČ, TR), *Mālskā* (< *Mahalska* *čātrnja* (ZA), *Na kr̄stu* (CI), *Nōvī pūt* (RA), *Ōhōda* (usp. *ohode* ‘konjski put’; RA), *Ōpūce* (TR), *Pjāce* (DV), *Plāzila* (TČ), *Pōcēlje* (OD), *Pod cēstōm* (ZA), *Pōsēlje* (CI, ZA), *Rāskrsnice* (TR), *Rāskrsnice* (TR), *Sēlišta* (TR), *Stāza* (ZA), *Ūličine* (RA), *Vēljā Sēla* (TR), *Vōznē strūge* (ČV), *Za kr̄stom* (ZA)

Većina je toponima iz ove skupine motivirana nazivima putova i staza (*kolovada* ‘put za kola’, *put*, *staza*, *ulica* ‘put kroz selo’) te raskrižja (*kr̄s* < *krst* i *raskrsnica*). Na tipove se naselja odnose apelativi *mahala* ‘zaselak nastanjen pripadnicima jednoga roda’ i *selo*. Na temelju povijesnih vrela razvidno je da je apelativ *selo* u Popovu i susjednome Zažablju isprva (kao i u zapadnijim dijelovima hrvatskoga povijesnog prostora) označivao imanje.

5.3.3. toponimi prema gospodarskoj djelatnosti

5.3.3.1. toponimi u svezi s poljoprivrednom djelatnošću

5.3.3.1.1. toponimi u svezi s uzgojem kulture i tipovima obradivog zemljišta: *Bāšče* (RA), *Bāščine* (< *bašča* < tur. *bahçe* ‘vrt’; DV), *Džardīn* (< *džardin* ‘vrt’ < tal. *giardino*; ZA), *Āspod v̄rta* (RA), *Krūpnīk* (< *krupnik* ‘vrsta žita krupnijega zrna od ječma’; TR), *Lāda* (< *lađa* ‘uskopani prostor’; ZA), *Lādine* (ZA), *Lāstva* (< *lastva* ‘podzidana njiva’; TR), *Līndenin dō* (usp. alb. *lidxi* ‘leća’; ZA), *Makōvišta* (< *mak* ‘Papaver’; RA), *Njīva* (TČ, TR), *Ōgrada* (RA, TR), *Ōgrade* (ZA), *Ōgrādenī dō* (TR), *Pipunište* (< *pipun* ‘dinja’; DV), *Pljēvnica* (< *pljeva* ‘ljuščice žitnog zrnja’; DV), *Pōd* (< *pod* ‘obradiva površina na više razina’; ZA), *Pōda* (usp. *Pod*; TR), *Pōdine* (< *Pod*; VM), *Pōdavori* (< *podvor* ‘središnja seoska njiva’; TČ, TR), *Pōuz* (usp. *pouznica* ‘dugačka mladica’; Kriste 2007:225; ZA), *Sādovi* (TR), *Slīvlje* (< *sliva* ‘šljiva’; DV), *Vlāka* (< *vlaka* ‘zavučena duga njiva’; RA, ZA), *Vr̄tine* (RA), *Vr̄tnjāci* (RA), *Vr̄tovi* (ZA) *Ždrijēb* (< *ždrijeb* ‘predio dobiven ždrijebom’; VM)

Nazivima su zemljišnih čestica motivirani toponimi *Lađa*, *Lastva*, *Njiva*, *Ograda*, *Podvor*, *Pod(ina)* i *Vlaka* te sinonimni nizovi toponima raznojezičnoga postanja – toponim *Bašče* turskoga podrijetla, *Džardin* talijanskoga te *Vrtovi* dalmatskoga (< dalm. *hortu*). Značenja apelativa *bašča*, *džardin* i *vrt* ipak se

donekle razlikuju. *Basča* se obično nalazi bliže, a *vrt* nešto dalje od kuće, dok je džardin bolje uređen *vrt*, a u obližnjemu Zažablju kadšto označuje čak i gaj, novouzgojenu šumu. U mjesnim govorima postoji i stariji apelativ *vrtal* (< dalm. *hortulu*). Na lokalitetu *Sadovi* nekoć se nalazio rasadnik. Na drevno dobivanje posjeda ždrijebom (kao voljom bogova) upućuje velemečki toponim *Ždrijeb*.

5.3.3.1.2. toponimi u svezi s veličinom i granicom obradivoga zemljišta: *Bráždenē nŕŕve* (DV), *Cilj* (< *cilj* ‘međaš’ < njem. *das Ziel*; RA, ZA), *Grànice* (DV, VM), *Mède* (ZA), *Plūžine* (ČV, RA, TR)

Nazivi su za mjesta razgraničenja zemljišnih čestica *cilj*, *granice* i *međa*. Toponimi *Braždene nŕŕve* i *Plužine* najvjerojatnije su prežitak starih slavenskih mjera za površinu koje su se temeljile na dužini brazde koju su volovi mogli uzorati bez predaha.

5.3.3.1.3. toponimi u svezi s privođenjem tla kulturi: *Kŕč* (TR), *Kŕčevine* (RA, TR, ZA), *Lazètine* (RA, TR, ZA), *Òkrajak* (< *okrajak* ‘neobradivi dio uz rub obradive površine’; RA), *Òpeša* (usp. *pliš* ‘ogoljelo područje’; ČV), *Pòšećenice* (TČ), *Pòžār* (CI), *Rázbojišta* (usp. rum. *rážboi* ‘novoiskrčena zemlja’; Skok 1: 163⁶⁸; TR), *Rázbõjne* (TR), *Šenòkosi* (ČV)

Većina se toponima iz ove skupine odnosi na krčevine, a zbog njihove brojnosti među njima nahodimo odraze hrvatskih (*krč*, *krčevina*, *lazina*, *pošećenica*, *požar*) i romanskih (*razboj*) apelativa. Načinom obradbe poljoprivrednoga zemljišta motiviran je toponim *Šenokosi*.

5.3.3.1.4. toponimi koji se odnose na vinogradarstvo: *Lòzna* (TR), *Pod lòzòm* (ZA), *Pòdvīnje* (< *podvinje* ‘zemljište pod vinogradom’; RA), *Tràp* (< *trap*⁶⁹ ‘mladi vinograd’; ZA), *Tràpina* (ZA), *Vīnogrād* (TČ, ZA), *Vīnogrādi* (TR), *Vīnogradina* (TR), *Vīnogradine* (RA)

5.3.3.2. toponimi u svezi s uzgojem životinja

5.3.3.2.1. toponimi u svezi sa stočarstvom i obitavalištima za stoku: *Dòmitor* (< rum. *dormitor*; VM) *Govèđāk* (< *govedak* ‘tor za goveda’; RA), *Grádac* (CI), *Grádca* (RA), *Grèbala* (< *grebalište*⁷⁰ ‘mjesto na kojemu se grebena vuna’; ZA),

⁶⁸ Na istome mjestu Petar Skok navodi usporedne toponime *Razbojine*, *Razbojna* (*draga*) i *Razbojno*.

⁶⁹ Apelativ *trap* ujedno označuje i iskopanu zemlju u koju se stavlja loza, voćke ili krumpir da prezime.

⁷⁰ Po tumačenju mjesnoga stanovništva *Grebalište* je mjesto na koje su se dovodili volovi i odakle se u Popovu čulo njihovo mukanje, no kako na širem području nalazimo toponime *Češljāri* (< *češljār* ‘onaj koji češlja vunu’; zaselak sela Zavala u Popovu) i *Gorògaše* (< *gargaše* ‘greben, oruđe za grebananje vune’; selo u Bobanima), čini mi se vjerojatnijim toponim povezivati s ovčarstvom i djelatnostima povezanim s ovčarstvom. Moguće je da je i prezime *Pūcār* (Pucari danas žive u Glušcima kod Metkovića i u Metkoviću) motivirano nekim

Gùnjice (ZA), *Ĵàrište* (< *jara* ‘ograđeni prostor pred torom’ < tal. *ara* < lat. *hara*; ZA), *Kànál dič* (*kanal* + *dič* ‘deset’; TR), *Košturište* (TČ), *Obòrina* (RA), *Obòrinje* (ZA), *Obòrišta* (RA), *Òkladca* (< *oklad* ‘tor’; RA), *Òsičina jàma* (< *osik* ‘tor’; TR), *Òtine* (usp. **o-тънь*⁷¹ ‘pregrada’; ZA), *Počivala* (VM, ZA), *Pòdrānc vřh* (< *rankovit* ‘slabo uštrojen’; Kriste 2007: 226; TR), *Pòjila* (ZA), *Pòjužilovina* (: *južina* ‘užina’; ZA), *Pritòrci* (TR), *Pucàlište* (usp. *pucarati* ‘čistiti, grebenati vunu’; TR), *Skòznik* (< *skozna* ‘koza koja nosi mlado’; VM), *Slùčevac* (< *lučiti ovce*; TR), *Smòčē sèlo* (< *smok* ‘mliječni proizvodi’; RA), *Sòlila* (< *solilo* ‘mjesto na kojemu se soli meso’; RA), *Stànine* (< *stan* ‘pastirsko boravište’; TR), *Toričāk* (ZA), *Tòrine* (RA, TR, ZA), *Tòrovi* (TR), *Trbušnīci* (RA), *Zàgrada* (TČ), *Zidačim dō* (ČV)

Veoma su česti nazivi za ograđena mjesta na kojima boravi ili se zagoni stoka: *govedak*, *jara*, *obor*, *oklad* i *tor* te dio toponima motiviranih apelativom *gradac* koji u Popovu ne označuje samo razvaline utvrda nego i tor. Na stočarske preradevine upućuju toponimi *Grebala* i *Pucalište*. Na odmorišta za pastire upućuje toponimi *Pojužilovina* i *Počivala* te toponim vlaškoga postanja *Dumitor*, a na lokalitetu *Košturište* ostavljane su životinjske strvine. U Popovu je, kao i u čitavoj Donjoj Hercegovini, bilo razvijeno bisesilno stočarstvo, tzv. planišarenje, o čemu bilješke nahodimo u osmanlijskim poimeničnim popisima stanovništva Hercegovine koncem 15. st. Zimovalo se *ù Humnini* (Donjoj Hercegovini), ljetovalo *ù Planini* (u vrletima Gornje Hercegovina), a jeseništa su se nalazila u podnožjima planina, *u Škólju* (u primorju od poluotoka Kleka do Bosanke) ili *Prijêko* (uz Deransko i Hutovo blato; Puljić 2010: 51, 59). Zanimljivo je da se bisesilno stočarstvo, čije korijene „možemo pratiti sve do prehistorijskih gradišta na dinarskim kosama okrenutim prema jugoistoku“ (Gušić 1974: 87), u Popovu i Bobanima održalo isključivo u predjelima naseljenima Hrvatima (kao izrazito stočarska sela ističu se Kijev Do⁷², Belenići, Golubinac, Orahovi Do, Cicrina, Trnčina i Trebimlja;

zanimanjem u svezi s preradom vune. Naime, glagoli *pùcati* i *pucàrati* u mjesnim govorima znače ‘čistiti, grebenati vunu’.

⁷¹ Bezljaj (2003a: 47) ojkonom *Hotanj* u Hercegovini dovodi u svezu s **o-тънь* ‘pregrada’, ne odbacujući posve mogućnost da je motiviran pridjevom **Hotan* izvedenim od nepotvrđenog antroponima. Osobno ime *Hotilo* nalazimo u *Dečanskoj hrisovulji* iz 14. st. (Grković 1983: 210), u bjeloruskome i češkom antroponimijskom sustavu zabilježeno je osobno ime *Hoten*, a u poljskome *Hotko* (Železnjak 1969: 16, 46). Stankovska (1992: 71) pak slične toponime u Makedoniji ubraja u skupinu toponima antroponimnoga postanja. Tako toponim *Tetovo* drži eliptičnim toponimom s posvojnim značenjem te ga izvodi od atributne sintagme **Htětova* (*Вѣтъ*)/**Htětova* (*Selo*). Osobno mi se čini da je u donjohercegovačkoj ojkonomiji vjerojatnije izvođenje od antroponima, a u anojkonimiji izvođenje prema stočarskome nazivu koji navodi Bezljaj.

⁷² Iako su i Hrvati i Srbi u Bobanima uglavnom uzgajali koze, samo su Hrvati bili planištari.

Filipović-Mičević 1959: 124)⁷³. Na vlašku prisutnost upućuje toponim *Kanal dič*. Naime, riječ *dič* označuje brojku 10 u brojalicama (usp. ARj 2: 370), koja je zabilježena u Istri gdje je vjerojatno istrorumunjskoga, a u Popovu vlaščkoga postanja. Stočarskom je odjećom motiviran pak toponim *Gunjice*.

5.3.3.2.2. toponimi u svezi s drugim gospodarskim djelatnostima: *Čèlinjāk* (ZA), *Kònjūšnica* (ZA), *Ōšca* (< *ošca* ‘zamka za ptice’; ZA), *Ūmašci* (< *maža* ‘vunena vreća’; RA), *Pomàgānje nĵive* (OD), *Stànica* (RA), *Svĵoike* (ČV), *Štácija* (RA), *Tòvārnice* (RA, VM), *Tòvārnĵik* (RA)

Iz ove je skupine toponima vidljivo da se stanovništvo bavilo pčelarstvom, a na obrtništvo i uslužne djelatnosti upućuju toponimi *Konjušnica*, *Tovarnice* i *Tovarnik*. Na zajedničke javne radove upućuje toponim *Pomaganje nĵive*. Toponim *Svĵoike* odraz je uzgoja dudova svilca s pomoću kojega se proizvodilo svilu od koje su se izrađivale ribarske mreže. U Popovu su se, dok je bilo pod vodom, lovile patke i druge ptice, o čemu je (kao i o ribolovu, vršidbi žita i jematvi u tom kraju) 1570. – 1574. pisao Jakov Sorkočević (Lučić 2009: 77). Toponim *Stanica* ili *Štacija* (< *štacija* ‘stanica’ < njem. *der Station*) novijega je postanja te se odnosi na dio Ravna smješten uz željezničku postaju.

5.3.4. kulturnopovijesna uvjetovanost toponima

5.3.4.1. toponimi u svezi s upravnom i sudskom vlašću: *Càrine* (TR, ZA), *Càrskā čātrnja* (< **Cesarska čatrnja*; RA), *Čĵiza* (< *čĵiza* ‘granična crta’; tur. dij. *çizi* ‘crta’; TR), *Čĵitlukovi* (< *čĵitluk* ‘feudalni posjed’ < tur. *çiflik*; ZA), *Dumrukàna* (< *dumrukana* ‘carinarnica’ < tur. *gümrikhane*; TR), *Hàsa* (< *has* ‘feudalni posjed sultana, visokih dostojanstvenika i namjesnika pokrajina’ < tur. *has*; ZA), *Hási* (ČV), *Ròtmē grūde* (usp. *rotiti se* ‘prepirati se’; RA),

Pogranični položaj Popova ogleda se u velikome broju toponima koji se odnose na carinarnice i mjesta s kojih se nadgledala granica. U popovskoj su toponimiji ušćuvani uglavnom turski i njemački nazivi. Kratkotrajna se ali za ovaj kraj iznimno plodonosna austrougarska vladavina na ovim područjima ogleda u toponimu *Carska čatrnja*. Na društveno uređenju u doba osmanlijske vladavine upućuje toponim *Čitlukovi*. Zemljišno-pravne nesuglasice ostavile su traga u toponimu *Rotne grude*.

5.3.4.2. toponimi u svezi s mjesnom poviješću i mjesnim predajama: *Křvāvē dōline* (TČ), *Krvāvica* (usp. *krvavac* ‘krvni osvetnik’; ZA), *Tātinovica* (ČV), *Tēg* (< *teg* ‘rad na tuđemu imanju’; RA), *Vjenčānĵik* (TČ, ZA), *Vjenčārice* (ČV), *Vjenčĵtāvā dōlina* (TR), *Vjenčĵtāvā glāvica* (TR), *Zlātne gōmile* (TR)

Toponimi *Krvave doline* i *Krvavica* te dio toponima motiviranih apelativom *mejdān* upućuju na mjesta negdašnjih bojeva, a brojne se predaje

⁷³ Na Trebimlji postoji uzrečica: *Lòkva Trebinja – Čřvanj planina*.

s motivom napada na svatove oglada u toponimima tvorenih od glagola *vjenčavati*. Na bogatstvo iseljenih rodova upućuje toponim *Zlatne godine*, a po narodnoj je predaji dobar dio toga bogatstva skriven u zdencima i do njega se, navodno, još može doći. Toponim *Tatinovica* usporediv je s toponimima *Tatin(j)a* zabilježenima u Pločama, na Hvaru, Šolti, Čiovu, Braču, Zlarinu, Pagu i Golome otoku, povijesno je uvjetovan te označuje mjesta na kojima su se događale gusarske pljačke.

5.3.5. toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice

5.3.5.1. toponimi motivirani imenima kršćanskih svetaca po vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima: *Biskupija*⁷⁴ (TČ), *Crkvina* (TR), *Crkvine* (ZA), *Crkvište* (ZA), *Desetci* (< *deset* ‘mnogo’; TČ), *Đačkō grōblje* (ZA), *Ālijino brdo* (OD, TČ), *Āvanj brdo* (TR), *Āvanjā crkva* (RA), *Miholjā crkva* (RA), *Mitrovica* (RA), *Pātarskā sōpra* (< *patarin* ‘krstjanin, pataren’ + *sopra*⁷⁵ ‘gozba’; ZA), *Pētkovica* (ZA), *Pētrov dō* (ZA), *Pōpova pēc* (TR), *Rōkova glāvica* (TČ), *Stārci* (< *starac* ‘predstojnik krstjanske hiže’; OD), *Stāz* (RA)

Na mnogobrojne porušene srednjovjekovne crkve, o čijim ruševinama 1610. govori trebinjsko-mrkanski biskup Gučetić 1610. (Pandžić 1959: 109), upućuju toponimi *Crkvina*, *Crkvine* i *Crkvište*, a na nekropole stećaka u njihovoj blizini toponim *Desetci*. Brojem se *deset* u Donjoj Hercegovini označuje mnoštvo, obilje čega.⁷⁶ Valja pripomenuti da je dio toponima koje sam svrstao u ovu skupinu mogao nastati i od kršćanskoga imena, a ne prema titularu crkve. Kako nam nisu poznati titulari većine razrušenih popovskih srednjovjekovnih crkava, većinu sam ipak uvrstio u ovu skupinu, a jesam li kod svakoga pojedinačnoga toponima bio u pravu, pokazat će buduća arheološka istraživanja. Na krstjansku nazočnost u Popovu kojoj je podlegao i dio mjesnih vlastelina Pavlovića i Radinovića (usp. Puljić 1988: 74) upućuju toponimi *Patarska sopra* i *Starci*. U mjesnoj su toponimiji trag ostavile porušene crkve sv. Roka na Trebimlji te sv. Petra i sv. Petke u Zavali. U predaji je ostao spomen na crkvu sv. Mihajla, a u svjetlu je veoma složenih odnosa pravoslavaca i katolika u Popovu zanimljiv toponim *Ivanja crkva* kod današnje pravoslavne crkve Sošestvija svetog Duha u Ravnu⁷⁷ koji, uz brojne slične primjere koje navode

⁷⁴ Riječ je o kući na Prijevoru u kojoj je navodno neko vrijeme stanovao jedan od trebinjsko-mrkanskih biskupa.

⁷⁵ Usp. *sofra* ‘trpeza; zaokružena učinjena koža na čijemu su rubu povezane duge petlje također od kože koja služi za odnošenje hrane težacima na njeni’ (Škaljić 1979: 568). U Popovu je pak zabilježen apelativ *sofra* u značenju gozba (Kriste 2007: 227).

⁷⁶ Na podatku zahvaljujem pok. Peri Marijanoviću.

⁷⁷ Filipović i Mićević (1957: 157) navode tako da se pravoslavna crkva Sošestvija sv. Duha koju „katolici zovu Ivanja crkva“ u povijesnim vrelima spominje 1664., a na sljedećoj stranici tvrde da je pravoslavna crkva izgrađena 1898. Očito se na mjestu današnje pravoslavne crkve

povjesničari, rječito govori o širenju pravoslavlja na nekoć isključivo katoličku istočnu Hercegovinu. Osobito je zanimljiv toponim *Staz* koji bi se mogao povezati s homonimnim antroponimom. Iako nema arheoloških potvrda da se u Ravnu nalazila crkva sv. Anastazija, u selu se nalazi srednjovjekovna crkva sv. Mitra, a postoje zapisi i predaje o postojanju više crkava koje su Osmanlije porušili kad su ovladali tim prostorom. Nedaleko od Ploča u Neretvanskoj krajini nalazi se naselje *Stášeovica* prozvano po svetome Stašu (Anastaziju), solinskome mučeniku. Zidovi se starokršćanske bazilike iz 5. st. posvećene tomu svetcu nalaze u blizini Jezera (M. Vidović 2004: 46), tako da je kult sv. Staša očito bio raširen u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke.

5.3.5.2. prežitci pretkršćanskih vjerovanja: *Đed* (TR), *Īgār* (TR), *Īgrišta* (RA), *Matàlōz dōline* (< *mataloz* 'lud'; ZA), *Mukušina* (RA), *Nàklētī dōlac* (OD), *Nēkrsta* (RA), *Nēmīri* (RA), *Pōganā glāvica* (RA), *Trěskavac* (< psl. *trěskъ* 'grom'; TR), *Trěštenīk* (usp. *Treskavac*; RA, ZA), *Viline* (TR), *Viline/Vilskē stōjine* (RA), *Vilišta* (ZA), *Zmàjeovica* (TČ)

U toponimima *Treskavac* i *Treštenik* uščuvan je spomen na slavensko božanstvo munje i groma Peruna⁷⁸ u koji se na ovim prostorima dijelom pretočio kult svetoga Jurja/Đurđa i svetoga Ilije. U toponimu Mukušina (zabilježio sam i izgovor Mokošina) moglo se uščuvati ime slavenske božice plodnosti Mokoši (usp. ojkonim *Mokošica* kod Dubrovnika i toponim *Mokoš* u Babinu Dolu kod Neuma). Poganski su pak obredi koji su se održavali na vrhuncima ostavili traga u toponimu *Đed* koji je ujedno i spomen pretočivanja štovanja Svantevidova u štovanje sv. Vida. Svantevid je slavenski bog obilja i plodnosti. Na štovanje Svantevidovo upućuju i toponimi motivirani apelativom *dub*. Pod dubom su se, naime, kao svetim stablom donedavna održavali seoski zborovi. Treba spomenuti i to da je puk crvene mrlje na stijenama u ponorima tumačio kao krv koju je prolio đavao kojega je ubio sveti Petar. U Popovu takve mrlje nahodimo u ponoru Crnulji, a crkvu svetoga Petra nahodimo u obližnjim selima Glumini i Turkovićima. Toponimi *Nakleti dolac*, *Nekrsta* i *Pogana glavica* upućuju na postojanje nekrštenih bića koji se u drugim krajevima nazivaju *macićima* ili *macarolima*. Šuma iza sjeverne padine Mukušine naziva se *Nemiri* najvjerojatnije prema mitološkim bićima koja su je nastanjivala. Raširenost vjerovanja u vile odrazila se u toponimima *Viline*, *Vilске stōjine* i *Vilišta*.⁷⁹ Igrišta su po čitavoj istočnoj Hercegovini duhovna središta sela,

nekoć nalazila katolička crkva.

⁷⁸ U Popovu postoji uzrečica: *Gromom bije Gromovnik Ilija, vatrom pali Ognjena Marija, pomaže im sveti Pantelija*. (Krište 2007: 213)

⁷⁹ Upravo su priče o vilama koje su najživlji ostatci pretkršćanskih slavenskih vjerovanja. Po pučkome je vjerovanju između Žabe i Veleža postojalo uže, pričvršćeno čeličnim alkama, s pomoću kojega su vile prelazile sa Žabe na Velež i obrnuto. Vile su pozitivna bića za razliku od

a označuju mjesta na kojima po noći *igraju vile*. Na moguće žrtve vilinjega „igranja“ upućuje toponim *Mataloz doline*.

5.3.5.3. ostali elementi duhovne kulture: *Bòžičeviše* (ZA), *Gòmila*⁸⁰ (< *gomila* ‘hrpa nabacana kamenja’ < psl. *mogyla* ‘grobni humak’; RA), *Gòmile* (TR), *Zákrīžje* (ZA)

5.4. toponimi antroponimnoga postanja:

Najviše je toponima antroponimnoga postanja tvoreno od rodnihi imena i prezimena. U toponimiji su se jugozapadnoga dijela Popova odrazila sljedeća rodna imena i prezimena: *Andrić* (Zavala), *Bábić*⁸¹ (Pećina), *Báće* (izumrli rod u Ravnu preseljen u Dubrovačko primorje i Nerevansku krajinu), *Baljevac* (izumrli rod iz Čvaljine iseljen u Metković), *Basarić* (izumrli rod s Trebimlje koji se iselio u Gluminu), *Batina* (Trebimlja), *Blanić*⁸² (izumrli; živjeli u Zavali i Čvaljini), *Bogdan* (Velja Međa), *Bojčić* (Vojevići), *Boroje* (Orahovi Do), *Bošković* (iselili su se iz Orahova Dola u Dubrovačko primorje, a izumrli su i u Veljoj Međi), *Brač* (Cicrina), *Brajković*⁸³ (stanovali na Trebimlji i preselili se na Drijen), *Burić* (Ravno), *Buterin* (rod izumro u Zavali; preselili se u Ravne kotare), *Curić* (Velja Međa), *Čengić* (izumrli muslimanski rod u Čokljat (Prijevor), *Češljarić* (izumrli rod u Zavali), *Ćorak* (Trnčina), *Ćorić* (Zavala), *Dragić*⁸⁴, *Đurić* (rod je nastanjivao Orahov Do, Ravno i Češljare⁸⁵), *Gakić* (izumrli rod u Orahovu Dolu; preselili se dijelom u Brotnju, odakle je jedna obitelj došla u Trnčinu), *Glavaš* (Trebimlja), *Golokordić* (izumrli rod s

stuha koje stvaraju kovitlace i vremenske neprilike. U Popovu se pak vjeruje da su vile živjele u *Bilinōj pečini* poviše Češljara (zaseoka sela Zavala) i da su se prestale pokazivati zbog bezakonja koja su ljudi počeli počinjati. (usp. Marijanović 2004: 65–67)

⁸⁰ Apelativ *gomila* u mjesnome govoru najčešće označuje grobni humak, neovisno o tome iz kojega je povijesnog razdoblja (tako primjerice može označivati i ilirsko grobište). Na Braču pak *gomila* označuje ‘hrpu kamenja nastalu trijebljenjem kamenja’ (Šimunović 2004: 218). Apelativ kadšto ima navedeno značenje i u Popovu.

⁸¹ Rod je razmjerno nedavno izumro, a koncem 17. st. velik se dio Babića preselio u Slivno kod Opuzena. Prezime *Bàbić* bilježimo pak u Gradcu (otkud se dio preselio na Poprati kod Stoca) i na Trijebnju i Ljutcima u Dubravama (D. Vidović 2009b: 210).

⁸² Vukadin Blanić spominje se 1718. Obitelj Blanić isprva je živjela u Zavali, potom se preselila u Čvaljinu da bi se na koncu preselila u Nevesinje (Filipović-Mičević 1959: 150).

⁸³ Vuk Brajković iz Popova spominje se 1655. u Dubrovnik (Sivrić 2003: 211). Islamizirani Brajkovići živjeli su u Markoviću u Lugu.

⁸⁴ Rod je stanovao na Dubravici kod neumskoga Gradca gdje se spominje od 1731. Po predaji su stanovali i na Gornjim Moševićima (D. Vidović 2009b: 216). Po migracijskim kretanjima i po podatcima iz mjesne toponimije veoma je vjerojatno da su podrijetlom iz Zavale.

⁸⁵ Četvorica braće Đurić dobili su u Ravnu 1695. zemlje kao mletački nadarenici (Hrabak 1985: 42).

Trebimlje), *Handić* (izumrli muslimanski rod u Dvrsnici), *Ivanović* (starije prezime Zvona), *Ivić* (izumrli u Ravnu), *Ĵarak* (Trebimlja), *Ĵokić* (izumrli rod na Trebimlji preseljen na Komanje Brdo kod Stoca), *Ĵović* (Zavala), *Kadijević* (izumrli u Zavali i preselili se u Neretvansku krajinu), *Kalajdžić* (Dvrsnica), *Kojić* (Ravno), *Korać* (Zavala), *Kralj* (Ravno), *Krunić* (izumrli rod u Zavali), *Kutlovići* (vlaško pleme u Trnčini), *Kuže*⁸⁶ (izumrli rod u Ravnu iseljen na Moševice), *Lasić* (Velja Međa), *Lučić* (Ravno), *Maslarević* (izumrli rod u Orahovu Dolu), *Matijašević* (izumrli rod u Cicrini⁸⁷), *Medić* (iz Ravna iseljeni u Gluminu i potom u Dobranje), *Mihajlović*⁸⁸, *Milić* (Trebimlja), *Milović* (izumrli rod na Pećini⁸⁹), *Miljević*⁹⁰ (izumrli rod u Ravnu), *Muharica* (izumrli muslimanski rod u Zavali), *Mustapić* (izumrli u Veljoj Međi i iseljeni u Hutovo), *Paraunić* (izumrli rod iz Gornje Trnčine), *Pašić*⁹¹ (živjeli na Trebimlji), *Pekić* (rod sa Zagorca iseljen u Konjic), *Potrebica* (Zatmorje i Kremena Njiva), *Prkut* (Brestica), *Radulović* (starije prezime Potrebica), *Rajić* (Strmica), *Razmilović* (starije prezime Lonaca iz Donje Trnčine), *Repeša* (s Trebimlje iseljeni u Cerevo⁹² i potom u Metković), *Romić* (živjeli u Čvaljini i vjerojatno na Trebimlji), *Sinanović* (Zavala), *Stijepić*⁹³, *Sušac* (izumrli rod u napuštenome selu Sušci), *Šanje* (rod u Dobrome Dolu), *Šijaković* (Trebimlja), *Talajić* (iselili se iz Trnčine na u Stolac i Neretvansku krajinu), *Tambor* (izumrli rod u Dvrsnici), *Tocij* (izumrli rod u Trnčini), *Tomašević* (Cicrina), *Turkovići* (izumrli popovski srednjovjekovni rod), *Vidović* (iz Velje Međe i Rupnoga Dola preselili se u Vidonje), *Vojevići* (rod u Gornjoj Trnčini), *Vujinović* (izumrli rod u Trnčini⁹⁴), *Vukašin*⁹⁵ (izumrli rod iz Ravna), *Vukić* (Ravno),

⁸⁶ Prezime se dovodi u svezu s apelativom *kuže* 'psić'.

⁸⁷ Mileta Matijašević spominje se kao stanovnik Cicrine 1651. (MKŽL: 12v)

⁸⁸ Mihajloviće nahodimo u Ravnu od 1673., a u Popovu ih nahodimo još na Strmici (1656.). Pridjevak Mihajlović zabilježen je u Popovu još 1420. Čini se da su živjeli u Bobanima te se odatle raselili u Dubljane, Ravno i Hutovo gdje su promijenili prezime u Konjevod (D. Vidović 2009b: 220–221).

⁸⁹ Po jednoj od predaja od njih potječu Vučićevići i Vuletići (Kriste 1999: 142).

⁹⁰ Nikola Miljević iz Popova spominje se u Dubrovniku 1563. (Sivrić 2003: 16) Po predaji su Miljevci živjeli i na Drijenu u Čarićima.

⁹¹ Ilija Pašić iz Popova spominje se 1795. (Sivrić 2003: III), a 1604. spominje se u Popovu knez Husein Pašić (Filipović-Mičević 1959: 61).

⁹² Dio je Repeša islamiziran u drugoj polovici 18. st. te se preselio u selo Dubravica iznad Sjekosa. Zbog prelaska dijela roda na islam svi su hercegovački Repeše katolici promijenili prezime u Menalo, a staro su prezime zadržali samo Repeše u Metkoviću koji su se ondje doselili prije islamiziranja dijela roda.

⁹³ Vjerojatno je riječ o Stjepanovićima/Stijepićima iz Ravna koji su izumrli polovicom 19. st.

⁹⁴ Dio je Vujinovića iz Trnčine islamiziran nakon čega se preselio u Dubrave, a dio obitelji koji je ostao pod okriljem Katoličke crkve iselio se na Vjetrenik.

⁹⁵ Frano Vukašin iz Ravna spominje se 1515. (Sivrić 2003: 142)

Vukorep (rod s Trebimlje⁹⁶ koji se preselio u Hutovo), *Vukša* (s Trebimlje iseljeni u Cerevo i potom u Metković), *Zec*⁹⁷ (izumrli rod u Zavali), *Zvono* (Trebimlja) i *Žarak* (Gajic). U mjesnoj su se toponimiji odrazila i prezimena čiji nositelji žive u susjedstvu: *Čengi*ć (muslimanski posjednici u Popovu), *Ćatović* (izumrli muslimanski rod iz Trebinja koji je imao posjede i u Dubljanima), *Ćetković* (rod s Belenića i Golubinca koji je posjede imao i u Zavali), *Ćosić*⁹⁸ (izumrli rod iz Orahova Dola), *Dadić* (rod na Belenićima u jugoistočnome Popovu), *Dangubić* (rod u Gornjem Hrasnu; vjerojatno podrijetlom iz Popova), *Dulić* (rod iz Gacka⁹⁹), *Gluhic* (rod iz Dračeva u sjeveroistočnome Popovu), *Grubješa* (rod iz Sedlara u jugoistočnome dijelu Popova), *Hromić* (muslimanski rod u Ljubinju i Stocu, posjednici u Orahovu Dolu), *Karlovac* (rod u Dubrovačkome primorju; moguće da su iz Popova), *Knežić* (rod iz Hrasna; posjednici u Popovu), *Karo*¹⁰⁰ (islamizirani rod; posjednici u Ravnu), *Krmek* (rod s Drijena; posjednici u Popovu), *Kurtović* (rod iz okolice Trebinja), Mičeta (rod u Čavšu), *Perišić* (rod koji nastanjuje Grmljane u jugoistočnome te Dračevo i Drijenjane u sjeveroistočnome dijelu Popova), *Prce* (rod s Prhinja u sjevernome dijelu Popova), *Račić* (rod se spominje u Hutovu, moguće je da su iz Popova), *Radoš* (rod na Žegulji; možda doseljen iz Popova), *Rusić*¹⁰¹ (rod se spominje u Uskoplju u Žurovićima; možda je nastanjivao i Ravno) i *Tabak* (islamizirani rod iz okolice Trebinja; posjednici u Popovu).

Razmjerno je velik i udio toponima motiviranih osobnim imenima. U mjesnoj su se toponimiji odrazila sljedeća narodna imena: *Barle* (< *Baro* < *Bartul*), *Boran* (< *Boro* < *Borimir/Borislav*), *Božo* (< *Božidar*), *Brânko* (< *Branimir/Branislav*), *Bratogost*, *Budić* (< *Budo* < *Budimir/Budislav*), *Ćetko*, *Dobre/Dobro* (< *Dobromir/Dobroslav*), *Gojko*, *Golosav*, *Pribin* (< *Pribo* < *Pribislav*), *Radoje* (< *Radoje* < *Rade* < *Radomir/Radoslav*), *Rade* (< *Radomir/Radoslav*), *Radeta* (< *Radeta* < *Rade* < *Radomir/Radoslav*), *Rak*, *Stânko* (< *Stanimir/Stanislav*), *Stoja* (< *Stojimira/Stojislava*), *Stojko* (< *Stojimir/Stojislav*), *Veljan* (< *Veljo* < *Velimir*), *Viko* (usp. Vicencije), *Vuko* (< *Vuk*), *Vule* (< *Vule* < *Vuk*) i *Vuleta* (< *Vuleta* < *Vule* < *Vuk*). Znatno je manji udio toponima tvorenih kršćanskim (*Đuka*, *Ilija*, *Martin*, *Mijo*, *Marko*, *Pero*, *Petar* i *Vice*) i muslimanskim (*Avdo*, *Bećir* i *Đero*) imenima. Hibridnim je osobnim imenom *Bitomisal* (< *Bito* 'Vido' + *-slav*) motiviran toponim *Bitomišlje*.

⁹⁶ Osim na Brijegu u Trebimlje u popovskim su maticama Vukorepi popisani i u Ravnu i Cicrini kao Stojanovići.

⁹⁷ Podrijetlom su od Braća koji su se i Zavale preselili u Cicrinu.

⁹⁸ Ivan Ćosić obrađivao je 1817. manastirske zemlje u Orahovu Dolu, a najvjerojatnije i u Zavali (Filipović-Mičević 1959: 153).

⁹⁹ Moguće je da su podrijetlom iz Popova.

¹⁰⁰ Zemlje su Hasana Kare u Ravnu Mlečani 1695. dodijelili Đuri Livakoviću (Hrabak 1985: 42).

¹⁰¹ Marica, kći Jure Rusića iz Uskoplja spominje se 1543. (Sivrić 2003: 15)

U mjesnoj su se toponimiji odrazili i sljedeći nadimci: *Baša*, *Bilić*, *Biso* (osobni nadimak nositelja prezimena Škurle; Kriste 1999: 108), *Breko*, *Bula* (< *bula* ‘muslimanka’), *Čerek* (< *čerek* ‘četvrtina’ < tur. *çeyrek*), *Čole*, *Čato*, *Čibaruša* (< *čibar* ‘ponosit’ < tur. *kibar* ‘oštrouman’), *Đević*, *Đurišić* (obiteljski nadimak *Vučičevićā*s Pećine), *Govedar*, *Kapetan*, *Klobučar* (nadimak Čorića u Zavali), *Kovač* (obiteljski nadimak Dobroslavića koji se u Hutovu prometnuo u posebno prezime), *Kuklježa* (usp. *kuljati* ‘teško disati, hroptati’; ARJ 5: 759), *Manjilo*, *Meštrak*, *Mrav* (obiteljski nadimak dijela Sokola iz Velje Međe), *Mrkonja*, *Mrše* (obiteljski nadimak Andrijaševića), *Rasulja* (< *rasul* ‘rasipnik’; ARJ 13: 350), *Striko* i *Škrabača*¹⁰².

5.4.1. višečlani toponimi antroponimnoga postanja.

5.4.1.1. toponimi od antroponima i zemljopisnog naziva: *Andrić dōline* (RA), *Bećirev dō* (TR), *Bòranova glāvica* (TČ), *Bāšin klānac* (TR), *Beg rijeka* (ZA), *Bilića bāre* (TR), *Bōškovića dō* (TČ), *Bōžin klānac* (TR), *Brājkov dōlac* (RA), *Brājкова dōlina* (TR), *Būdim/Būdin Dō* (ZA), *Bukonjina glāvica* (RA), *Būličina grēda* (ZA), *Būrića klānac* (RA), *Cūrića jāma* (TR), *Čòkljatov brijēg* (RA), *Čátin dōlac* (RA), *Čètkova dōlina* (ZA), *Čètkova vōda* (TR), *Čórića dōlina* (ZA), *Dòbrī Dō* (TR), *Drāgića prōdō* (ZA), *Đerotin brijēg* (TR), *Grūbina dōlina* (RA), *Kārina glāvica* (RA), *Mānjilova dōlina* (TR), *Mārtinje dōline* (RA), *Médića dō* (RA), *Mihājlović dōlina* (RA), *Mijev dō* (TR), *Mrkonjā jāma* (ZA), *Muhāreva/Māreva Ljūt* (ZA), *Pēkića dō* (TR), *Pékin dō* (TR), *Prībin dō* (ČV), *Prkutov dō* (RA), *Prkutov dōlac* (RA), *Rāč vrh* (TR), *Rādojev dōlac* (RA), *Rādetino brdo* (TČ), *Rāičev dōlac* (RA), *Rēpeševa grūda* (RA), *Rūsića dōlac* (RA), *Stānceva glāvica* (RA), *Stójina pēc* (ČV), *Tōmin dō* (ČV), *Ūkšini dōlovi* (TR), *Vēljānova plōča* (TR), *Vūkašin dō* (TČ), *Vūkova dōlina* (ZA), *Vūkove strūge* (< *struga* ‘jaruga’; ČV, ZA), *Zā Pašin klānac* (TR), *Žārakov dō* (TR)

U ovoj skupini toponima ušćevano je najviše apelativa koji se odnose na geomorfologiju krša: *do* (apelativ sadržava 14 toponima), *dolina* (9), *dolac* (5), *jama* (2), *klanac* (3), *peć* (1), *ploča* (1) i *prodo* (1). Česti su i odrazi oronimskih apelativa: *glavica* (5), *brijeg* (2), *brdo* (1), *greda* (1), *gruda* (1) i *vrh* (1). Apelativ bi se *brdo* uz antroponim mogao svrstati u skupinu toponima motiviranih antroponimima i gospodarskim nazivima jer osim što označuje uzvisinu (kad je riječ o toponimima neantroponimnoga postanja) ili padinu (kad je riječ o toponimima antroponimnoga postanja), može označivati i nečiji posjed u brdu. Hidronimski apelativ *voda* sadržava samo jedan toponim.

5.4.1.2. toponimi od antroponima i fitonima: *Mārkov drijēn* (TR), *Matijāšev dūb* (RA), *Pōd Ljevāka mūrцем* (< *murac* ‘murva, dud’; RA), *Mēštrākova dūbrava* (ZA)

¹⁰² Rod Škrbić potekao od Dobroslavića spominje se u Radetićima 1729. (D. Vidović 2009b: 232)

Riječ je o razmjerno maloj skupini toponima u kojoj su ušćuvani nazivi stabala *drijen* i *dub* te naziv biljne zajednice *dubrava*.

5.4.1.3. toponimi od antroponima i gospodarskih naziva: *Ávdine mède* (DV), *Bábića čàtrnja* (TR), *Bísin vřt* (TR), *Blánića tòrina* (ČV), *Bòjč tòrine* (TR), *Bùlin vřt* (TČ), *Čóline lazètine* (TR), *Čètkov sâd* (ZA), *Čètkove kâmenice* (TR), *Čórića ògrade* (ZA), *Čósina lâzina* (ZA), *Đévića lôžde* (usp. *lozje*¹⁰³; OD), *Đùkina čàtrnja* (TR), *Đùrišića čàtrnja* (TR), *Ghúhića vřnogrâd* (DV), *Hândića vřt* (DV), *Ílijina lâzina* (TR), *Ívića rědovi* (RA), *Ĵarakove stâje* (TR), *Ĵóvića ògrade* (ZA), *Kâlâjdžin vřnogrâd* (DV), *Králjeva lazètina* (ZA), *Lúčića čàtrnja* (RA), *Ljěvâkovi vřti* (RA), *Matijásevića vřt* (TČ), *Màtišića čàtrnja* (TR), *Mílovića zâgrada* (TČ), *Mršino gúvno* (TR), *Nà Braćevu gúvnu* (CI), *Pâšića vřti* (TR), *Rádin tór* (ZA), *Râdojeva lazètina* (RA), *Rádovo gúvno* (TR), *Râdulov stân* (RA), *Rěpešino gúvno* (TR), *Rómino gúvno* (TR), *Stójkina čàtrnja* (TR), *Stijépića trâp* (RA), *Strikina čàtrnja* (RA), *Súškova tòrina* (ZA), *Šánjina obòdina* (< *obod* ‘vanjski dio brda’¹⁰⁴; TR), *Tâbakov vřt* (ZA), *Tòmášev tór* (VM), *Ūdženijin ljânĳk* (TR), *Vicina lazètina* (ZA), *Vikova tòrina* (ZA), *Vúkića ògrada* (ZA), *Vúletin òkrajak* (RA), *Vúlin tór* (TR)

Najviše je toponima iz ove skupine uz antroponim sadržava gospodarske nazive povezanim s poljodjelstvom i vinogradarstvom: *vrt* (6 toponima sadržava taj apelativ), *gúvno* (5), *lazetina* (4), *lazina* (2), *vinograd* (2), *ložde* (1), *obodina* (1), *red* (1), *sad* (1) i *trap* (1). Uz stočarstvo su povezani apelativi *torina* (4), *tor* (2), *staja* (1) i *stan* (1). Apelativi *ograda* (3) i *zagrada* (1) mogu biti povezani i sa stočarstvom (mogu označivati tor) i s ratarstvom (mogu označivati ograđene njive). Od gospodarskih naziva motiviranih zbiralištima vode ušćuvani su *čàtrnja* (osnovni apelativ za zdenac¹⁰⁵) i *kamenica*.

5.4.1.4. toponimi od antroponima i naziva uvjetovanih duhovnim i vjerskim životom zajednice: *Mústafin grěb* (VM), *Pàsarića grěb* (TR), *Pětrov grěb* (TR)

5.4.1.5. toponimi tvoreni od antroponima i naziva kulturnopovijesnoga postanja: *Bòrojevića grâdina* (TČ), *Bòškova grâdina* (TR), *Hrómića kúla* (OD), *Kâdijevića kúla* (ZA)

Antroponim uz apelativ *gradina* označuje vlasnika zemljišta na kojemu se navedeni objekt nalazi.

5.4.1.6. toponimi tvoreni od antroponima i naziva za obitavališta, javne prostore i putove: *Bòrojeva ùlica* (RA), *Brânkov lâz* (< *laz* ‘uski put’; ZA),

¹⁰³ Apelativ *ložde* zabilježen je u ARj (6: 179).

¹⁰⁴ Apelativ *obodina* u Neumu, Vidonjama i Dobranjama označuje i obradivo zemljište (najčešće vinograd) „u rupi“ na većoj nadmorskoj visini.

¹⁰⁵ Zanimljivo je da je u Gornjem polju (ponajprije u Dubljanima) češći apelativ *gústijěrna* (D. Vidović 2008: 445).

Dúliceva ùlica (ČV), *Đuríca ùlica* (RA), *Đúrdev križ* (< *križ* ‘raskrsnica’; TR), *Golòskavova kùćišta* (TR), *Kójića máhala* (RA), *Kúrtovićeva ùlica* (ČV), *Ljèvāka ùlica* (RA), *Prcina ùlica* (RA), *Ràzmiłovića gònĭk* (TČ)

Uz antroponim najčešće dolaze naziv putova unutar sela. Naziv *kućište* upućuje na negdašnje naselje¹⁰⁶, a mahala na dio sela koji nastanjuju pripadnici jednoga roda.

5.4.1.7. toponimi tvoreni od antroponima i rednoga broja: *Gàkuša drùgā* (OD), *Gàkuša pŕvā* (OD), *Škràbača pŕvā* (OD), *Škràbača drùgā* (OD)

5.4.2. jednočlani toponimi antroponimnoga postanja

5.4.2.1. toponimi od posvojnoga pridjeva: *Bitòmĭšlja* (ZA), *Tòcilje* (TČ), *Trebimlja/Trebinja* (TR)

Hidronim *Bitomišlja* (usp. osobno ime *Vitomisal*) sadržava kršćanskom ime *Vid*. Te potvrde svetačkog imena *Vid* s betacizmom nisu navedene u radu Šimunović-Lukenda 1995., ali Petar Skok (3: 585) navodi osobno ime *Bitoie* koje dovodi u svezu s lat. *Vitus*, a na stolačkome području postoji naselje *Bitunja* nastalo najvjerojatnije pokraćivanjem dvorječne toponimne sintagme **Bitunja Vas*, a *Tocilje* od **Tocilje Selo* (Tocilji su izumrli rod u Trnčini). Toponim *Trebimlja* obrađen je u poglavlju o ojkonomiji.

5.4.2.2. toponimi antroponimnoga postanja s toponomastičkim sufiksima: *Bàcuše* (RA), *Báľjēvci* (ČV), *Basàruša* (TR), *Bogdàmuša* (VM), *Bratogòšac* (DV, RA, VM), *Brèkovac* (ZA), *Bùćinovac* (VM), *Búdićevina* (VM), *Bùlavine* (RA), *Butèrina* (ZA), *Čerèkuša* (TR), *Čètkovice* (RA), *Četùnica* (ZA), *Čibàruša* (DV), *Dadićuša* (ZA), *Dòbràkovac* (TČ), *Dòljāni* (TR), *Đàkovice* (RA), *Đùrāne* (VM), *Đurícuša* (RA), *Gójkovice* (TČ), *Gójkovine* (ČV), *Grùbješine* (DV), *Gúćinovac* (TČ), *Īvanovićina* (ČV), *Ĵòkicevina* (TR), *Kàrlovice* (RA), *Klobučàrica* (RA), *Knèžak* (ZA), *Koràćica* (VM), *Kovàčuša* (DV, OD), *Krìnićevina* (ZA), *Kùžēvnice* (RA), *Maslàruše* (OD), *Mičetuša* (RA), *Miljevica* (RA), *Mràuše* (ČV), *Pèrišicevina* (ZA), *Pèrovica* (CI), *Ràdoševine* (ČV), *Radòvača* (CI), *Radùlice* (TČ), *Ràdulovica* (RA), *Ràsulje* (TČ), *Simanovice* (TR), *Stàнкуše* (DV), *Strìkuša* (RA), *Talājuša* (TČ), *Vučinac* (TČ), *Vujĭnuša* (TČ), *Vukorèpovina* (TR), *Zèčevina* (ZA), *Zvònuša* (VM)

Većina sufiksa kojima su tvoreni toponimi iz ove skupine označuju pripadnost (-*ača*, -*ac*, -*ica*, -*ina*, -*ovac/-evac*, -*ovica/-evica*, -*ovina/-evina*, -*ulja*, -*uša*), a rjeđe deminutivnost (-*ak*). Toponimi bi tvoreni sufiksom -*ane/-ani* (*Doljani* i *Đurane*) mogli upućivati na negdašnja naselja.

¹⁰⁶ U Popovu postoji stupnjevanje propadanja *kuće* kao nastambe i simboličkoga pojma. Tako je *kućerina* ‘kuća u kojoj nitko ne živi’, *kućistina* ‘srušena kuća’, a (*ràs*)*kućište* ‘mjesto na kojemu je nekoć bila kuća’ (Lučić 2009: 83).

5.4.2.3. antroponimi u funkciji toponima: *Bàrleta* (ČV), *Bàtine* (TR), *Čèngīci* (ZA), *Čèšljāri* (ZA), *Ćórci* (TČ), *Dànguba* (RA), *Goldkōrdīci* (TR), *Gòlūbi* (ČV), *Govedāri* (TR), *Kapètān* (RA), *Kójići* (RA), *Kùtlovići* (TČ), *Lásići* (VM), *Paraùnići* (TČ), *Pòtrebice* (CI), *Rāci* (RA), *Súšci* (TR), *Šijākovići* (TR), *Tàmbori* (DV), *Tùrkovići* (RA), *Vôjevići* (TČ), *Zvóne* (TR)

Uzimanje osobnih imena za imenovanje nije odlika slavenskih jezika nego je pojava mlađega postanja, no u Popovu ipak nahodimo nekoliko primjera (*Barleta*, *Danguba* ili *Kapetan*). Većina je toponima iz ove skupine nastala pluralizacijom od rodnihi imena ili prezimena (*Bobić*, *Čengić*, *Češljarić*, *Ćorak*, *Glavaš*, *Golokordići*, *Golub*, *Kojić*, *Kutlović*, *Lasić*, *Milić*, *Paraunić*, *Potrebica*, *Rak*, *Sušac*, *Šijaković*, *Tambor*, *Turković*, *Vojević* i *Zvono*) ili nadimaka (*Govedari*).

5.5. toponimi etničkoga ili etnonimskoga postanja: *Cigānjka* (ZA), *Gřčkē gòmīle* (TR), *Gřčkō grōblje* (TR), *Rīmice* (RA), *Rīmijē dōline* (RA), *Tùrčinov klānac* (RA), *Tùrskī dō* (TR), *Vlašškō pōlje* (TČ, TR)

Ktetik *gřčki* odnosi se u Popovu na starinu objekta i na graditeljsko umijeće zidara ili klesara koji ju je izgradio, a ne na vjersku pripadnost (tumačenje prema pridjevu *gřčki* nahodimo samo u pravoslavnom puku i možemo ga smatrati pučkom etimologijom). Štoviše, na srednjovjekovnome katoličkom groblju u Ravnu na više „gřčkih grobova“ stoji titula *proto* kojom se označuje protomajstora. U pučkoj predaji Grcima se smatraju prastanovnici Popova, „svojevrsna su metafora predaka“ (Lučić 2009: 353). Etnonim Vlah u većinski hrvatskome dijelu Popova ne odnosi se na pravoslavce, nego na doseljeno vlaško pučanstvo. Naime na području od Golokordića kod Pećine do zaseoka Ćorci stanovalo je vlaško pleme Kutlovići. Ktetik pak *rimji* ‘rimski’ odnosi se na katolike. Moguće je da se toponimi odnose na posjede ravanjske župe. U popovskoj su toponimiji uščuvan je i etnonimi *Ciganin* i *Turčin*.

5.6. toponimi nejasna postanja ili motivacije: *Borālja* (ZA), *Brècērje* (RA), *Búder*¹⁰⁷ (TČ), *Čerāzovica* (ZA), *Dubròvāč kāmēn*¹⁰⁸ (TČ), *Glizin grēb*¹⁰⁹ (ARJ)

¹⁰⁷ Vjerojatno je riječ o vlaškome prežitku koji se dovodi u svezu s romanskom osnovom *bod-*. U slovenskome jeziku postoji glagol *bodlati* ‘puniti, nadijevati’, tako da mi toponim *Buder* bio usporediv s hrvatskim toponimom *Objedovište*. Ne treba odbaciti ni mogućnost da je riječ o toponimu tvorenomu antroponimom izvedenim od iste osnove (usp. ojkonim *Budrovci* kod Đakova).

¹⁰⁸ Vjerojatno je prvi član antroponimnoga postanja (*Dubrovac*).

¹⁰⁹ Dvorječni toponimi koji sadržavaju apelativ *greb* najčešće označuju grobišta te je prvi član dvorječne sintagme najčešće antroponim. Antroponim *Gliza* dovodio bi se u svezu ili s istozvučnim apelativom *gliza* ‘guša’ ili s izvedenicom osobnoga imena Gligorije. Valja napomenuti da je u RSKN (3: 347) zabilježen apelativ *gliza* ‘predio obrastao sitnom šumom’, pa ni to tumačenje ne treba potpuno odbaciti.

3; 199; TR), *Grūmāč lāz*¹¹⁰ (*grumac* ‘kapra, *Capparis spinosa*’; ZA), *Karlāna*¹¹¹ (RA), *Kòselj vřt*¹¹² (ZA), *Kvènžira*¹¹³ (VM), *Pòtrājnice* (TR), *Pòvòjnē dòline* (ČV), *Prilici* (< *prilijevati*; RA), *Sòmor*¹¹⁴ (TR), *Stolòvetnā glāvica* (< *stolovat* ‘kojim ima nožicu ili stopu; RA), *Sìrulevac* (DV), *Zàplijendišta* (RA)

6. Tvorbena razredba toponima

S obzirom na to da bi iscrpna tvorbeno raščlamba znatno proširila ovaj već preopsežan članak, tvorbeno raščlambu donosim u skraćenome obliku. Po tvorbenoj se razredbi toponimi dijele na dvije temeljne skupine: jednorječne i višerječne. Jednorječni se toponimi dijele na: 1) toponime nastale toponimizacijom bez ikakvih dopuna (njih tvore zemljopisni i gospodarski nazivi u toponimiji te toponimijske metafore); 2) toponime nastale afiksalsnom tvorbom (njih dijelimo na toponime nastale prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom); 3) složene toponime (njih dijelimo na toponimijske sraslice, toponimijske složenice i toponimijske polusloženice) i 4) jednorječne toponime nastale od dvorječnih. Višerječni toponimi dijele se na dvorječne i višerječne toponimijske sintagme, a njihove potpodjele ovise o tome kojoj vrsti riječi pripadaju članovi toponimijske sintagme (kod dvorječnih toponima) ili kojemu tipu sintaktičke dopune pripada razlikovni član višerječne toponimijske sintagme.

JEDNORJEČNI TOPONIMI. Prvu podskupinu jednorječnih toponima tvore apelativi u službi toponima nastali bez ikakvih dopuna, tj. riječ je o toponimima koji sadržavaju toponimijski sufiks -*ø* (usp. Superanskaja 1969: 92) iako neki od njih u općemu jeziku sadržavaju sufiks (npr. *Glavica*). Dijelimo ih na toponime nastale od zemljopisnih naziva (npr. *Bara*, *Brijeg*, *Do*, *Lokva*, *Otok* ili *Provalija*) i na toponime nastale od gospodarskih naziva (npr. *Čatrnja*, *Čelinjak*, *Krčevina*, *Ograda* ili *Tor*). Zbog veoma velikoga broja toponima nastalih od zemljopisnih i gospodarskih naziva, često su u uporabi raznojezični apelativi istoga temeljnoga značenja (npr. *Bašča/Bavča*, *Džardin* i *Vrt* ili *Čatrnja*, *Gustijerna* i *Studenac*). Mnogi su apelativi koji su se odrazili u popovskoj toponimiji danas posve

¹¹⁰ Možda od naziva biljke *grumac* ‘kapra, *Capparis spinosa*’.

¹¹¹ Moguće je da je toponim motiviran pridjevom *karli* ‘žalostan’ od kojega bi se mogli tvoriti toponimi usporedivi s ojkonomom *Čemerno*.

¹¹² Vjerojatno je riječ o toponimu antroponimnoga postanja.

¹¹³ Možda od *kuven žir* ‘prezreo žir’.

¹¹⁴ Vjerojatno prema korijenu **mer-* ‘glodati, gristi’ koji u hidronimiji označuje točila (usp. toponime *Mramor* kod Hutova i *Merani* kod Glumine; D. Vidović 2009a: 179). U slovenskome jeziku bilježimo pak apelativ *somernica/somornica* ‘voda, ki je mešanica morske in slatke vode’ (SSKJ I: 804).

neprozirni, čak i kad su dijelom općeslavenske baštine (npr. *Naklo*, *Nereza* ili *Plas*). Poseban razred jednorječnih toponima čine i toponimijske metafore. U motivaciju je toponimijskih metafora veoma teško proniknuti između ostaloga zbog toga što su mnoge nastale naknadnim tumačenjima i pučkom etimologijom te zbog činjenice da je njihova motivacija uvjetovana mjesnom kulturnom i gospodarskom poviješću. Tako se za metafore kao što su *kapa*, *kuk*, *lice*, *rep* ili *sedlo* može ustvrditi da su opće na hrvatskome povijesnom prostoru, dok se za metafore kao što su *kuto* ili *pokrivjenik* može ustvrditi da su lokalne. Koliko je područje rasprostiranja pojedinih metafora, bit će moguće ustvrditi tek kad se obradi znatniji broj toponomastičkih punktova.

Drugu podskupinu jednorječnih toponima tvore afiksadni toponimi. Afiksadni se toponimi sastoje od leksičkoga morfema, prefiksa (koji obično određuje položaj zemljopisnoga objekta) i sufiksa (kojim se zemljopisni objekt luči od ostalih zemljopisnih objekata čiji toponimi imaju zajednički leksički morfem). Afiksadni tvorba obuhvaća toponime tvorene prefiksadnom, toponime tvorene sufiksadnom i toponime tvorene prefiksadno-sufiksadnom tvorbom¹¹⁵. U popovskoj se toponimiji pojavljuju prefiksi *nad-*, *ne-*, *pod-*, *pred-* i *za-* te sufiksi *-ac*, *-ača*, *-ak*, *-ana*, *-ane/-ani* (osim naselja *Doljani* nahodimo i toponim *Đurane* koji bi mogao upućivati na negdašnje naselje), *-ava*, *-etina*, *-ica*, *-ič*, *-iči/-oviči*, *-ik*, *-ilo*, *-ina*, *-inje*, *-ište*, *-je*, *-ka*, *-ona*, *-ovac/-evac*, *-ovica/-evica*, *-ovina/-evina*, *-ulja* i *-uša*. Zanimljive su i neke povijesne potvrde pojedinih ojkonima. Današnje selo *Golubinac* u Popovu prvi put se u povijesnim vrelima spominje 1285. kao *Golubinez*, utvrda *Gradac* nedaleko od današnjih Hadžića (okolica Sarajeva) 1355. kao *Gradez* (Vego 1957: 40, 42), koncem 13. st. bilježimo i toponime *Orašec* (danas Orašac u Dubrovačkome primorju) i *Orahovec* (danas *Orahovi Do* u Popovu; Lučić 1988: 227, 265). I dok pri bilježenju ojkonima ne smijemo zanemariti mogućnost da je riječ o pisarskoj pogrešci ili da je pisar podrijetlom iz krajeva u kojima je sufiks *-ec* uobičajen, nadalje još je u 13. st. poluglas ostvarivao između *e* i *i*, pa je postojanje sufiksa *-ec* u tvorbi povijesnih toponima u Bosni i Hercegovini dvojbeno, toponim *Kosec* u Dubravici kod Neuma nedvojbeno je tvoren navedenim sufiksom. Naime, toponim se ne spominje u povijesnim vrelima (*Kosec* je jedno brdašce), ne donose ga ni vojni zemljovid, tako da na njegov nastanak nije mogao utjecati nikakav zapis. Ne treba odbaciti mogućnost da je u popovskim govorima i nakon srednjovjekovlja ušćevano šva kao u dijelu crnogorskih govora.¹¹⁶

¹¹⁵ Opširnije o afiksadnoj tvorbi toponima vidi u Šimunović 2004: 231–242.

¹¹⁶ Na upozorenju na tu mogućnost zahvaljujem Miodragu Jovanoviću.

U zažapskoj je toponimiji zbog pojednostavljanja suglasničkih skupina kadšto teško prepoznati prefiks *pod-* (npr. *Poselje* < **Podselje*). Osobito su zanimljiv romanski nastavak *-ona* romanskoga koji je u Popovu i južnoj Dalmaciji plodan u tvorbi imenica ženskoga roda (npr. *lājōna* 'lajavica'), ali se odrazio i u popovskoj hidronimiji (*Močona*) te nastavak *-ič* koji služi za poimeničenje glagola (*Ĵavič* < *javiti* 'cijediti, kapati').

Složeni se toponimi dijele na dvije temeljne skupine: jednorječne i višerječne složene toponime. Jednorječni složeni toponimi dijele se na toponimijske složenice, toponimijske sraslice, toponimijske polusloženice¹¹⁷ (riječ je zapravo o jednorječnim toponimima) te jednorječne toponime dvorječnoga postanja, a višerječni toponimi na dvorječne i višerječne toponimijske sintagme. Temeljni je način nastajanja toponimijskih složenica u Zažablju: slaganjem pridjeva i imenice (npr. *Golobrijeg* < **Goli brijeg*). Toponimijskim sraslicama nazivamo tvorbene strukture koje nastaju srastanjem dvaju leksema u jedinstven toponim. U Zažablju je jedina nedvojbeno toponimijska sraslica *Blizumila* (< **blizu mila*), a zanimljiva je i pojava srastanja infinitiva glagola *sjesti* i apelativa *kamenica* (*Šeskamenice*). Toponimijske polusloženice nastaju srastanjem dvaju leksema (u ovome slučaju imenica) u jedinstven toponima tako da svaki od njih zadrži svoj naglasak, a izgubi neke gramatičke značajke (prvi se član polusloženice ne sklanja). Za razliku od općejezičnih polusloženica dijelovi se toponimijske polusloženice ne odvajaju spojnicom, pa je na temelju pravopisnih načela nemoguće lučiti toponimijske polusloženice od dvorječnih toponimijskih sintagma. Toponimijske polusloženice u Zažablju novijega su postanja, tj. nastale su pod adstratnim utjecajem turskoga jezika (npr. *Dukat*

¹¹⁷ Iako se toponimijske polusloženice pišu bez spojnice, one imaju sve značajke općejezičnih polusloženica koje se u rječnicima navode kao samostalne riječi. U literaturi se često i toponimijske polusloženice ubrajaju u skupinu toponimijskih sraslica (usp. Šimunović 2004: 243), a na sraslice kao teorijski i praktički problem tvorbe u općem leksiku upozorava i Stjepan Babić (1991: 43). U toponimiji je (barem popovskoj) njihovo razlikovanje razmjerno jednostavno: toponimijske se sraslice pišu jednom riječju, a toponimijske polusloženice, za razliku od općejezičnih, dvjema, toponimijske sraslice imaju jedan naglasak, a toponimijske polusloženice dva, a i riječ je o toponimima različite starosti. Razlog zbog kojega mi se čini nužnim razlikovati toponimijske sraslice i toponimijske polusloženice jest činjenica da je na temelju pravopisnih načela nemoguće razlikovati toponimijske polusloženice od dvorječnih toponimijskih sintagma jer se i jedne i druge pišu dvjema riječima iako se toponimijske polusloženice sastoje od jedne riječi (upućujem na definiciju općejezičnih polusloženica Stjepana Babića: »Kad se **dvije riječi** združe **u jednu** tako da izgube samo neke gramatičke osobine, a svaka zadrži svoj naglasak, uglavnom i svoje značenje, nazivaju se polusloženicama i pišu se s crticom među njima da se označi njihova polusloženost (...)«; Babić 1991: 43–44). Drugu poteškoću izaziva činjenica da se za jedan dio toponimijskih sraslica u Popovu ustalilo dvorječno pisanje, pa sam se, s obzirom na činjenicu da ni u jednome suvremenom hrvatskom pravopis nisam naišao na rješenje ovoga problema (što i nije čudno jer Popovo dosad nije bilo toponomastički obrađeno) odlučio na ustaljeni način pisanja u samome Popovu.

kamenice, Mihajlović dolina, Pištet glavica te *Pomaganje njiva*). Posebnu poteškoću stvaraju i toponimi kao što su *Bojč torine* (< **Bojčje* ‘Bojčićeve’ *torine*) ili *Rač vrh* (< **Račji vrh*) u kojima su prvi članovi pridjevskoga postanja (tvoreni su posvojnim sufiksom *-j), ali se ne sklanjaju (u *Zažablju* ih se dio ipak sklanja, npr. *Banj dolac*).

Kod toponimijskih elipsa u jugozapadnome Popovu otpada drugi član toponimijske sintagme, imenica, najčešće zemljopisni (*Bitomišlja* < **Bitomišlja lokva*) ili gospodarski naziv (*Kulinska* < **Kulinska čatrnja*). Posebno je zanimljiva toponimijska elipsa turskoga postanja *Birvaktile* (< **Birvaktile čatrnja*) usporediva s hrvatskom toponimijskom elipsom *Stara* (< **Stara čatrnja*).

VIŠERJEČNI TOPONIMI. Višerječni toponimi dijele se na dvije temeljne skupine: dvorječne i višerječne toponimijske sintagme. Dvorječne su toponimijske sintagme razmjerno postojane, često navedene na katastarskim zemljovidima, poznate su širim slojevima pučanstva i dužega su vijeka trajanja. Trorječni toponimi i toponimi tvoreni od četiriju ili više riječi nastaju brže, u nekim su krajevima poznati manjemu broju stanovnika pojedinih područja, pa brže i nestaju.¹¹⁸ Zbog velike zemljišno-posjedničke rascjepkanosti uvjetovane manjkom obradiva tla, zbog važnosti poznavanja granica između zemljišnih čestica te zbog važnosti vrela i zbirališta pitke vode u bezvodnim krškim brdskim predjelima nerijetko u Popovu nailazimo na trorječne (npr. *Čatrnja na Kuku*) ili četverorječne toponime (npr. *Čatrnja kod prastarog cera*). Transonimizacijom su izravno iz svakodnevnoga jezika preuzeti i dvorječni toponimi kao što je *Pečena rupa* koji su, iako tvorbeno izgledali podudarni dvorječnim toponimima kao što su *Donja drenovca* ili *Gornji pištet*, drukčijega postanja.

U višerječne se toponime svrstavaju i toponimi koji sadržavaju antonimne pridjeve. Opširnije smo o tome problemu već raspravljali u poglavlju o značenjskoj razredbi toponima.

Većina je višerječnih toponima tvorena od imenice i prijedloga te imenice u funkciji toponima ili toponimijske sintagme. Višerječni toponimi razmjerno su često tvoreni od prijedloga i toponimijske sintagme te od toponimijske sintagme, prijedloga i imenice u funkciji toponima. Ostale su tvorbe znatno rjeđe, a izdvajam tvorbu od imenice i rednoga broja (npr. *Gakuša prva, Gakuša druga*). U tvorbi se toponima jugozapadnoga Popova ogledaju i morfološke značajke mjesnih govora kao što je ne razlikovanje akuzativa i lokativa (npr. *Do pod kuće* ili *Ograde u Parevce*). Već je istaknuto da su višerječni toponimi

¹¹⁸ Petar Šimunović (2004: 244) takve toponime naziva „diskursivnim toponomastičkim sintagmama“ te navodi da se na Braču njima služe ribari i lovci.

nepostojaniji, ograničeni na manju skupinu korisnika, da obično brzo nastaju, a često nestaju. Unutar ove skupine znatno veću postojanost, poznatost i potvrđenost pokazuju hidronimi zbog već više puta spomenute važnosti vrelišta i zbirališta vode za mjesno stanovništvo.

7. Jezično raslojavanje

U toponimiji jugozapadnoga dijela Popova nahodimo prežitke predslavenskoga supstrata. Mogućim se ilirskim prežiticima drže apelativi *repa* ‘hrpa kamenja’ (usp. toponim *Repišta*) i *timor* ‘kamenjar’ (usp. toponime *Timor* i *Tmor*). Ilirski je sloj, kao i udrugim hrvatskim krajevima, uščuvan isključivo u oronimiji. Jamačno je i jedan dio toponima albanskoga postanja uščuvan u toponimiji ovoga područja starijim postanjem ilirski. Albanski se jezični sloj ogleda u toponimima *Lindenin do* (usp. alb. *lidxi* ‘leća’) i *Vardište* (< *varda* ‘stražište’; usp. alb. *vardhë* ‘straža’).

Odraze latinskih ili dalmatskih apelativa nalazimo u toponimima: *Banjica* (< lat. *balnea*), *Gustijerna* (< vlat. *giusterna*), *Klačina* (< *klačina* ‘vapnenica, mjesto na kojemu se gasi vapno’; usp. dalm. *calce* ‘vapno’), *Mirje* (< dalm. *mūru* ‘zid’), *Mjendeli* (< *mjendel* ‘bajam’ < dalm. *mendulu*), *Mula* (< lat. *mōles*), *Pod kriješvom* (< dalm. *cerasu*), *Pučina* (< *pučina* ‘predio s više pučeva’ < *puč* ‘zdenac’ < dalm. *puteu* < lat. *puteus* ‘zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža’), *Škripine* (< *škrip* ‘pukotina među stijenama’ < dalm. *scrūpu*) i *Žukove bare* (< lat. *funceus*). Iz latinskoga je izravno u praslavenski posuđen apelativ *čatrnja*, a u hrvatski su jezik dalmatskim posredništvom ušli i mnogi apelativi grčkoga postanja (npr. *ploča* i *spila*). Supstratnog su romanskoga podrijetla i biljni nazivi *kriješva*, *mjendel* ili *pipun* za koje je teško utvrditi iz kojega su romanskoga dijalekta ili jezika posuđeni.

Mlađi se romanski sloj dijeli na talijanski (u kojemu je osobito zastupljen mletački dijalekt) i vlaški podsloj. Talijanski je podsloj zastupljen među gospodarskim (*Džardin* < tal. *giardino* ‘vrt’ i *Ĵarište* < *jara* ‘ograđeni prostor pred torom’ < tal. *ara*) i vojno-upravnim toponimima (*Koruntina*) te u toponimima koji se odnose na javne prostore (*Pjace*). Vlaški je podsloj zastupljen pak u ratarstvu (*Prlog* < *prlo* ‘pasjeka’; usp. rum. *a pîrli* ‘paliti, žeci’ i *Razbojišta*; usp. rum. *război* ‘novoiskrčena zemlja’) te stočarstvu *Dumitor* (vlaška istovrjednica toponima *Počivala*).

Mnogi su apelativi temeljnoga hrvatskog jezičnog sloja Popovcima danas posve neprozirni bilo da je riječ o zemljopisnim (npr. *čatež* ‘močvarno područje’, *mil* ‘pijesak’, *moča* ‘mokrina’, *plas* ‘ravnicu obrasla travom’, *rat* ‘brdo’) ili gospodarskim nazivima (*oklad* ‘ograda’, *osik* ‘tor’, *otan* ‘pregrada’), nazivima koji se odnose na svojstva ili vrstu tla ili vode (*brus* ‘litica’, *glječ* ‘plodno tlo’, *mil*

‘pijesak’, *nerez* ‘pustopoljina’, *srb-* ‘srkati’), nazivima biljnoga postanja (*dubrava* ‘listopadna šuma’), kulturnopovijesnim nazivima (*ostrog* ‘utvrda’) i nazivima tipova naselja (npr. *vas* ‘selo’). U popovskoj toponimiji i toponimiji susjednih krajeva bilježimo odraze apelativa koji dosad nisu zabilježeni u hrvatskoj onomastičkoj literaturi kao što su *javič* ‘curak’ (< *javiti* ‘curiti, kapati’), *plitara* ‘veća kamenica’ i *vrsta* ‘istaknuti brijeg’. U Donjoj Hercegovini mnoga stara groblja nose ime *Desetci*. Broj deset ondje je dobio priložno značenje ‘mnogo’. U popovskoj je toponimiji uščuvan i apelativ *hladnica* ‘tenda’ koji bi mogao poslužiti za leksičku popunu hrvatskoga standardnog jezika.

Gotovo četrstogodišnja osmanlijska vladavina ostavila je traga u mjesnoj toponimiji. Turski je adstratni sloj u Popovu zastupljen u znatno većoj mjeri nego u dosad onomastički obrađenim hrvatskim krajevima. Ostavila je traga čak i u zemljopisnome nazivlju (*Mejdan* < *mejdan* ‘livada’ < *meydan* ‘bojno polje’, *Perčin* < *perčin* ‘šiljak’ < tur. *perçem* i *Surdup* < tur. *surduk* ‘klanac’), ali je znatno češća među kulturnopovijesnim (*Čitlukovi* < *čitluk* ‘feudalni posjed’ < tur. *çiflik*, *Čiza* < *čiza* ‘granična crta’; tur. dijalekt. *çizi* ‘crta’, *Hasa* < *has* ‘feudalni posjed sultana, visokih dostojanstvenika i namjesnika pokrajina’ < tur. *has*, *Kula* < tur. *kule* ‘utvrda’) i *Meteriz* < *meteriz* ‘opkop od zemlje, rov’ < tur. *meteris* ‘rov’) i gospodarskim toponimima (*Bašče* < *bašča* < tur. *bahçe*, *Ćuprija* ‘most’ < tur. *köprü*). Zanimljiv je i hidronim *Birvaktile* (< tur. *birvaktile* ‘nekoć, jednom’) usporediv s hrvatskom krnjom dvorječnom sintagmom *Stara* (< **Stara čatrnja*).

Znatno su manje zastupljen njemački i mađarski jezični sloj koji su prodrli za kratke austrougarske uprave. Njemački je jezični sloj povezuje se s razgraničenjem zemljišta (*cil* ‘međaš’ < njem. *Ziel*, *granica* < njem. *Grenze*) i prolaskom željezničke pruge kroz Popovo prema Dubrovniku (*Štacija* < njem. *Station*). Mađarski se jezični sloj odrazio u apelativu *saladž* (usp. mađ. *szállás*).

8. Zaključak

U ovome se radu, na temelju terenskoga istraživanja, obrađuje oko 1.000 toponimskih različenica u jugozapadnome dijelu Popova, području na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine, u dubrovačkome zaleđu koje se spominje od 12. st. Prva naselja na tome području spominju se u vrelima Dubrovačke Republike od konca 13. st., a prve pouzdane podatke o naseljenosti toga kraja nahodimo koncem 15. st. u osmanlijskim popisima stanovništva. Navedeno je područje već tada bilo izloženo velikom iseljavanju mjesnoga stanovništva koje se ponavljalo sa svakim većim ratom. Popovo je prvo područje u Bosni i Hercegovine koje je napala i u potpunosti razorila i raselila JNA krajem 1991.

Upravo su česte i obilne migracije odredile i to da je i danas velik dio toponima koji pripadaju temeljnom hrvatskom jezičnom sloju mjesnome pučanstvu posve neproziran (npr. *Čajteši, Dubrava, Nereza, Okladca, Ostrog, Srba, Velja Väs*), a česti odrazi naziva stražbenica (*Gradac, Ostrog*) i selišta te toponima motiviranih crkvištima (*Crkvine, Ivanja crkva, Miholja crkva, Petkovicica, Staz*) upućuju na razorne posljedice ratnih vihora zbog kojih danas na tome području živi nekoliko puta manje stanovnika nego koncem 15. st., i to nakon osmanlijskih pustošenja.

U toponimiji se jugozapadnoga dijela Popova ogleda reljefna, biljna i životinjska raznolikost, gospodarska djelatnost puka te važnost mjesta na kojima se nalazi voda (osobito u brdskim predjelima). Nadalje, u mjesnoj se toponimiji odrazio i duhovni život Popovaca, od pučkih vjerovanja (*Nekrsta, Vilišta*) do prežitaka iščezlih vjerskih zajednica (*Patarska sopra, Starac*), u njemu nahodimo prežitke predrimskog (*Papava, Tmor*) i dalmatskoga supstrata (*Gustijerna, Mirje, Pučina, Žukove bare*). Od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski koji se odrazio čak i u zemljopisnome nazivlju (*perčin* 'šiljato brdo', *surdup* 'klanac'), ali je utjecao i na tvorbu, što se odrazilo na velik udio toponimijskih polusloženica (npr. *Dukat kamenice, Pištet glavica, Pomaganje njiva*).

Veliko je bogatstvo toponimije ovoga kraja na umoru, mnogo veće od razorne moći oružja s kojom su se Popovci suočavali tijekom čitave svoje povijesti i koja ih je gotovo iskorijenila iz zavičaja. Nadati se valja boljim danima i oživljavanju toga dijela dubrovačkoga zaleđa, što bi omogućilo arheološka i etnološka istraživanja koja će dodatno obogatiti naše spoznaje i potvrditi ili opovrgnuti navode iz ovoga rada.

Literatura

- ALIČIĆ, AHMED S. 1985. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- ANĐELIĆ, PAVAO. 1999. Srednjovjekovna župa Popovo. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 13–25.
- ANĐELIĆ, TOMISLAV. 1999. Srednjovjekovna humska župa Dubrave. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 189–208.
- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. 1881. – 1976. Zagreb: JAZU.
- BABIĆ, STJEPAN. 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Djela HAZU, 62, Zagreb: HAZU.
- BEZLAJ, FRANCE. 2003a. *Zbrani jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BEZLAJ, FRANCE. 2003b. *Zbrani jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- BJELANOVIĆ, ŽIVKO. 1978. *Imena stanovnika mjesta Bukovica*. Split: Čakavski sabor.
- BOJANOVSKI, IVO. 1973. Rimska cesta Naron – Leusinium kao primjer saobraćajnog kontinuiteta. *Godišnjak centra za balkanske isprave*, 137–187.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 1987. Tragovi poganskih, kršćanskih i islamskih kultova u toponimiji, *Zbornik 6. jugoslovenske onomastičke konferencije*, Odeljenje jezika i književnosti SANU, 7, Beograd, 117–124.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 1997. Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru, *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 7–40.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 1999. Nazivi za blatišta i njihovi odrazi u hrvatskoj toponimiji, *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 1–40.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 2003. Inojezični elementi u hrvatskome zemljopisnom nazivlju. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, Zagreb, 3–14.
- ĆOROVIĆ, VLADIMIR. 1999. *Srpski manastiri u Hercegovini*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- DAD = Državni arhiv Dubrovnik.
- DEDIJER, JEVTO. 1909. Hercegovina. *Srpski etnografski zbornik*, 12, Beograd.
- DINIĆ, MIHAJLO. 1967. *Humsko-trebinjska vlastela*. Beograd.
- DRAGANOVIĆ, KRUNOSLAV. 1937. *Massenuebertritte von Katholiken zur „Orthodoxie“ im kroatischen Sprachgebiet zur Zeit der Tuerkenherrschaft*. Rim.
- ESSJ = *Etimološki slovar slovenskega jezika*, sv. 1., 1976. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- FILIPOVIĆ, MILENKO S.; MIĆEVIĆ, LJUBO. 1959. Popovo u Hercegovini. *Djela odjeljenja istorisko-filoloških nauka naučnoga društva NR Bosne i Hercegovine*, 15 (11), Sarajevo.
- FRANČIĆ, ANĐELA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 1997 – 1998. Antonimija u hrvatskoj ojkonomiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23 – 24, Zagreb, 77–102.
- GLUHAK, ALEMKO. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- GOLUŠIĆ, ANTUN. 1991. *Rodovi Slanskog primorja*. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 2, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- GRKOVIĆ, MILICA. 1983. *Imena u Dečanskim hrisovuljama*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskoga fakulteta u Novome Sadu.
- GUŠIĆ, MARIJANA. 1974. Etnološka struktura transhumantnog stočarstva na tlu Jugoslavije. *Rad 21. Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Čapljina, 85–101.
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996. Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovački zbornik*, 7, Sarajevo.

- HASANDEDIĆ, HIVZIJA. 1990. Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini. Sarajevo: Mešihat islamske zajednice.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (urednici: R. Matasović i Lj. Jojić) 2002. Zagreb: Novi liber.
- HRABAK, BOGUMIL. 1983. Napadi senjskih uskoka na Zažablje, Popovo i Trebinje. *Tribunia*, 7, Trebinje, 101–129.
- HRABAK, BOGUMIL. 1985. Zemljišne parcele feudalaca i muslimanskih seljaka u Popovu, Zažablju i Trebinju početkom Morejskog rata. *Tribunia*, 9, Trebinje, 31 – 46.
- JACOV, MARKO. 1983. *Spisi tajnoga vatikanskog arhiva veka XVI – XVIII veka*. Beograd: SANU.
- JIREČEK, KONSTANTIN 1892. *Spomenici srpski 11*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- JIREČEK, KONSTANTIN. 1962. Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka. *Zbornik Konstantina Jirečeka*, 2, Beograd.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, 51, Gradac, 1–39.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 1998. *Litterarum studia*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2008. *Božanski boj*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička draga.
- KATIČIĆ, RADOSLAV. 2010. *Zeleni lug*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička draga.
- KATIĆ, SLAVKO. 2009. Vegetacija na prostoru župe Gradac. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 425–444.
- KOMADINA, ANTE. 1988. Interkonfesionalni odnosi na području Trebinjske biskupije. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 125–134.
- KREŠIĆ, MILENKO. 2006. Katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije prema popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića 1733. godine. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 439–452.
- KREŠIĆ, MILENKO. 2010. Depopulacija jugoistočne Hercegovine izazvana turskim osvajanjem. *Povijesni prilozi*, 48, Zadar, 107–124.
- KRISTE, ĐURO. 1999. *Župa Trebinja*. Dubrovnik: Župa sv. Petra (Dubrave Hrid).
- KRISTE, ĐURO. 2007. *MORAŠnica. Slike jednog vremena*. Dubrovnik: PGM Ragusa.
- KUKURIKA, IVAN. 2006. Iz povijesti Dubljana. *Dubljeni: Humski zbornik*, 10, Gradac, 147–154.
- KULIŠIĆ, ŠPIRO. 1979. Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja, posebno balkanoloških. *Djela ANUBiH*, 56, Sarajevo.
- LIGORIO, ORSAT. 2011. *Još nešto o akcentu naših romanizama* (uručak).

- LUČIĆ, IVO. 2009. *Povijest dinarskog krša na primjeru Popova polja* (doktorat). Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študiji.
- LUČIĆ, JOSIP. 1988. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina de Savere 1284. – 1286.; Diversa cancellariae II (1284. – 1286.); Zapisi notara Aca de Titullo 1295. – 1297.; Diversa cancellariae III (1295. – 1297.)*, knjiga 3., Zagreb: Razred za društvene znanosti JAZU, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- MARIJANOVIĆ, PERO. 2004. Znanstveno-istraživački projekt Morfološke posebnosti i legende rijeke Neretve. Mostar: Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- MKŽG = *Matice krštenih župe Gradac 1708. – 1845.*
- MKŽL = *Matice krštenih župe Lisac 1653. – 1704.* (izvadci Ivica Puljića)
- MVŽG = *Matice vjenčanih župe Gradac 1720. – 1830.*
- PANDŽIĆ, BAZILIJ. 1959. *De Diocesi Tribuniensi et Mercanensi*. Rim.
- PANDŽIĆ, BAZILIJ. 1988. Trebinjska biskupija u tursko doba. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 91–124.
- PATSCH, CARL. 2005./2006. Prilozi za etnologiju istočne Europe – Nekadašnja gustoća naselja ilirskoga krša. *Status*, 8, 156–180.
- PECO, ASIM. 1986. Ikavskoštokavski govori Zapadne Hercegovine. *Djela ANU-BiH*, 56, Sarajevo.
- PUJIĆ, SAVO. 2003. Iz trebinjske toponimije: Porijeklo toponima. *Tribunia*, 10, Trebinje, 131–186.
- PULJIĆ, IVICA. 1988. Prva stoljeća Trebinjske biskupije. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 47–82.
- PULJIĆ, IVICA. 1994. Život i okružje. *Hutovo: Humski zbornik*, 4, Biblioteka Crkva na kamenu, 33, Mostar, 371–450.
- PULJIĆ, IVICA. 1995. Neum – povijesna domovina Hrvata. *Neum – zavičaj i zemlja Hrvata: Humski zbornik*, 1, Neum, 11–109.
- PULJIĆ, IVICA. 1997. Stariji sakralni objekti na području Popova. *Ravno, Popovo – Četiri slike iz povijesti kraja: Humski zbornik*, 3, Ravno – Zagreb, 141–162.
- PULJIĆ, IVICA. 2008. *Popisi izbjeglica iz Donje Hercegovine u Dubrovačko primorje 1875. – 1878. godine*, *Humski zbornik*, 11, Neum.
- PULJIĆ, IVICA. 2009. Kroz prošlost župe Gradac. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 13–74.
- PULJIĆ, IVICA. 2010. Planištarenje: zašto i kako? *Mučeništvo Petra Milanovića*. Biblioteka Crkve na kamenu, 117, Mostar, 47–60.
- PULJIĆ, IVICA; ŠKEGRO, ANTE. 2006. Sarsenterska biskupija. *Povijesni prilozi*, 30, Zagreb, 7–50.

- SBiH = *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- PULJIĆ, IVICA; BENDER, ĐURO; VUKOREP, STANISLAV. 2001. *Stradanja Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini : Humski zbornik*, 5, Zagreb.
- RAGUŽ, JAKŠA. 2003. Zločin u Kijevu Dolu – prvi akt genocida nad Hrvatima BiH. *Motrišta*, 3, Mostar.
- RSKNJ = *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I. – XVII. 1959. – 2006. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- SIVRIĆ, MARIJAN. 1999. Srednjovjekovna humska župa Luka. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 71–117.
- SIVRIĆ, MARIJAN. 2003. *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667. – 1808.) : Humski zbornik*, 6, Dubrovnik – Mostar.
- SKOK = Skok, Petar 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I – IV. Zagreb: JAZU.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika 1970. – 1991. Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik.
- STANKOVSKA, LJUBICA. 1992. Antroponimskata baza *Hot-/Hъt-* zastapena vo makedonskata toponimija. *Folia onomastica Croatica*, 1, Zagreb, 55–81.
- SUPERANSKAJA, ALEKSANDRA VASILJEVNA. 1969. *Struktura imeni sobstvennogo : fonologija i morfologija*. Moskva: Nauka.
- ŠABANOVIĆ, HAZIM. 1950. Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 1, Sarajevo, 117–149.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1992. Buzetska toponimija, *Buzetski zbornik*, 10, Buzet, 43–64.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2004. *Bračka toponimija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIŠIĆ, FERDO. 1928. *Letopis Popa Dukljanina*. Beograd – Zagreb: SKA.
- ŠKALJIĆ, ABDULAH. 1979. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- ŠKOBALJ, ANTE. 1970. *Obredne gomile*. Sveti Križ na Čiovu.
- TORKAR, SILVO. 2007. O neprepoznanih ali napačno prepoznanih slovenskih antroponimih v slovenskih zemljepisnih imenih. *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb (u tisku).

- VAJS, NADA. 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- VEGO, MARKO. 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.
- VEGO, MARKO. 1982. Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku. *Tribunia*, 6, Trebinje, 115–138.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2008. Toponimija sela Dubljani u Popovu. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb, 431–448.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2009a. Gradačka toponimija. *Folia onomastica Croatica*, 18, Zagreb, 171–222.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2009b. Gradački rodovi. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 197–238.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2009c. Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 283–304.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2010. Iz ojkonomije stolačkoga kraja. *Stolačko kulturno proljeće*, Stolac, 8, 213–228.
- VIDOVIĆ, MILE. 2004. *Splitsko-makarska nadbiskupija – župe i ustanove*. Split: Splitsko-makarska nadbiskupija, Crkva u svijetu.
- VINJA = *Ĵadranske etimologije: Ĵadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku, I – III*. 1998 – 2004. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.
- VUKOREP, STANISLAV. 1994. Staro neumsko pućanstvo. *Neum – zavićaj i zemlja Hrvata: Humski zbornik*, 1, Neum, 11–109.
- VUKOREP, STANISLAV. 2009. Naša sela – prošlost i sadašnjost. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 293–372.
- VUKOREP, STANISLAV. 2011. Kraljica Katarina na putu za Ston kroz Donju Hercegovinu i Neretvanski krajinu. *Hrvatski neretvanski zbornik*, 3, Zagreb, 71–90.
- ZSS = VEGO, MARKO. 1962. – 1964. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, 1 – 3. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- ŽELEZNJAK, I. M. 1969. *Oćerk serbohorvatskoga antroponimićeskoga slovoobrazovanija*. Kijev: Naukova dumka.

An overview of the toponymy of Southwestern Popovo

Abstract

On the basis of his field work, the author analyses more than 1 000 toponymic types in southwestern Popovo, the area between Croatia and Bosnia and Herzegovina in the Dubrovnik hinterland, which has been mentioned since the 12th century. This area has been exposed to great migrations due to which it has fewer inhabitants today than at the end of the 15th century. Place names reflect relief, animal and plant diversity and economic activities, as well as the importance of places in which water was found (especially in mountain areas). In this area there are remnants of pre-Roman (*Papava*, *Tmor*) and Dalmatian substrate (*Gustijerna*, *Mirje*, *Pučina*, *Žukove bare*). The most prominent adstrat layer is Turkish, which is even reflected in geographic terminology (*perčin* ‘steep peak’, *surdup* ‘canyon’) and which has influenced word formation. This influence is seen in numerous toponymic semicompounds (e.g. *Dukat kamenice*, *Pištet glavica*, *Pomaganje njiva*). Due to frequent and ever-growing migrations the majority of toponyms which belong to the basic Croatian language layer are completely opaque to the people who in this area (e.g. *Čajteši*, *Nereza*, *Okladca*, *Ostrog*, *Srba*, *Velja Vas*).

Ključne riječi: toponimija, toponimska različnica, ojkonomija, hidronimija,
Popovo

Key words: toponymy, place names, names of settlements, hydronymy,
Popovo